เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

ภาคต้น

คณะข้าราชการสมัยกรมสุราและกรมศิลปากร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระศพ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช

ณเมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๒๗ มีนาคม ๒๔๘๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY

สารบาญ

คำนำ

พระยาอนุมานราชธน ผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร ได้สนใจค้นคว้าประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัยโบราณจากหลักฐานที่ปราชญ์ทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ได้เขียนไว้โดยเอกเทศ แล้วเรียบเรียงขึ้นให้ชื่อว่า "เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ" และให้ไว้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณที่พิมพ์นี้ กล่าวด้วยประวัติของดินแดนและชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนยุคโบราณก่อนที่ไทยได้เข้าครอบครอง อันเป็นเรื่องที่รู้ยาก เพราะถึงแม้จะมีเอกสารอยู่บ้าง ก็มักกล่าวไปในทางปาฏิหาริย์และเป็นนิทานเป็นพื้น ศักราชที่จดกันสืบต่อมา ก็ฟั่นเฝือ แม้จะได้อาศัยหลักฐานซึ่งปราชญ์ทางโบราณคดีค้นคว้าไว้เช่นที่ทำได้ในเวลานี้ ก็มักมีข้อความไม่ติดต่อกัน เป็นการลำบากแก่ผู้ใคร่ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การที่พระยาอนุมานราชธนได้พยายามเรียบเรียงขึ้นไว้จนได้ข้อความติดต่อกันเช่นที่กล่าวไว้ในหนังสือนี้ นอกจากจะต้องใช้ความพยายามคิดค้นเป็นงานใหญ่แล้ว ยังจะต้องเป็นผู้ที่ได้อ่านหนังสือเป็นหลักฐานมามาก และมีหลักความรู้อันจะนำมาใช้ในการตัดสินข้อความซึ่งจะนำมาเรียบเรียงเรื่องนี้ได้จริงๆด้วย ที่ทำได้เช่นนี้นับเป็นงานที่ควรสรรเสริญและอนุโมทนา

เมื่อข้าราชการที่เคยรับราชการอยู่ในกรมสุรา และกรม

ศุลกากร สมัยที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ทรงบัญชาการ มีหลวงสุนทรธนผล (สง่า บุณยรัตผลิน) เป็นหัวหน้า ได้แสดงความจำนงมายังกรมศิลปากร ขอต้นฉะบับหนังสือเพื่อพิมพ์แจกเป็นเครื่องระลึกถึงพระคุณของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช และพอใจเลือกพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

แต่รู้สึกเสียดายที่ยังไม่สามารถพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้จบบริบูรณ์ตามที่ได้เรียบเรียงไว้ แม้กระนั้น เท่าที่พิมพ์ขึ้นได้ในเล่มนี้ ก็ให้ความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ อันเป็นความรู้มีประโยชน์ไม่น้อย จึ่งหวังว่าจะได้มีโอกาสพิมพ์ตอนที่เหลืออยู่นั้นในกาลต่อไป

ขออนุโมทนาในกุศลจริยาทักษิณานุปทาน ซึ่งข้าราชการเก่าในกรมสุราและกรมศุลกากรได้มีสมานฉันท์สละทรัพย์พิมพ์หนังสือเรื่องนี้อุทิศถวายอันเป็นเครื่องหมายแห่งกตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ จงเป็นบุญราศีอำนวยสุขสมบัติให้สัมฤทธิแด่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ในสัมปรายภพ เทอญ.

วิจิตรวาทการ

กรมศิลปากร

๑๘ มีนาคม ๒๔๘๒

คำชี้แจงของผู้แต่ง

หนังสือเรื่องนี้ ต้องการจะเล่าประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ รวบรวมเอาข้อความต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดี มีความเห็นไว้ มาจัดให้เป็นลำดับติดต่อกันเพื่อให้เห็นเค้า ว่ามีรูปร่างแต่ครั้งนั้นเป็นอย่างไร หรือถ้าจะเปรียบก็เหมือนเราดูแผนที่แหลมอินโดจีนคราวเดียวกัน ก็เห็นรูปร่างได้ตลอด ถ้าดูฉะเพาะตอนฉะเพาะประเทศ จะไม่ทราบว่าติดต่อกันอย่างไร การดูแผนที่แต่รูปนอก จะให้รู้ไปถึงรายละเอียดในรูปนั้นไม่ได้ นี้ฉันใด หนังสือเรื่องนี้ก็เป็นฉันนั้น

เรื่องเก่าแก่ของประเทศชาติต่าง ๆ ในตอนเริ่มแรกสมัยดึกดำบรรพ์ มักเป็นชะนิดตำนานนิยายนิทานแซก ซึ่งทรงจำและเล่าสืบต่อปากกันมา จนในที่สุดจดหรือแต่งเป็นหนังสือขึ้นไว้ ตำนานเหล่านี้ แม้ชั้นเดิมจะมีความจริงอยู่มาก แต่เมื่อต่อปากกันมาหลายชั่วคน และเป็นเวลาล่วงมาแล้วช้านาน ไม่มีการชำระสะสางกัน ก็เท่ากับโลหะที่ทอดทิ้งไว้นาน ย่อมมีสนิมและมลทินต่าง ๆ เข้าจับเกาะพอกพูนอยู่หนาแน่น มองไม่เห็นน้ำเนื้อเชื้อแท้ที่อยู่ข้างในนั้น ด้วยเหตุดังนี้ ตำนานต่าง ๆ โดยมากแม้จะมีเค้าความจริง แต่ความจริงนั้นมักถูกผันแปรแก้ไขจนพ้นเผื่อแทบเหลือเชื่อ จะอาศัยศักราชและเหตุการณ์ที่จดไว้ ก็มักสับสนปะปนกัน ถ้าตำนานเหล่านั้น ในเรื่องใดที่ผู้เล่าผู้แต่งมี

ศรัทธากล้าแข็งในศาสนาหรือสิ่งที่นับถือ เรื่องนั้นก็มักเป็นไปตามอัธยาศัยของผู้แต่ง แต่นึกอีกทีก็ไม่แปลก เพราะการแต่งหนังสือย่อมพูดได้ตามใจ ถูกจริงก็มี เดาเอาผิดก็มี เพราะฉะนั้นการศึกษาหาความรู้ในเรื่องเก่าแก่ จึงต้องอาศัยสอบสวนเปรียบเทียบจากตำนานต่าง ๆ ทั้งของตนและของคนอื่นซึ่งอาจเกี่ยวเนื่องติดต่อถึงกัน เพียงเท่านี้ยังไม่พอ ยังต้องใช้ความรู้ทางโบราณคดีเข้าช่วย มีการค้นคว้าหาหลักฐานจากโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุและศิลาจารึก มาประกอบพิจารณาลงข้อสันนิษฐาน แต่หลักฐานต่าง ๆ ที่ค้นคว้าหามาได้ ไม่ใช่จะได้มาบริบูรณ์ในทีเดียว ต้องค้นคว้าหากันเรื่อยไป ได้มาเท่าใดก็อาศัยเป็นเครื่องสันนิษฐานเท่านั้น เมื่อได้หลักฐานมาใหม่มีเหตุผลแวดล้อมดีกว่า ก็ต้องแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ เพราะฉะนั้น ความรู้ในทางโบราณคดี จึงต้องทำกันเรื่อย แก้ไขกันเรื่อย ไม่ได้ยุติเพียงเท่าที่มีอยู่ ผลที่นักปราชญ์โบราณคดีค้นคว้าและบันทึกขึ้นไว้ จึงเป็นเรื่องที่จะเอามาอ่านกันให้เป็นเรื่องราวอย่างหนังสือธรรมดาไม่ได้ เขาต้องนำหลักฐานและเหตุผลแวดล้อมมาพิสูจน์ยืนยันประกอบการสันนิษฐานเท่าที่คิดเห็นว่าจะเป็นเช่นนั้นได้ ความเห็นเหล่านี้ถ้าหลักฐานทางโบราณคดียังค้นคว้าหามาได้ไม่เพียงพอ ก็มักเป็นต่าง ๆ กัน แล้วแต่ความรู้ความคิดเห็นของนักปราชญ์โบราณคดีคนนั้น ๆ ต่อจากนี้ขึ้นไปก็ตกเป็นหน้าที่ของนักปราชญ์ประวัติศาสตร์ที่จะรวบรวมเก็บเอาเป็นหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์

โบราณคดีบันทึกไว้ มาแต่งให้เป็นเรื่องราวเป็นประวัติศาสตร์ขึ้น เราควรจะขอบใจนักปราชญ์โบราณคดี ที่มีความเพียรพยายามค้นคว้านำเอาเรื่องที่เร้นอยู่ มาเผยแผ่ให้ทราบ และหนังสือเรื่องที่เขียนนี้ ก็ได้อาศัยเก็บข้อความจากหนังสือต่าง ๆ ที่นักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์เหล่านั้นแต่งเอาไว้เลือกเอาแต่เรื่องของประเทศในแหลมอินโดจีน และแหลมมะลายูสมัยโบราณ ซึ่งบัดนี้ได้สิ้นสุดไปแล้ว คือประเทศจัมปาของแขกจาม อาณาจักรฟูนัน เมืองศรีเกษตร์ของพะม่า เมืองสุธรรมวดีของมอญ อาณาจักรทวาราวดี และอาณาจักรศรีวิชัย การเล่าเรื่องประเทศเหล่านี้ ก็เท่ากับนำเอาเรื่องแหลมอินโดจีนทั้งหมดมาอัดย่อลงเป็นหนังสือเล่มนิดเดียว ย่อมมีขาดตกบกพร่องไม่น้อย เพราะผู้เขียนไม่ใช่นักประวัติศาสตร์ หากชอบอ่านเรื่องอย่างนี้อยู่บ้าง เมื่ออ่านแล้วอยากจะจำเอาไว้ จึงรวบรวมเขียนขึ้น เพื่อช่วยความจำเท่านั้น

พระยาอนุมานราชธน
(เสฐียรโกเศศ)

วันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๑

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

๑ บทนำ

จะขอเล่าเรื่องราวสมัยโบราณของประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน เก็บข้อความเอามาจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์แต่งไว้ ประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนแหลมอินโดจีน ตอนกลางก็มีประเทศไทยของเรา ถัดออกไปทางตะวันตกก็มี พะม่าและมอญ ทางตะวันออกก็มีเขมรและญวน ลงไปใต้ในแหลมมะลายู ก็มีมะลายู นอกแหลมอินโดจีนออกไป ฝ่ายเหนือก็มีจีน ฝ่ายตะวันตกข้ามทะเลไป ก็มีอินเดียและเกาะลังกา ถัดแหลมมะลายูลงมาใต้ฝ่ายตะวันออก ก็มีเกาะสุมาตรา ชะวา บาหลี บอเนียวและเกาะอื่น ๆ อีกมาก ในตำราภูมิศาสตร์เรียกหมู่เกาะเหล่านี้รวมกันว่า อินเดียตะวันออกของวิลันดา เพราะว่าเกาะส่วนมากตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาตินั้น โดยเหตุที่ชาวเกาะเหล่านี้ ส่วนมากเป็นเผ่าพันธุ์ในตระกูลภาษาชะวามะลายู และมีอยู่ตลอดขึ้นมาถึงส่วนใต้ของแหลมมะลายูด้วย ทางโบราณคดีจึงเรียกว่า อินโดเนเซีย เพื่อให้รวมแหลมมะลายูส่วนใต้เข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน เหตุด้วยมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ศิลธรรม ภาษา ความคิดความอ่าน และ

อะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง สืบต่อเป็นสมบัติของชาติเป็นแนวเดียวกันมา

ประเทศชาติเหล่านี้ สมัยโบราณเคยติดต่อกัน ทั้งในทางเป็นมิตรไมตรีและเป็นศัตรู มากบ้างน้อยบ้าง ตามส่วนแห่งความเป็นไปของประเทศชาตินั้น ๆ โดยเอกเทศ ต่างมีเรื่องราวแต่เก่าก่อนว่าด้วยประเทศชาติของตน จดเป็นหนังสือขึ้นไว้ ซึ่งเราเรียกกันแต่เดิมว่าพงศาวดาร แต่เดี๋ยวนี้เรียกว่าประวัติศาสตร์ ยังใช้เรียกเป็นสามัญปะปนกันทั้งสองอย่าง พงศาวดารเหล่านี้ในตอนต้น ๆ มักกล่าวความรัว ๆ มัว ๆ เพราะเป็นเวลาล่วงมานานไกล ข้อความที่กล่าวไว้ มักเกี่ยวไปในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ มีผีสางเทวดานาคและมังกรเข้ามาแซกอยู่ด้วย ทำให้เห็นเป็นเรื่องเกินความจริง ถัดขึ้นไปถึงสมัยมนุษย์ยังไม่รู้จักจดข้อความเป็นหนังสือ ฝรั่งเรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนเรื่องราวที่จะจดขึ้นไว้ ซึ่งเรียกว่าสมัยประวัติศาสตร์ในตอนต้น ๆ อาจสืบเนื่องมาแต่เรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็ได้ แล้วมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของ สืบต่อปากทรงจำกันมา จนเมื่อรู้จักใช้จดเป็นตัวหนังสือขึ้นแล้ว จึงได้นำเอามารวมไว้ด้วย เป็นตอนต้นของพงศาวดาร เพราะฉะนั้นเรื่องสมัยก่อนประวัติศาสตร์กับสมัยประวัติศาสตร์จึงคาบเกี่ยวกัน ตกเป็นหน้าที่ของนักปราชญ์โบราณคดี จะสืบสาวค้นคว้าหาความจริงที่เร้นอยู่ในนั้น

อาศัยเหตุที่ความเจริญของมนุษย์มีต่าง ๆ กัน เร็วบ้างช้าบ้าง

บางประเทศชาติก็มีความเจริญมาแล้ว นับเวลาตั้งหลายพันปีขึ้นไป บ้างก็เพิ่งมีความเจริญตกอยู่ในเวลาไม่ถึงพันปี ที่ยังอยู่ในวัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็มี เช่นมนุษย์ชาวพื้นเดิมในทวีปออสเตรเลีย หรือพวกชาวป่าชาวเขาที่ยังอยู่ห่างต่อความเจริญ เหตุนี้การค้นคว้าหาความรู้ทางโบราณคดี จึงต้องใช้สอบสวนจากตำนานและเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งชาติที่เจริญแล้วในสมัยนั้นจดเอาไว้เป็นเครื่องช่วยสอบอีกทางหนึ่ง เปรียบเหมือนเราอยู่บนที่สูง ทอดสายตามองดูลงมาเบื้องต่ำโดยรอบ ก็จะเห็นภูมิประเทศที่อยู่ใกล้ ๆ ได้ชัด ถัดไปไกลจะเห็นภูมิประเทศเลือนออกไปโดยลำดับ จนในที่สุดมองไม่เห็นอะไร นอกจากเป็นเมฆหมอกดูสลัวมัว ๆ อยู่ทั่วไปที่ขอบฟ้า เราอาจนึกเห็นว่าตอนที่อยู่ถัดออกไป คงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นการเดาคิดเอา ถ้าเป็นคนสมัยโบราณ ก็อาจคิดไปในทางที่ว่า เป็นนอกฟ้าป่าหิมพานต์ก็ได้ อุบายที่จะให้ทราบได้ว่า ภูมิประเทศที่เห็นอยู่มัว ๆ มีลักษณะอย่างไร ก็ได้แต่ขึ้นไปอยู่บนที่ซึ่งสูงกว่า หรือใช้กล้องขยายดูไกลส่องดู ก็จะเห็นภูมิประเทศที่อยู่ไกลได้ชัดเข้า แต่จะพบเห็นตอนที่มัวอยู่ถัดต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดนี้ฉันใด เรื่องราวของประวัติศาสตร์ก็เป็นฉันนั้น ในสมัยใกล้ ๆ ก็ทราบได้ดี ถัดขึ้นไปก็ทราบไม่ได้ชัด ต้องอาศัยวิชาโบราณคดีเข้าช่วย แต่ก็ยุติอยู่เพียงที่อาจสืบสาวค้นไปถึงได้เท่านั้น ถัดขึ้นไปจนถึงสมัยลึกดึกดำบรรพ์ ก็หมดปัญญา

สามัญจะทราบได้แน่ นอกจากเดาเอาตามเหตุผลที่คิดได้ ซึ่งอาจเป็นอย่างนั้กหรือไม่เป็นเช่นนั้ก ก็ได้ทั้งสองสถาน แต่ถ้าคนเราที่เป็นปกติชนไม่คิดเสียเลย ความเจริญก้าวหน้าในวิชาความรู้ก็มีได้ช้า เพราะความคิด เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปและความเจริญ

ถึงตอนนี้ มีข้อที่ควรจะพูดต่อไป ก็คือคำว่าโบราณคดีหมายความว่าอะไร โบราณคดีเป็นวิชาว่าด้วยการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์สมัยโบราณ โบราณในที่นี้ตามธรรมดาก็แปลว่าเก่าแก่เป็นเวลาล่วงมาแล้วนาน นานเท่าที่รู้สึกนึกเห็นกันว่านาน เอากำหนดกฎเกณฑ์จากความนานของเวลาโดยแท้ไม่ได้ ด้วยเวลาไม่มีเขตต์ นอกจากจะสมมตเป็นเขตต์ขึ้น เพราะฉะนั้นเวลาแค่ไหนจึงเป็นโบราณ มนุษย์ต้องวางกำหนดเอาเอง ว่าในส่วนโบราณคดี โบราณในที่นี้ หมายถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่เพราะเหตุที่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เหลื่อมล้ำเข้ามาในสมัยประวัติศาสตร์อยู่บ้าง เขาจึงรวมเอาเรื่องในสมัยประวัติศาสตร์ตอนที่เรียกว่าโบราณเข้าด้วย จึงเกิดจำเป็นต้องแบ่งเรื่องราวในสมัยประวัติศาสตร์ออกเป็นสามตอนคือ สมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยปัจจุบัน เพื่อปันเรื่องให้เป็นตอน ๆ สะดวกแก่การพูดการศึกษา ที่แบ่งอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าจะตัดออกได้เหมือนอย่างแบ่งขนมออกเป็นชิ้น ๆ การแบ่งเวลาต้องใช้ตัดแบ่งกันอย่างสมมต เป็นทำนองแบ่งชั่วอายุของคน เราจะบอกไม่ได้ว่า

ผู้นั้นผู้นี้เป็นคนสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ในปีไร แม้เจ้าตัวเองก็รู้ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเหลื่อมล้ำกันอยู่ จึงต้องใช้สมมต โดยอาศัยอะไรบางอย่าง เป็นเครื่องกำหนดจดจำ การแบ่งยุคในสมัยมีประวัติศาสตร์ก็เป็นเช่นเดียวกัน จะต้องใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเห็นได้เด่นเป็นตอนแบ่งยุค เช่นประวัติศาสตร์ของยุโรป เขาถือเอาเหตุการณ์ตอนที่อาณาจักรโรมันฝ่ายตะวันตกสิ้นสุดลง เป็นหมดเขตต์ยุคโบราณ นี้เป็นต้น เมื่อว่าถึงประวัติศาสตร์ไทย ถ้าจะถือเอาสมัยก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาย้อนถอยขึ้นไปจนถึงครั้งตั้งเมืองเชียงแสนเป็นราชธานีของไทยฝ่ายเหนือเป็นยุคโบราณ ถือเอาสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นยุคกลาง และสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เป็นยุคปัจจุบัน (หรือจะถือเอาสมัยกรุงธนบุรีเป็นยุคหัวต่อระหว่างยุคกลางกับยุคปัจจุบัน) ดูก็จะได้บ้างกระมัง ว่าในส่วนกำหนดคำว่าโบราณของไทย ย่อมถือเอาอายุร้อยปีขึ้นไปเป็นกำหนด ของอะไร ๆ ที่มีอายุกว่าร้อยปีก็เรียกว่าของโบราณได้

โบราณคดีเป็นเรื่องศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ หมายความว่าจะต้องทำการค้นคว้าหาหลักฐานอย่างมีระเบียบแบบแผน มีหลักสำหรับสอบสวนพิจารณาชอบด้วยเหตุผล ไม่ใช่ค้นคว้ากันอย่างธรรมดา เป็นต้นว่า ต้องการจะขุดค้นหาโบราณวัตถุ ก็เอาจอบเสียมขุดลงไปในดินตามบุญตามกรรมอย่างนี้ไม่ใช่ การขุดค้นอย่างวิทยาศาสตร์ในเรื่องก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เขามีวิธีทำ

กันอย่างไร เป็นเรื่องจะนำมาเล่าไว้แต่ย่อในที่นี้ไม่สะดวก จึงยกไว้ (ถ้าอยากรู้ควรอ่านดูเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ สมเด็จกรมพระยาดำราชานุภาพทรงนิพนธ์ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑) ส่วนสมัยประวัติศาสตร์ ได้อาศัยสืบสาวพิจารณาเอาจากหลักฐานต่อไปนี้

(๑) โบราณสถาน เช่นพระสถูปเจดีย์ และเทวสถานเป็นต้น และรวมทั้งที่ปรักหักพัง หรือเหลืออยู่แต่ซากจมฝังซับซ้อนอยู่ในดิน ตลอดจนซากบ้านซากเมือง ซากกำแพง ถนนเทินคูประตูรบเป็นต้น

(๒) โบราณวัตถุ คือสิ่งต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นของเก่า จะเป็นอาวุธ ถ้วยโถโอชามและเครื่องใช้ไม้สอยอะไรก็ตาม รวมทั้งที่เป็นของแตกหักบ่ากบิ่นไม่เป็นชิ้นดี สุดแล้วแต่จะขุดค้นหาได้

(๓) ศิลปวัตถุ ได้แก่สิ่งของที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นด้วยฝีมือทำอย่างประณีตบรรจง เพ่งเล็งถึงความสวยงามตามที่เจ้าของผู้สร้างเห็นว่าดีงาม ไม่ใช่ชะนิดที่ทำด้วยเครื่องจักรได้คราวละมาก ๆ แม้จะเป็นของหมดจดงดงามประณีตสักปานไร ก็จะนับเป็นศิลปวัตถุไม่ได้ โบราณวัตถุที่มีอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ มักเป็นศิลปวัตถุด้วยในตัว โบราณวัตถุและศิลปวัตถุจึงเป็นของคู่กันไป ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมสร้างพระพุทธรูปขึ้นไว้สักการบูชา เพื่อยึดเหนี่ยวเอาเป็นที่พึ่งทางใจ ช่างที่เป็นผู้หล่อผู้สร้างพระพุทธรูปขึ้น ย่อมใช้ความคิดและฝีมือ

ทำด้วยความชำนาญประณีตบรรจงให้งดงามสมกับที่คิดไว้ เหตุนี้พระพุทธรูปของโบราณส่วนมากจึงตกอยู่ในจำพวกศิลปวัตถุ ในสถานพิพิธภัณฑ์มีศิลปวัตถุสะสมไว้มาก ก็เพื่อประโยชน์ในทางโบราณคดีเป็นข้อใหญ่ จนความเข้าใจกันเป็นธรรมดา ว่าการศึกษาโบราณคดี ก็คือพิจารณาดูศิลปวัตถุของเก่านั่นเอง ถ้าเราเข้าไปชมสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติของเรา จะเห็นเขาจัดแบ่งพระพุทธรูปไว้เป็นหมวดหมู่ มีป้ายบอกไว้ว่านี่สมัยทวาราวดี นั่นสมัยลพบุรี โน่นสมัยศรีวิชัยและสมัยอื่น ๆ อีกหลายสมัย แล้วบอกเรื่องราวและอายุของสมัยเหล่านั้นไว้ด้วย เขารู้ได้อย่างไร จึงจัดแบ่งไว้เช่นนั้น ตอนนี้แหละที่รู้ได้จากวิชาโบราณคดี เพราะธรรมดาผู้สร้างพระพุทธรูปย่อมจะต้องคิดพระรูปพระโฉมพระพุทธเจ้า โดยเอารูปร่างหน้าตาของคนพวกเดียวกันเป็นที่ตั้ง หรือไม่เช่นนั้นก็เอาแบบอย่างจากที่คิดไว้ เพราะฉะนั้นพระพุทธรูปโดยมาก จึงมีพระพักตร์ละม้ายแม้นไปตามรูปร่างหน้าตาของมนุษย์ชาติที่เป็นผู้สร้างขึ้น เช่นพระพุทธรูปของอินเดีย ของพะม่า มอญ ไทย หรือจีน ก็มีลักษณะพระพักตร์เป็นไปตามเค้าหน้าตาส่วนรวมของชนชาตินั้นๆ นักโบราณคดีจับเอาข้อนี้เป็นเครื่องสังเกตพิจารณา จึงสามารถแบ่งพระพุทธรูปออกเป็นสมัยและหมวดหมู่ได้ กระทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นไปของชาติต่าง ๆ ครั้งโบราณ โดยอาศัยพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นหลักฐาน ประกอบการพิจารณาด้วยส่วนหนึ่ง

(ถ้าต้องการทราบเรื่องต่อไป ควรอ่านดูในตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ทรงนิพนธ์ และเรื่องโบราณวัตถุของสยาม ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์)

(๔) ศิลาจารึก คือข้อความที่จารึกเป็นเรื่องราวไว้ในหินเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ที่ได้เรื่องราวแน่นอนดีกว่าหลักฐานอย่างอื่น แต่ความลำบากยากเย็นมีอยู่ ที่จะต้องอ่านหนังสือซึ่งจารึกไว้ แล้วแปลและตีความหมายในนั้นให้ออก ซึ่งไม่เป็นของง่ายเลย (ควรดูหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ ที่ ๒)

(๕) ตำนานพื้นเมืองและบันทึกจดหมายเหตุที่ชาติต่าง ๆ จดเอาไว้ในสมัยนั้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องมาถึงประเทศที่นักปราชญ์โบราณคดีกำลังสืบสาวค้นคว้าอยู่

นักปราชญ์โบราณคดีได้อาศัยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ เอามาประกอบสอบสวนพิจารณา สามารถคุมกันเข้า จนได้เรื่องราวติดต่อกัน ว่ามนุษย์อยู่ในถิ่นนั้นสมัยนั้น มีลักษณะการปกครอง การทำมาหากิน การนับถือลัทธิศาสนาและความประพฤติในศีลธรรม จารีตธรรมเนียมประเพณี และการสัมพันธ์ที่มนุษย์เหล่านั้นได้มีกับมนุษย์พวกอื่น ๆ มีมาอย่างไร ถ้าจะเปรียบหลักฐานทางโบราณคดี ก็ละม้ายคล้ายกับร่องรอย ที่นักสืบสามารถจับเอาเค้าเงื่อน แล้วสืบสาวเอาเรื่องได้ นิยายเรื่องนักสืบเชอร์ลอกโฮมของฝรั่ง ว่านักสืบเชอร์ลอกโฮมเห็นขี้บุหรี่ก็ทราบได้ว่าเป็นขี้บุหรี่ชะนิดไร นี่ก็แปลว่านักสืบต้องมีความรู้

หลายอย่าง ต้องมีความจดจำดี เป็นผู้มีตาไวช่างสังเกต จึงจะใช้ร่องรอยที่พบให้เป็นประโยชน์ได้ นักโบราณคดีก็เหมือนนักสืบ ต้องมีวิชาความรู้รอบตัว เมื่อขุดได้โอ่งแตกชามบิ่นมาชิ้นเดียว ก็สามารถจะจับเค้าเอาเงื่อนในทางประวัติศาสตร์ได้ การจับเค้าอย่างนี้ก็คือการเดานั่นเอง บางทีก็ถูกเผง บางทีก็เฉียดไป แต่ว่าเป็นการเดาที่ใช้วิชาความรู้สอบสอน ไม่ใช่สุ่มสี่สุ่มห้า ถึงแม้ว่าจะเดาพลาดก็ยังมีคนข้างหลังสืบสาวต่อไปจนกว่าจะได้หลักฐานที่ลงเนื้อเห็นชอบกันว่า ที่ถูกควรจะเป็นอย่างนั้น ยกตัวอย่างในศิลาจารึกของเขมรที่เขาได้ไว้ อ้างถึงยโสธรคิรี ที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่งสมัยโบราณทรงสร้างขึ้น นักปราชญ์โบราณคดีครั้งแรกสันนิษฐานว่า ยโสธรคิรีอยู่ที่ปราสาทบายนในเมืองนครธม เพราะได้หลักศิลาจารึกณที่นี้ แต่ลักษณะลวดลายและสิ่งก่อสร้างที่ปราสาทบายนส่อให้เห็นว่าเป็นของใหม่กว่าที่นครวัดจึงยังเป็นที่สงสัยอยู่ ต่อมานักปราชญ์โบราณคดีอีกผู้หนึ่ง (Stern) ว่ายโสธรคิรีไม่ใช่บายน แต่อยู่ที่พิมานอากาศ มาบัดนี้นักปราชญ์อีกคนหนึ่ง (Goloubew) ว่ายโสธรคิรี อยู่ที่เขาบาเกง ทั้งนี้ก็เพราะหลักศิลาที่จารึกเรื่องนี้เข้าใจว่าถูกย้ายไปประดิษฐานผิดไป เพราะปราสาทบายนปรากฏตามหลักฐานว่าสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภายหลังสร้างนครวัด บางทีจะเป็นด้วยกษัตริย์เขมรต่อมาย้ายราชธานีที่ประทับ

จากพนมบาเกง มาอยู่ที่พิมานอากาศและที่บายน ชื่อยโสธรคิรี จึงได้ย้ายตามมาด้วย

ข้อสันนิษฐานทางโบราณคดีเป็นอย่างนี้ จะถือเอาเป็นแน่นอนได้เพียงใด ก็แล้วแต่หลักฐานที่สำรวจตรวจค้นได้ ถ้าได้หลักฐานมาดี ข้อสันนิษฐานก็หมดจดงดงามถูกมากกว่าผิด ดังนี้ ความรู้ทางโบราณคดีจึงเป็นเรื่องต้องช่วยกันค้นคว้า ช่วยกันสืบสาวหาความจริง เป็นผลเกิดจากความรู้ของนักปราชญ์โบราณคดีมากคนด้วยกัน และต้องอาศัยแลกเปลี่ยนความรู้กันเป็นชั้น ๆ ไม่หยุดอยู่ ได้ความรู้มาเท่าไร ก็เอามาคุมกันเป็นรูปร่างไว้พลางก่อน จนกว่าจะได้ส่วนที่ขาดอยู่มาเพิ่มเติม จึงจะคุมให้ได้รูปร่างดีขึ้น

ว่าถึงเรื่องโบราณคดีเกี่ยวกับประเทศในแหลมอินโดจีน เพิ่งจะมีขึ้นในเวลาไม่สู้ช้านัก แม้ผลที่เขาสอบสวนได้มา จะยังไม่หมดจดงดงามก็ดี แต่รูปโครงส่วนใหญ่นับว่าได้มาแล้วอย่างบริบูรณ์ จะขาดอยู่ก็แต่ที่เป็นรายย่อยเท่านั้น พอจะเป็นเครื่องช่วยเรา ให้เห็นภาพรูปนอกของแหลมอินโดจีนสมัยโบราณได้ชัดแจ้งขึ้น แต่หนังสือที่นักปราชญ์โบราณคดีแต่งไว้มักเป็นเรื่องที่เขาไม่ได้แต่งให้อ่านกันเป็นสามัญ เรื่องที่เล่าก็ไม่ติดต่อกัน ด้านของใคร ใครก็พูดแต่ฉะเพาะด้านของตัวตามถนัดชำนาญ จึงเป็นเรื่องอ่านได้ลำบาก ทั้งเรื่องที่แต่งเอาไว้ก็มักมีอยู่ในหนังสือที่สมาคมนักปราชญ์ต่าง ๆ พิมพ์ขึ้น มีราคา

แพงหาอ่านได้ยาก นอกจากจะอาศัยยืมอ่านจากหอสมุดแห่งชาติ ในหนังสือเรื่องนี้ จะขอนำเอาผลของการสืบสวนโบราณคดีในแหลมอินโดจีนเท่าที่เขาสืบสวนพิจารณาและลงสันนิษฐานไว้มาเล่าให้เป็นเรื่องเดียวติดต่อกันโดยสังเขป เพียงช่วยให้ผู้อ่านคุมเรื่องราวนึกเห็นอย่างคร่าว ๆ ได้ตลอดแต่รูปนอก เท่ากับมองเห็นประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนครั้งโบราณได้ทั้งหมดรวดเดียว ไม่เช่นนั้น ก็จับเรื่องต้นชนปลายกันได้ไม่ค่อยติด เพราะแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ มีชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่ยกเข้ามาตั้งอยู่มากมายหลายภาษาและเป็นหลายแคว้น มีเหลื่อมล้ำซับซ้อนกันในทางความเจริญเป็นหลายยุคหลายสมัย

ก็และเรื่องราวของมนุษย์ครั้งโบราณนั้น ข้อใหญ่ใจความอยู่ที่เรื่องกิน ตราบใดมนุษย์ยังหิวอยู่ ก็ต้องขวนขวายหาอาหารมาใส่ปากเลี้ยงท้องเสียก่อน แล้วจึงจะคิดถึงเรื่องอื่นได้ แผ่นดินตอนไหนมีทางหากินได้ง่าย มนุษย์ก็พากันอพยพมาตั้งหลักแหล่งอาศัย เมื่อมีความเจริญมั่งคั่งขึ้น มีจำนวนคนในหมู่เกิดขึ้นมาก ในที่สุดก็ต้องขยายแดนหากินออกไปไกล เมื่อไปพบที่ใดอุดมสมบูรณ์อีก ก็เข้าไปครอบครอง ถ้าแผ่นดินตอนนั้นมีมนุษย์พวกอื่นเป็นเจ้าของถิ่นอยู่แล้ว เห็นว่ามีจำนวนน้อยและอ่อนแอกว่า ก็เข้าบังคับขับไสยื้อแย่งถิ่นเอาดื้อ ๆ พวกเจ้าของถิ่นสู้ไม่ไหว ก็ต้องเสียความเป็นไทยไป ยอมตนให้ใช้เป็นข้าทาส หรือไม่เช่นนั้นก็หนีไปแสวงหาที่ทำมาหากินใหม่ ถ้าไปพบที่ซึ่ง

มีมนุษย์พวกอื่นเป็นเจ้าของอยู่แล้ว เมื่อเห็นเป็นโอกาส ก็เข้าแย่งชิงเอา เป็นทำนองเดียวกับที่ตนเคยโดนมาแล้ว เพราะฉะนั้น เรื่องราวของมนุษย์สมัยโบราณ ที่เรียกกันว่าพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ จึงตกอยู่ในเรื่องท้องหิวมาก่อนทั้งนั้น และเป็นเรื่องแย่งหากินกันเป็นทอด ๆ อย่างปลาใหญ่กินปลาน้อย ปลาน้อยกินปลานิด ถ้าใครไม่มีเขี้ยวงาสามารถจะรุกรานหรือป้องกันตัวได้ ก็ตกเป็นพวกปลานิด ต้องหนีไปอยู่ที่อื่นในที่ห่างไกลไปมายาก เช่นบนเขาสูงหรือในป่าดงพงทึบ ท้องที่เช่นนี้มักกันดาร ไม่ใคร่มีใครต้องการมาแย่งชิงเอาไปนัก พวกที่หนีไปอยู่ ก็นับว่ามีความสุขขึ้น แต่เป็นความสุขชะนิดที่เจริญได้ช้า เพราะต้องหาอาหารใส่ปากเลี้ยงท้องไม่รู้สมบูรณ์ มีโอกาสติดต่อคบค้าวิสาสะกับคนภายนอกได้น้อย ถ้าพบปะกันเข้าก็มีแต่เป็นศัตรูเบียดเบียฬฆ่าฟันกัน ที่จะมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดความรู้ในทางเป็นมิตรไมตรี เห็นจะมีได้น้อย มนุษย์อย่างว่านี้ จึงตกเป็นพวกชาวป่าชาวเขา สืบลักษณะความเป็นอยู่อย่างนั้น มาจนทุกวันนี้ และยังมีอยู่มาก มนุษย์โบราณที่แยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เป็นหลายพวกหลายเหล่า มีชื่อต่าง ๆ กัน ลางพวกมีเชื้อชาติครั้งเดิมร่วมกัน หากแต่แยกย้ายไปอยู่ในที่ห่างไกล เป็นระยะเวลาห่างกันนานตั้งหลายพันปี ไม่สู้ติดต่อกันเหมือนเมื่อครั้งยังอยู่ใกล้ชิดสนิทกัน เพราะการไปมาไม่สะดวก ทั้งพวกที่แยกย้ายกันไปอยู่ ก็เกิดผะสมเข้ากับ

พวกอื่น ลักษณะความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและสิ่งที่แวดล้อม กระทำให้ผิดแปลกออกไปได้มาก ๆ ทั้งรูปร่างผิวพรรณและภาษา จนแทบไม่น่าเชื่อว่ามีเชื้อชาติร่วมเผ่าพันธุ์เดียวกัน เช่นพวกฝรั่งกับพวกอินเดียชาวฮินดู หรือมอญกับเขมร เป็นตัวอย่าง

เพื่อประโยชน์ที่จะทราบว่า มนุษย์พวกไหนต่อพวกไหนเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน นักปราชญ์จึงหาวิธีสอบสวนและวางกำหนดขึ้นไว้ โดยจัดรวมมนุษย์เข้าพวกกันเป็นเผ่าชาติ วิธีที่เขาจัดแบ่งคือ สอบสวนรูปพรรณสัณฐานของมนุษย์ มีตรวจวัดดูรูปลักษณะของกระโหลกศีรษะ จนลักษณะรูปจมูก คาง ใบหน้า ผมขนสีลูกในตา และขนาดตัวสูงต่ำดำขาวเป็นต้น แล้วเอาผลที่สำรวจไว้ได้ มาเปรียบเทียบกันดู ถ้าเห็นมนุษย์พวกใดภาษาใด มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกันมาก ก็จัดรวมกันเข้าเป็นเผ่าพันธุ์หนึ่ง ชาติที่เขาเอาเข้ารวมกันนี้ เขาไม่ได้ยืนยันว่าเป็นชาติร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน บอกได้แต่ว่า มนุษย์พวกนั้น ๆ ว่าฉะเพาะในทางรูปร่างหน้าตา อาจถือได้ว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันเท่านั้น เขาจะบอกให้แน่นอนยิ่งกว่านี้ไม่ได้เป็นธรรมดา เพราะมนุษย์ไม่ได้รวมกันอยู่แต่ในหมู่ หรือผะสมพันธุ์กันได้แต่ฉะเพาะในพวกเดียวเท่านั้น มนุษย์ย่อมมีอพยพย้ายถิ่น จะเป็นด้วยสมัครใจ หรือถูกกวาดครัวเอาไปก็ตาม แล้วก็ไปติดต่อผะสมกันกับพวกอื่น จนรูปร่างหน้าตาของผู้ที่สืบสายโลหิตต่อมา ต้อง

เปลี่ยนไป สุดแล้วแต่สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์จะหนักเบาไปทางไหน ฝรั่งคนหนึ่ง (Dr. Richardson) ได้เล่าไว้ในระยะทางไปเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๘ ว่า เจ้าราชวงศ์เมืองเชียงใหม่มีภรรยารวมด้วยกัน ๒๘ คน ในภรรยาเหล่านี้ นอกจากเอกภรรยาคนเดียว ล้วนเป็นหญิงชะเลยต่างชาติ ที่เจ้าราชวงศ์ไปปล้นตี กวาดครัวเอามาจากชายแดน ก็เมื่อผู้เป็นหัวหน้ามีภรรยาได้ถึง ๒๘ คน พวกหัวหน้าชั้นรอง ๆ ลงมา แต่ละคนอย่างน้อยก็อาจมีภรรยาได้มากกว่าคนหนึ่ง ลักษณะหน้าตาและผิวพรรณของบุตรที่เกิดมาจึงผิดแปลกต่าง ๆ กัน พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่แต่ก่อนนี้ ถือเป็นคติว่า ถ้าได้ภรรยามากคนเป็นชนชาติต่าง ๆ ก็เป็นเกียรติยศมาก ภรรยาของเจ้าฟ้าไทยใหญ่จึงมีทั้งที่เป็นจีน เป็นพะม่า เป็นกะเหรี่ยง เป็นละว้า และชาติภาษาต่าง ๆ สุดแล้วแต่จะหามาได้ วิธีหาก็คือไปกวาดครัวเป็นชะเลยมาบ้าง ซื้อมาบ้าง หรือมีผู้มาถวายเป็นกำนัลบรรณาการบ้าง บุตรที่เกิดมา ก็เป็นธรรมดาต้องมีเค้าลักษณะไปตามส่วนของมารดาด้วย เพราะฉะนั้น การแบ่งมนุษย์โดยถือเอารูปร่างหน้าตาเป็นกำหนด จึงได้ผลไม่สู้แน่นัก จะแบ่งได้ก็เพียงกำหนดเอาเป็นประมาณในรูปลักษณะที่เหลื่อมล้ำ หนักเบาไปทางไหนมากเท่านั้น ตัวอย่างชนชาติที่เรียกว่าอังกฤษก็ดี หรือชนชาติอเมริกันแห่งสหปาลีรัฐอเมริกาก็ดี ก็เกิดขึ้นด้วยผะสมพันธุ์กันมากชาติ หรือถ้าว่าในประเทศไทย ประชาชนที่เป็นชาวไทย ถ้า

เป็นฝ่ายเหนือ ส่วนมากก็เป็นไทยปนละว้า ต่ำลงมาก็ปนเขมร ใต้ลงไปถึงปลายสุด ก็ปนมะลายู เหตุนี้เขาจึงตกลงแบ่งมนุษย์ออกเป็นพวกโดยทางภาษา ด้วยเห็นว่าคำพูดและรูปภาษาของชาติใด ถ้าสืบมาจากเผ่าพันธุ์เดียวกัน ถึงแม้จะมียืมเอาคำพูดในภาษาอื่นมาใช้ แต่ก็ไม่ทำให้เปลี่ยนไปมากนัก ผิดกับการผะสมพันธุ์ ซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปร่างได้มาก ๆ การแบ่งภาษามนุษย์โดยเอารูปภาษาที่พูดเป็นที่ตั้ง จึงไม่เกี่ยวด้วยเรื่องเลือดเนื้อเชื้อชาติ เพราะมนุษย์แม้จะเป็นคนละเผ่าพันธุ์ แต่ด้วยเหตุการณ์ในทางประวัติศาสตร์บังคับ บางทีก็อาจใช้ภาษาร่วมกันได้ เช่นพวกแขกนิโกรในสหปาลีรัฐอเมริกาที่พูดภาษาอังกฤษเป็นต้น

ว่าในส่วนมนุษย์ชาติที่มีอยู่ในแหลมอินโดจีน ตามที่เขาแบ่งไว้โดยรูปภาษา ก็มีอยู่ ๔ พันธุ์ คือ (๑) ไทย – จีน พวกนี้มีไทยและจีน บางทีก็รวมญวนเข้าด้วย (๒) มอญ – เขมร มีมอญ, เขมร, ข่า (มียกเว้นบ้าง) ขมุ, ละว้า, ปะหล่อง, ซอง, กะโซ่ และชาวป่าชาวเขาอีกหลายพวก (๓) ธิเบต – พะม่า มีธิเบต, พะม่า, กะฉิ่น, จีน, ปะด่วง, มูเซอร์ และชาวป่าชาวเขาอีกหลายสิบพวก (๔) พวกที่ยังไม่รู้ได้แน่ มีกะเหรี่ยง ยางแดง ยางขาว ต้องซู่ (พวกเหล่านี้ว่ามีเชื้อชาติในทางภาษาเป็นอย่างเดียวกัน) แม้ว, เย้า, และอื่น ๆ

ในประเทศอินโดเนเซีย ก็มี (๑) พวกนิกริโต คือมนุษย์ผิวดำรูปร่างต่ำเตี้ย ผมหยิกสั้น ได้แก่พวกชาวป่าที่มีอยู่ในแหลม

มะลายู เช่น พวกเซียมัง ถ้าเป็นพวกอยู่ทางตะวันออกของแหลมมะลายูเรียกว่าพวกพะงัน (ไม่รวมพวกซาไกหรือกอย ที่เราเรียกว่าเงาะ ซึ่งเขาจัดเอาไว้ว่าฉะเพาะทางภาษาในเผ่าพันธุ์ตระกูลภาษามอญ – เขมร แต่บางท่านว่าเป็นตระกูลภาษาชะวามะลายู – Winstedt) และมีอยู่ในหมู่เกาะต่าง ๆ ตลอดไป บางทีเพื่อรวมใหญ่ เขาจัดพวกนิกริโตนี้ไปเข้าพวกเดียวกับนิโกร รวมเรียกว่านิกรอยด์ (๒) ชะวา – มะลายู (ซึ่งรวมทั้งชาวฟิลลิบปิโนบางพวกด้วย) บางทีก็เรียกว่า ออสโตรเนเซียนหรือออสตริก หมายเอาชะวามะลายูรุ่นแรก

ที่เล่าเรื่องเป็นบทนำเสียยืดยาวจนน่ารำคาญ ก็เพราะมีความจำเป็นอยู่บ้าง มิฉะนั้นก็จะต้องอธิบายข้อความเหล่านี้ไว้ในเนื้อหา จะทำให้เรื่องยุ่งมากเข้า

---

๒. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

มนุษย์พวกแรกที่อาศัยอยู่ในแหลมอินโดจีนครั้งดึกดำบรรพ์ จะเป็นชาติไรทราบไม่ได้ชัด หลักฐานทางโบราณคดี ตามที่ขุดค้นได้ก็มีแต่เครื่องมือหิน ส่วนมากเป็นชะนิดขวานหินอย่างขัดเกลี้ยง จึงสันนิษฐานว่ามนุษย์ที่อยู่ในแหลมอินโดจีน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คงเป็นพวกอยู่ในยุคหินปูนปลาย

ยุคหิน เป็นคำใช้ในโบราณคดี สำหรับแบ่งอายุเวลาของมนุษย์ดึกดำบรรพ์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีได้สำรวจตรวจค้นหาร่องรอย อันจะเป็นทางให้สันนิษฐานได้ ว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีสภาพความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง ปรากฏว่าเมื่อได้ขุดค้นลึกลงไปในดิน ก็พบก้อนหินเป็นรูปคล้ายหัวขวาน มีอยู่มากมายกระจัดกระจายทั่วไปในที่บางแห่งของโลก ก้อนหินเป็นรูปหัวขวานนี้รู้ได้ว่าไม่ได้เป็นเองตามธรรมชาติ เพราะบางก้อนก็เห็นได้ชัดว่ามีรอยขัดฝนให้หน้าคมและเกลี้ยงเกลาอย่างขวาน (มีตัวอย่างอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ตามคติโบราณที่ว่ารามสูรขว้างขวานเกิดเป็นฟ้าผ่า และมีผู้พบเป็นขวานหินตกอยู่บนดิน ก็เห็นจะเป็นขวานหินอย่างนี้) ที่ขุดพบอยู่ลึกลงไปในดิน รูปขวานไม่เกลี้ยงเกลา กลับหยาบเข้าเป็นลำดับ คือเป็นรูปสักแต่ว่าเราะริมก้อนหินพอให้เป็นขวาน ในที่สุดก็เป็นรูป

ใกล้ไปในทางก้อนหินธรรมดา ซึ่งถ้าไม่ใช้ความสังเกตพิจารณาให้ถี่ถ้วน ก็แทบทราบไม่ได้ว่า ก้อนหินเหล่านั้นได้ถูกมนุษย์ต่อยเราะริมออก เพียงให้มีสันคมใช้เป็นอาวุธและเครื่องมือได้เท่านั้น ขวานหินนี้ ส่วนมากมักพบมีอยู่ในถ้ำ จึงทำให้เข้าใจว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์คงจะใช้ถ้ำผาเป็นที่อาศัย เพราะยังไม่มีปัญญาพอจะสร้างเป็นเพิงและทับ สำหรับอาศัยกันฟ้าฝนและศัตรู จึงได้มีผู้พบขวานหินอยู่ดื่นดาดที่ในถ้ำมากกว่าในที่แห่งอื่น ด้วยหลักฐานอย่างนี้ นักโบราณคดีจึงนำเอามาใช้แบ่งอายุของมนุษย์ในสมัยนั้น เรียกว่ายุคหิน คือเห็นว่า มนุษย์ในแรกเริ่มเดิมที คงมีสภาพไม่ผิดอะไรกับสัตว์ ซ้ำจะเสียเปรียบสัตว์ ที่ไม่มีเขี้ยวเล็บสำหรับรุกรานหรือป้องกันรักษาตัวให้รอดพ้นอันตราย ความจำเป็นบังคับให้เกิดปัญญาขึ้นขั้นแรก คือรู้จักเอาก้อนหินมาต่อยหรือกระแทกให้ริ เพื่อให้ก้อนหินเป็นแง่และเหลี่ยมคมสักแต่ว่าเป็นรูปหยาบ ๆ คล้ายขวาน พอที่จะจับกำใช้เป็นเครื่องมือได้ ฝรั่งเรียกขวานหินชะนิดนี้ว่า ขวานกำปั้น ด้วยเวลานั้นยังไม่รู้จักทำด้าม ต้องใช้กำเอาไว้ในมือ มนุษย์อยู่ในสมัยใช้ขวานหินชะนิดนี้เขาให้ชื่อว่ามนุษย์ยุคหินปูนต้น

ล่วงต่อมาจะเป็นกี่หมื่นกี่แสนปีทราบไม่ได้ รู้ได้แต่ว่านานเต็มที มนุษย์ค่อยมีสติปัญญาความคิด จึงรู้จักเอาก้อนหินมาเราะเป็นคมให้ใช้การได้ดียิ่งขึ้น ถึงสมัยนี้เรียกว่ายุคหินปูนกลาง ลางทีทางโบราณคดี เรียกรวมกันทั้งสองยุคว่ายุคหินปูน

เก่า ถัดมาก็เข้าถึงยุคหินปูนใหม่ เป็นสมัยมนุษย์รู้จักเอาหินมาฝนให้คม และขัดหน้าให้เกลี้ยงเกลาขึ้น รู้จักทำด้ามขวานและทำเครื่องมือเครื่องใช้ได้มากอย่าง นี้แหละที่เล่ามาข้างต้นถึงขวานหินขัดเกลี้ยง ซึ่งมีผู้พบในที่ต่าง ๆ ทางแหลมอินโดจีน การขุดค้นหาเครื่องมือหินในแหลมอินโดจีน ยังไม่ได้สำรวจตรวจหากันมากนัก ต่อไปถ้านักโบราณคดีได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้ยิ่งขึ้นก็อาจทราบเรื่องราวของมนุษย์สมัยหินในแหลมอินโดจีน เขยิบยุคขึ้นไปก็ได้

ได้พูดมาแล้วว่า ความเจริญของมนุษย์ในที่ต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะไม่พร้อมกัน เร็วบ้าง ช้าบ้าง บางชาติก็มีความเจริญมาแล้วนาน บางพวกก็ยังตกอยู่ในยุคหิน หรืออย่างดีก็เขยิบขึ้นมาจากยุคหินเพียงเล็กน้อย นักโบราณคดีจึงเข้าใจว่า มนุษย์ชาตินิกริโต ซึ่งเป็นพวกชาวป่าชาวเขาอยู่ในแหลมมะลายู และมีความเป็นอยู่อย่างล้าหลังต่อความเจริญเอามาก ๆ น่าจะเป็นเชื้อสายของมนุษย์ในยุคหินปูนปลาย เหลือกระเสนกระสายสืบมาจนทุกวันนี้

จำเนียนการล่วงมา จะเป็นเวลากี่พันกี่หมื่นปีทราบไม่ได้อีก มีชนชาติในตระกูลออสโตรเนเชียน อพยพหย่อยกันเข้ามาในแหลมอินโดจีนเป็นหลายพวก และทั้งระยะเวลาที่มาห่าง ๆ กัน มนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเชียนเดิมอยู่ที่ไหน ก็ทราบไม่ได้อีก นักโบราณคดีบางท่านสันนิษฐานว่า บ้านเดิมของพวกนี้ น่า

จะอยู่ในดินแดนตอนตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ต่อมา ก็มีมนุษย์ในตระกูลมอญ-เขมรพากันยกเข้ามา นับว่าเป็นตระกูลที่สามของมนุษย์ตอนแรกซึ่งเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน

พวกมอญ-เขมรนี้ นักโบราณคดีมีความเห็นว่า ลางทีจะลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีน แต่ลางท่านก็ว่า เห็นจะมาจากอินเดีย เพราะยังมีชาวป่าชาวเขาบางพวกในอินเดีย เช่นพวกมุณฑ์เป็นต้น ที่พูดภาษามีเค้าไปทางรูปตระกูลของภาษานี้ ชะรอยชาติมุณฑ์จะเป็นพวกมอญ-เขมรที่เหลือตกค้างอยู่ในอินเดียเท่ากับทิ้งร่องรอยทางเดินของพวกมอญ-เขมรไว้ให้เห็น ว่าอพยพกันเข้ามาในแหลมอินโดจีนโดยทางไหน

มนุษย์ที่ต้องอพยพย้ายจากถิ่นเดิม มาหาภูมิลำเนาอยู่ใหม่ ก็เนื่องแต่เหตุหลายประการ แต่เมื่อย่อลงก็ตกอยู่ในเรื่องหากินเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่า ดินแดนที่อยู่เดิมเกิดแร้นแค้นกันดาร ไม่พอจะหาอาหารเลี้ยงชีวิตได้บ้าง เกิดโรคภัยไข้เจ็บอยู่ไม่สบายบ้าง เกินจำนวนคนทวีขึ้น ที่ทำมาหากินคับแคบไม่พอแบ่งกันได้ทั่วถึงบ้าง หรือไม่เช่นนั้น ก็ถูกมนุษย์พวกอื่นเข้ามาแย่งที่แย่งทางเสีย เหตุเหล่านี้ แต่ละอย่างย่อมเป็นปัจจัยให้มนุษย์ต้องละถิ่นเดิม จะอพยพกันมาทั้งพวก หรือว่าแยกพวกออกมาเป็นคราว ๆ ก็แล้วแต่กรณี มาตามทาง อาจมีบางหมู่แยกตั้งภูมิลำเนาลงในที่บางแห่ง ส่วนนอกนั้นก็เดินทางต่อมา จนกว่าจะถึงที่ซึ่งเห็นว่าเหมาะก็หยุดลง และตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ตรงนั้น ตาม

ธรรมดา ที่ซึ่งยกมาตั้งภูมิลำเนาอยู่นั้น ย่อมจะเป็นที่สะดวกในการไปมาหากิน และในดินแดนเช่นนี้ มักมีมนุษย์พวกอื่นมาอยู่ก่อนแล้ว มนุษย์พวกที่มาอยู่ใหม่ ก็เกิดผะสมพันธุ์กันขึ้นกับพวกที่อยู่เดิม ประกอบทั้งสิ่งที่แวดล้อมก็ผิดกัน ทำให้รูปร่างหน้าตาและสิ่งอื่นเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ จนในที่สุดก็ไม่ทราบว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันมาแต่เดิม มนุษย์ตระกูลมอญ-เขมร พวกแรกที่ยกเข้ามาในแหลมอินโดจีน คะเนว่าจะเป็นพวกซึ่งสืบเชื้อสายต่อมา เป็นชาติละว้า ปะหล่อง ข่า ขมุ ในปัจจุบันยังมีเหลือเป็นชาวป่าชาวเขา ส่วนมากอยู่ถัดประเทศไทยออกไปในตอนเหนือและตะวันออก ต่อมา ก็มีมอญและเขมร ซึ่งเป็นชาติอยู่ในตระกูลเดียวกันยกเข้ามา ทำนองสองพวกหลังนี้จะมีกำลังมากกว่า ก็ขับไล่พวกเดิมต้องหลบหนีไปอยู่ตามหุบห้วยเหวเขา ส่วนมนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเชียนก็ถูกเบียดเบียฬเช่นเดียวกัน ต้องลงเรือหนีข้ามทะเลไปอยู่ยังเกาะต่าง ๆ แถบทะเลใต้ ซึ่งต่อมาว่าเป็นพวกชาวชะวามะลายู ส่วนที่ไม่หนีข้ามทะเลไป ก็หลบหนีไปอยู่ตามเขา เป็นพวกข่าระแดร์และข่าจรายปัจจุบันนี้ ที่ไม่หนี แต่ต่อมาตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในสมัยประวัติศาสตร์ ก็มีพวกแขกจาม แห่งประเทศจัมปา อยู่ตอนที่เป็นประเทศญวนอันหนำเดี๋ยวนี้ แต่ก็เป็นพวกผะสมกับพวกอินเดียในยุคหลังตั้งครึ่งค่อน

เรื่องมนุษย์พวกแรก ที่เข้ามาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ก็มีย่อ ๆ ดั่งพรรณนามานี้ เป็นเรื่องที่รู้อะไรไม่ได้แน่ทั้งนั้น ตกอยู่ในลักษณะเดา เพราะไม่มีหลักฐานอะไร นอกจากเครื่องมือหิน ภาษาพูด และจากตำนานนิยายนิทานต่อปากกันมา ล้วนเป็นหลักฐานอย่างกระท่อนกระแท่น ถ้าจะเรียกเรื่องตอนนี้เปรียบเทียบกับของฝรั่งว่าเป็นสมัยมืดมัว ก็เห็นจะได้

เรื่องแหลมอินโดจีนมาปรากฏเห็นได้ราง ๆ เป็นครั้งแรก ก็จากหลักฐานทางอินเดีย คือในหนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกา กล่าวว่า ในระยะต้นพุทธกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ เศษ พระเจ้าอโศกมหาราชได้เป็นใหญ่ในอินเดีย ตอนต้นรัชชกาลได้เสด็จยกกองทัพไปปราบปรามแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอินเดีย มีแคว้นกลิงคราษฎร์ ซึ่งอยู่ชายทะเลข้างฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย เป็นที่สุดแห่งการแผ่ราชอำนาจด้วยแสนยานุภาพ ต่อนี้ไป พระองค์ทรงพระราชดำริว่า การแผ่พระราชอาณาจักรในทางรบพุ่ง มนุษย์ต้องล้มหายตายจากได้รับทุกข์เดือดร้อนแสนสาหัส ก็สลดพระราชหฤทัย จึงทรงเลือกเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลัก สำหรับแสวงหาพระเกียรติยศแต่โดยธรรมานุภาพ ได้ประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก แล้วต่อมา มีพระราชหฤทัย ปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปถึงนานาประเทศ จึงโปรดให้แต่งสาสนทูต เที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนาในแว่นแคว้นแดนต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกอินเดีย ว่าฉะเพาะประเทศ

ทางตะวันออก ก็ได้ทรงเลือกสรรพระอรหันต์ ชื่อโสณะและอุตตระสององค์ ไปประกาศพระศาสนายังประเทศสุวรรณภูมิ ซึ่งเข้าใจว่า เป็นตอนหนึ่งตอนใดในแหลมอินโดจีนนี้เอง

นอกจากนี้ ยังมีเค้าปรากฏอยู่ในหนังสือมหากาพย์ของอินเดีย คือคัมภีร์รามายณะและคัมภีร์มหาภารต ซึ่งมีอายุอยู่ในยุคใกล้ ๆ กัน ว่าได้มีชาวอินเดียลงเรือข้ามทะเล มาค้าขายในแถบแหลมอินโดจีนนี้ แต่สมัยต้นพุทธกาลแล้ว ในชาดกที่กล่าวถึงชาวอินเดีย ลงเรือมาค้าขายยังประเทศสุวรรณภูมิมีอยู่สามเรื่อง คือ

๑. มหาชนกชาดก กล่าวไว้ว่า พระมหาชนกบรรทุกสินค้าลงเรือไปพร้อมกับพวกพาณิชชาวสุวรรณภูมิ ระหว่างทาง ถูกพายุใหญ่พัดเรือแตกอับปางลงกลางทะเล พระมหาชนกต้องว่ายน้ำอยู่กลางทะเลถึงเจ็ดวัน ร้อนถึงนางมณีเมขลาสมุทรเหวี่มาช่วยจึงรอดชีวิตกลับมาได้

๒. สังขพราหมณชาดก เล่าว่า พราหมณ์ชื่อสังขะเป็นเศรษฐีใจบุญ ลงเรือไปค้าขายยังแดนสุวรรณภูมิ เกิดเหตุเรือที่ไปทะลุ น้ำไหลเข้าและจมลงกลางทะเล หากด้วยสังขพราหมณ์เป็นคนใจบุญ นางมณีเมขลาจึงช่วยให้รอดพ้นอันตรายมาได้

๓. สุสันธีชาดก เดินเรื่องว่า พระยาครุฑแปลงเป็นมาณพมาเล่นสะกากับพระเจ้าตัมพราชแห่งกรุงพาราณสี แล้วลักพานางสุสันธีผู้มีกลิ่นกายหอมดั่งแก่นจันทน์ ซึ่งเป็นมเหสีของ

พระเจ้าตัมพราช ไปสมสู่อยู่ด้วยยังพิภพสุบรรณ พระเจ้าตัมพราชตรัสใช้ให้นายอัคคะคนขับรำของพระองค์ ไปติดตามสืบหานางสุสันธีในแดนประเทศต่าง ๆ ในที่สุด นายอัคคะได้อาศัยโดยสารเรือพ่อค้าชาวภารุกัจฉาซึ่งจะไปสู่สุวรรณภูมิ เรือที่ไปถูกปลามังกรกระโดดเข้ามาและดิ้นจนเรือแตกทะลาย นายอัคคะถูกคลื่นซัดไปบนพิภพสุบรรณ ไปพบนางสุสันธี ก็ได้อยู่ร่วมกับนางโดยที่พระยาครุฑไม่ทราบเพราะไม่อยู่ ภายหลังนายอัคคะโดยสารเรือพ่อค้ากลับมาเมืองพาราณสีได้ นำเหตุกราบทูลพระเจ้าตัมพราชให้ทรงทราบ เมื่อพระยาครุฑแปลงเป็นมาณพมาเล่นสะกากับพระเจ้าตัมพราชอีก พระเจ้าตัมพราชตรัสให้นายอัคคะมาบรรเลงพิณ ขับร้องถึงเรื่องเกี่ยวด้วยนางสุสันธีดั่งที่เป็นมาแล้ว พระยาครุฑก็ระแวงสงสัย จึงพานางสุสันธีมาถวายคืนพระเจ้าตัมพราช

เรื่องที่เล่ามานี้ แสดงว่าสุวรรณภูมิเป็นแผ่นดินอยู่ถัดอินเดียมาทางตะวันออกโดยทางทะเล และคงเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ชาวอินเดียจึงกล้าฝ่าอันตรายข้ามน้ำข้ามทะเลมาค้าขาย สุวรรณภูมินี้ ยุติกันว่า อยู่ในแหลมอินโดจีน แต่จะเป็นตอนไหนโดยฉะเพาะในสมัยนั้น ทราบไม่ได้ชัด นักปราชญ์โบราณคดีก็เถียงกันอยู่ ลางท่านก็ว่าอยู่ที่ตอนใต้ของประเทศพะม่า บ้างก็ว่าอยู่ที่แหลมมะลายูตอนเหนือ แต่ที่มีผู้เห็นพ้องกันมาก ว่าศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

หรือบริเวณนครปฐม อันเป็นแดนซึ่งในสมัยพันปีกว่าขึ้นไป เป็นประเทศซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีกำหนดเรียกว่าอาณาจักรทวาราวดี (เหตุผลที่ว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา และบริเวณนครปฐม มีแจ้งอยู่ในคำอธิบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพระราชพงศาวดารฉะบับพระราชหัตถ์เลขาเล่ม ๑ และเรื่องแหลมทองของขุนศิริวัฒนาการ) เวลานี้ มีลางท่านเรียกแหลมอินโดจีนทั้งหมดว่าแหลมทอง ทั้งนี้ก็เห็นจะเป็นเช่นเดียวกับที่เราเรียกว่าอินเดีย ถ้าว่าถึงอินเดียสมัย ๓-๔ พันปีขึ้นไป ก็ต้องเป็นอินเดียตอนลุ่มน้ำสินธุ ถ้าเป็นอินเดียสมัยต้นพุทธกาล ก็อยู่ที่มัธยมประเทศ แต่ถ้าว่าถึงอินเดียในปัจจุบัน ก็เป็นอินเดียทั้งหมด จะเป็นตอนไหน ก็เรียกว่าอินเดียได้ทั้งนั้น

ชาวอินเดียซึ่งข้ามทะเลมาค้าขายยังแดนแหลมอินโดจีนครั้งกระโน้น น่าจะต้องเข้าใจว่า คงมีพวกที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนาหากินอยู่ก่อนแล้ว มิฉะนั้น พระอรหันต์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชอาราธนาให้มาประกาศพระศาสนา จะพูดภาษาให้ชาวพื้นเมืองเข้าใจกันได้อย่างไร นอกจากจะมีชาวอินเดียมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว จึงจะเป็นล่ามส่งภาษากันเข้าใจได้ ชาวอินเดียเหล่านั้น จะไม่ใช่อพยพกันเข้ามาทำกินโดยธรรมดาทั้งหมด อาจมีพวกหนียุทธภัยในบ้านเมืองเดิมมาสมทบอยู่ด้วย เพราะเหตุการณ์ในอินเดียยุคโบราณ มีเรื่องรบราฆ่าฟันกันยุ่งมาก ยกตัวอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราชทรงกรีธาทัพเสด็จมาปราบแคว้นกลิงคราษฎร์ ก็อาจ

มีชาวแคว้นนั้น หนีภัยข้ามทะเลเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนบ้างก็ได้ ชาวอินเดียที่เข้ามานอกจากพวกพ่อค้า อาจมีพวกเชื้อสายเจ้านายที่หนีภัย และพวกในวรรณกษัตริย์และวรรณพราหมณ์สมทบกันเข้ามาเป็นคราว ๆ แล้วแต่เหตุการณ์ทางอินเดียจะมีขึ้น พวกเหล่านี้ เมื่อมีจำนวนเพิ่มเติมกันเรื่อยเข้ามา ก็คงจะขยายเขตต์ที่อยู่ออกไปไกลโดยลำดับ โดยเหตุที่ชาวอินเดียมีวิชาความรู้ ดีกว่าพวกชาวพื้นเมือง คงจะได้เป็นครูบาอาจารย์ ในที่สุดนานเข้า ก็มีอำนาจมาได้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองขึ้นในแดนลางตอน เกิดเป็นอาณาจักรขึ้นในสมัยโบราณหลายประเทศ กระทั่งตลอดถึงดินแดนในอินโดเนเซียด้วย อาณาจักรเหล่านี้ล้วนปกครองตามแบบแผนของอินเดีย ตลอดจนศาสนาของบ้านเมืองก็เป็นพระพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ หรือถ้าจะพูดเป็นสามัญ ก็ต้องว่าประเทศเหล่านี้เข้ารีตอินเดียนั่นเอง จนเป็นเหตุให้นักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียถือเอาว่า แหลมอินโดจีนและอินโดเนเซีย เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของอินเดีย ที่อยู่นอกอินเดียออกไป เลยให้ชื่อว่า Greater India เป็นอย่างเดียวกับที่เราจะพูดบ้างว่า Greater Thai หมายความถึงไทยทั้งหมดที่อยู่นอกสยามออกไปด้วยฉะนั้น

ประเทศสมัยโบราณในแหลมอินโดจีน ก็มีความเป็นไปเหมือนบุคคล เมื่อมีอำนาจขึ้น ผู้ปกครองเป็นใหญ่ ก็แผ่เดชานุภาพขยายอาณาเขตต์ออกไปไม่มีสิ้นสุด พอสิ้นสมัยผู้นำที่

สามารถแล้ว อาณาจักรซึ่งก่อบก่อขึ้นไว้ด้วยเลือดเนื้อมนุษย์ก็ถึงแก่ความเสื่อม ที่สุดก็ศูนย์ไป เกิดมีอาณาจักรใหม่เข้ามาแทนที่ ถ้าเปรียบก็ไม่ผิดอะไรกับลูกคลีที่เดาะเล่น มีขึ้นสูงแล้วก็มีลงต่ำ ถ้าเดาะแรงลูกคลีก็ขึ้นไปสูง แล้วก็ตกลงมา ถ้ารู้จักเดาะให้พอดี ลูกคลีก็ลอยอยู่ได้นานหน่อย แต่ในที่สุดก็ต้องตกลงดินเหมือนกัน อีกประการหนึ่ง ยุทธภัยสมัยโบราณ เมื่อใครตีบ้านเมืองใดได้ ก็เผาผลาญบ้านเรือนกันเสียราบเป็นหน้ากลอง แล้วกวาดต้อนเทครัวพวกฝ่ายแพ้ เป็นชะเลยไปบ้านเมืองของตน ไปนาน ๆ พวกฝ่ายแพ้ก็ถูกพวกฝ่ายชะนะกลมกลืนกลายเป็นพวกเดียวไป ส่วนบ้านเมืองเดิมก็ทิ้งให้ปรักหักพัง กลายเป็นเมืองรกร้าง อยู่ในป่าดงพงชัฏ หรือไม่เช่นนั้นก็กลับฟื้นคืนมาเป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่อีก นอกนี้ ผู้เป็นหัวหน้ามีอำนาจ มักชอบย้ายราชธานีกันบ่อย ๆ แล้วก็เรียกชื่อประเทศเอาตามชื่อกรุงหรือราชธานีนั้น ๆ ลางคราวกรุงหนึ่งมีชื่อเด่นปรากฏอยู่ในตำนานและพงศาวดารคราวหนึ่ง ครั้นแล้วจู่ๆ ชื่อนั้นก็หายไป เกิดมีชื่อกรุงขึ้นใหม่ คราวนี้ก็เกิดความลำบาก ในเรื่องค้นหาเมืองที่ศูนย์สิ้นชื่อไปแล้ว ว่าจะอยู่ที่ตรงไหนในเวลานี้ นอกจากจะต้องขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งจมทับถมอยู่ในดิน รอเวลาจนกว่าจะมีนักโบราณคดีมาขุดค้นหา ได้เป็นความรู้เพิ่มเติมต่อไปในวิชาโบราณคดี

บัดนี้มีจำเป็นจะต้องเล่าเรื่องราวทางอินเดียสมัยโบราณ มา

ประกอบด้วยเสียก่อน เพราะชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน ย่อมมาจากแดนต่างๆ ในอินเดีย และมากันหลายยุคหลายคราว ผู้ที่เข้ามาเป็นชาวเมืองไหน และเป็นชาวอยู่ในยุคไหน ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องนำเอาคติศาสนาและอื่น ๆ ของชาวเมืองนั้นยุคนั้น เข้ามาเป็นแบบอย่างด้วย เพราะฉะนั้นในในบรรดาหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นได้ จึงมีหลายแบบหลายชะนิด เมื่อนำเอาหลักฐานเหล่านี้ ไปเปรียบเทียบกับของอินเดียก็ปรากฏว่าละม้ายคล้ายคลึงกับของอินเดียในถิ่นนั้นยุคนั้น เป็นต้นว่า เขาขุดพบพระพุทธรูปได้ลางองค์ มีลักษณะแปลกกว่าที่มีอยู่ แต่เมื่อนำเอาพระพุทธรูปนี้ไปเปรียบเทียบกับของอินเดียก็คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปที่นิยมสร้างกันไว้ในสมัยราชวงศ์คุปตะเขาก็กำหนดพระพุทธรูปนั้นว่าเป็นแบบคุปตะ และอาจสันนิษฐานได้ต่อไปว่า ประชาชนที่มีพระพุทธรูปแบบนี้ไว้บูชา จะตกอยู่ในสมัยรุ่นราวคราวเดียวกับสมัยที่ราชวงศ์คุปตะมีอำนาจในอินเดีย จึงอาศัยศักราชทางอินเดียตอนนั้นมาเป็นเครื่องช่วยสันนิษฐานได้อีกชั้นหนึ่ง หรือเขาพบแบบปรางค์เทวาลัยในที่ลางแห่ง มีลักษณะเป็นแบบอย่างทางอินเดียตอนใต้สมัยพวกปัลลวะเป็นใหญ่ เขาก็สันนิษฐานได้ว่าคงมีชาวอินเดียในสมัยราชวงศ์นั้น เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนตอนนั้น ๆ ประกอบกับศิลาจารึกซึ่งค้นพบ ได้มีผู้สามารถอ่านเอาข้อความออกได้แล้วผะสมกับเรื่องราวที่ชนชาติอื่นจดเอาไว้ ความรู้ในเรื่อง

ประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนตอนนั้น ก็กระจ่างแจ้งขึ้นเป็นลำดับ สามารถคุมเค้าโครงเหล่านี้ประกอบเป็นเรื่องราวขึ้นได้

ด้วยเหตุผลดังบรรยายมา จึงจะขอเล่าพงศาวดารอินเดียเสียก่อน จับแต่พระเจ้าอโศกมหาราช.สดัจสวรรคตแล้ว ราว พ.ศ. ๓๑๑ ราชอาณาจักของพระองค์ ซึ่งแผ่ไพศาลไปเกือบทั่วทั้งอินเดีย ยกเว้นแต่ตอนใต้และฝ่ายตะวันตกบ้างเล็กน้อย ก็ถึงแก่ความเสื่อมโซมลงเป็นลำดับ เพราะพระราชอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช แม้พระองค์จะทรงก่อเสมือนเป็นฐานขึ้นไว้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะสามารถตกเติมเสิมให้มั่นคงยิ่งขึ้น เพราะผู้เป็นรัชชทายาทต่อมาแต่ละองค์ ทรงปรีชาสามารถไม่เท่าเทียม เหตุฉะนั้น ประเทศอินเดียภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราชจึงเปรียบเหมือนทะเลใหญ่ที่สงบราบคาบ แล้วกลับเป็นมรสุมถูกคลื่นลมพัดพาให้เกิดปั่นป่วนไปหมด เป็นอยู่อย่างนี้หลายร้อยปี ระหว่างนี้ราชวงศ์เมารยะของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีรัชชทายาทสืบต่อมาไม่กี่พระองค์ ก็ต้องสิ้นสุดลง ผลัดเปลี่ยนเป็นราชวงศ์ใหม่ แตกแยกกันออกไปเป็นหลายศาขาอาณาจักรคล้ายกับว่ามีคลื่นใหญ่ขึ้นมาท่วมลบล้างแผ่นดิน แล้วภายหลังกลับเกิดมีเกาะน้อยใหญ่ ผุดขึ้นที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง พอเป็นที่พำนักอาศัยของประชาชน หนีพ้นความเป็นกลียุคในครั้งกระนั้นได้บ้าง ประเทศอินเดียสมัยนั้น จึงเกิดมีอาณาจักรแห่งราชวงศ์สูงค์ อยู่ตอนกลางของอินเดีย ตอนใต้มีราชวงศ์อานธระครอบ

ครอง ทางแคว้นกลิงคราษฎร์ก็มีพวกกลิงค์ปกครองเป็นอิสสระ ส่วนด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ก็มีพวกกุษาณ ชาติตาดศาขาฮั่นขาว เข้ามาปกครองเป็นใหญ่ มีพระเจ้ากนิษกะเป็นพระมหากษัตริย์ อินเดียนอกนี้ก็มีประเทศเล็กประเทศน้อยผุดขึ้นทั่วไป เมื่อเช่นนี้ อินเดียสมัยนั้นจะหาความสุขสงบราบรื่นได้อย่างไร เพราะประเทศที่ตั้งเป็นอิสสระขึ้นนั้น ต่างก็รบราฆ่าฟันแย่งชิงเขตต์แดนกันไม่หยุดหย่อน เดี๋ยวฝ่ายโน้นชะนะ เดี๋ยวฝ่ายนี้ชะนะ แย่งกันไปแย่งกันมาคล้ายกับว่าอินเดียในตอนนั้นเป็นขนมก้อนใหญ่ ไม่สามารถจะเล่าโดยย่อให้ได้เรื่องราวเป็นลำดับไป จนเวลาล่วงเลยมาถึงห้าร้อยปี ถึงสมัยราชวงศ์คุปตะ อินเดียจึงกลับรวมเป็นปึกแผ่นเดียวกันใหม่ และมีความสุขสงบพอที่จะหาเวลาทะนุบำรุงสิ่งที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ได้ เหตุฉะนั้น ในสมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ ถึง พ.ศ. ๑๑๕๐) จึงเจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยาการ พระมหากษัตริย์ที่มีเดชานุภาพในราชวงศ์นี้คือพระเจ้าสมุทรคุปต์ นับเป็นองค์ที่สองในราชวงศ์ พระองค์ได้แผ่ราชอาณาจักรออกไปกว้างขวาง ทั่วทุกทิศทุกทางในอินเดียตอนใต้ทรงตีไปถึงอาณาเขตต์ของพวกปัลลวะ เมื่อสิ้นรัชชสมัยพระเจ้าสมุทรคุปต์แล้ว โอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า จันทรคุปต์ที่สอง ได้เสวยราชสมบัติสืบต่อมา (พ.ศ ๙๑๘ ถึง พ.ศ. ๙๕๖) พระมหากษัตริย์องค์นี้ คือที่เรียกกันในนิยายว่าพระเจ้าวิกรมาทิตย์ รัชชกาลของพระองค์เป็นสมัยที่ศิลปวิทยาเจริญรุ่งเรืองถึง

ขีดสูงสุด ฝรั่งเรียกว่า Golden Age คือยุครุ่งเรือง เพราะพระองค์ทรงรวบรวม นักปราชญ์ ราชกวี ที่ ยอดเยี่ยม ของอินเดีย ไว้ในราชสำนัก มีกวีกาลิทาสผู้ร้อยกรองเรื่องนางศกุนตลาและเมฆทูตเป็นต้น จนนักปราชญ์เหล่านี้มีชื่อเสียงในพงศาวดารของอินเดียว่า นวรัตนกวี

ในรัชกาลพระเจ้าวิกรมาทิตย์ มีหลวงจีนองค์หนึ่งชื่อฟาเหียน (หรือฮวบเฮียนในสำเนียงชาวแต้จิ๋ว) เดินบกจากประเทศจีน มาสืบหาพระไตรปิฎกในอินเดีย การเดินทางบกจากจีนมาอินเดียสมัยเมื่อพันห้าร้อยปี จะลำบากยากเข็ญกอบด้วยภัยอันตรายสักเพียงไหน ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะไหนจะต้องเดินทางผ่านทะเลทรายโกบี อันเป็นแดนที่ใครผ่านลุล่วงมาได้ไม่เป็นอันตรายถึงชีวิต ก็นับว่าเป็นกุศล หลุดพ้นทะเลทรายก็ต้องขึ้นเขาลงห้วย ตกอยู่ในที่ทุรกันดารตลอดมา จนกว่าจะลุถึงอินเดีย ถ้าหลวงจีนฟาเหียนไม่เป็นผู้มีศรัทธากล้าแข็งในพระพุทธศาสนาจริง ๆ ยอมพลีกายถวายชีวิตเพื่อพระศาสนา ก็คงไม่สามารถพยายามมาจนได้ จึงเห็นว่าควรจะเล่าเรื่องของหลวงจีนฟาเหียนแซกไว้สักเล็กน้อย เพราะเรื่องราวในอินเดียหรือในแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียสมัยนั้น มีเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นต้น ก็ได้อาศัยหลักฐานจากจดหมายเหตุของหลวงจีนฟาเหียนเป็นอันมาก มิฉะนั้นเราก็คงไม่ทราบเรื่องกันได้ชัดขึ้น

หลวงจีนฟาเหียนออกจากประเทศจีน เมื่อมีอายุได้ ๒๕ ปี

รอนแรมมาตามทาง ถึงฤดูฝนก็หยุดพักจำพรรษาในที่ใดที่หนึ่ง จนล่วงมาหลายปีจึงถึงอินเดีย เข้าทางแคว้นคันธารราษฎร์ เมื่อมาถึงกรุงปาฏลิบุตรแล้ว ก็พักอาศัยเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ณกรุงนั้นเป็นเวลาสามปี รวบรวมและคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มาเสาะหา ได้สมความปรารถนาแล้ว ก็โดยสารเรือไปลังกา ออกจากลังกาข้ามทะเลผ่านมาทางช่องแคบมะละกาและเกาะชะวาเป็นเวลาได้สามปีก็ถึงประเทศจีน หลวงจีนฟาเหียนได้เล่าเรื่องความเป็นไปของพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ในอินเดียสมัยนั้นไว้มาก ตลอดจนวิธีการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะและที่อื่น ๆ ซึ่งหลวงจีนฟาเหียนแวะผ่านมา ก็เล่าไว้ด้วย ข้อความเหล่านี้แหละ ที่นักปราชญ์ฝรั่งนิยมชมชอบ ถือเอาเป็นแนวสอบสวนค้นคว้าเรื่องโบราณคดีของอินเดีย และเรื่องของประเทศที่อยู่ถัดอินเดียออกมาทางตะวันออกในระยะเวลาตอนนั้นถึงกับนำเอามากล่าวอ้างไว้ในเรื่องที่แต่งอยู่บ่อย ๆ เรื่องที่จะเล่าในตอนต่อไป ก็จะต้องนำเอามาอ้างไว้บ้าง

พระมหากษัตริย์ที่สืบต่อจากพระเจ้าวิกรมาทิตย์ ในสมัยที่บ้านเมืองกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นสุขราบรื่นมีอีกสององค์ พอสิ้นพระเจ้าแผ่นดินสององค์นี้แล้ว ก็เกิดมรสุมเป็นพายุใหญ่พัดมาทำลายความราบรื่นนั้นเสีย กล่าวคือมีพวกหูณหรือตาดศาขาฮั่นขาว ยกเข้ามารุกรานอินเดียอย่างพายุบุแคม ทำลายล้างอาณาจักรคุปตะแตกกระจาย เมื่อชาวอินเดียขับไล่พวกฮั่นขาว

ถอยหนีกลับไปอยู่ทางประเทศเปอรเซียแล้ว ทางนี้ก็ปรากฏมีประเทศน้อยใหญ่เกิดขึ้นอีก ผลที่เนื่องมาแต่การแตกแยกกันเป็นหลายอาณาจักร ก็ไม่มีเรื่องอื่นนอกจากรบราฆ่าฟันกัน เป็นเรื่องซ้ำเหตุการณ์เดิม เหมือนเมื่อครั้งปลายสมัยราชวงศ์เมารยะของพระเจ้าอโศกมหาราช จนถึงสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะ (พระเจ้าศิลาทิตย์ก็เรียก) พระมหากษัตริย์วงค์นี้เป็นสุดท้ายในราชวงศ์คุปตะที่มีอานุภาพ (พ.ศ. ๑๑๔๙ ถึง ๑๑๙๐) พระองค์ทรงรวบรวมอินเดียส่วนมากไว้ภายใต้พระเดชานุภาพ เป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน อินเดียจึงกลับร่มเย็นเป็นสุขขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้าจะพูดอย่างสามก๊กก็ว่า "เป็นสุขมาช้านานแล้วก็เป็นศึก ครั้นศึกสงบแล้วก็เป็นสุข" ฝรั่งเล่าว่า ก่อนหน้าสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะ อินเดียตกอยู่ในระยะกาหลระส่ำระสายเอาเรื่องอะไรไม่ได้ สรรพตำรับตำราความรู้ต้องสูนย์หายไปเป็นอันมาก ถ้าไม่ได้อาศัยจดหมายเหตุที่หลวงจีนฟาเหียนบันทึกไว้ และจากเรื่องที่กวีแต่งบ้าง จากรูปเขียนรูปสลักที่เหลืออยู่ในถ้ำอชันตะกับเงินตราที่ขุดค้นได้บ้าง ก็คงทราบเรื่องราวของอินเดียสมัยรุ่งเรืองไม่ได้เลย

ในรัชกาลของพระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะ หลวงจีนเหียนจัง หรือที่เราเรียกกันในเรื่องไซอิ๋วว่าพระถังซำจั๋งบ้าง พระเนื้อหอมบ้าง เพราะพวกยักษ์ปีศาจอยากได้กินเนื้อของท่านนัก ได้มาสืบพระพุทธศาสนาในอินเดีย หลวงจีนองค์นี้ ในภาษาไทย

มักเขียนชื่อท่านเป็นหลายอย่าง ว่าฮวนเจียงบ้าง ยวนฉ่างบ้าง หรือจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ชื่อก็จำไม่ได้ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะฝรั่งถ่ายเสียงในหนังสือจีนเป็นต่าง ๆ กัน สุดแล้วแต่จะเอามาจากสำเนียงจีนหลวงหรือจีนชาวไหน นี่เป็นการแตกต่างกันชั้นหนึ่ง ถ้าเป็นชาวอังกฤษก็ถ่ายเป็นตัวโรมันตามแบบอย่างหนึ่ง สุดแล้วแต่เป็นแบบเทียบอักษรโรมันถ่ายเสียงจีนของใคร ซึ่งมีอยู่หลายแบบด้วยกัน พอมาถึงฝรั่งเศสหรือของฝรั่งชาติอื่น ก็เป็นอีกแบบหนึ่งหรืออีกหลายแบบ ฝรั่งจึงเขียนชื่อหลวงจีนเหี้ยนจังเป็น Hiuen Thsiang, Hsuan Chuang, Huen Tsang และ Hsuan Tsang เราได้ชื่อเหล่านี้มาจากหนังสือฝรั่งเล่มไหน เราก็ถ่ายเสียงเอาตามที่ฝรั่งจดไว้ในเล่มนั้น ชื่อของหลวงจีนเหี้ยนจัง จึงเป็นต่าง ๆ กัน ไม่อยู่ในร่องในรอย ส่วนที่ใช้ว่าเหี้ยนจัง เขียนตามสำเนียงชาวแต้จิ๋ว ก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านี้ ตามคติของจีน ถ้าชื่อของใครไปพ้องเข้ากับพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องห้ามจะใช้ตัวหนังสือเหมือนกันไม่ได้ เป็นเสนียด ต้องเปลี่ยนตัวอักษรเสียใหม่ เช่นชื่อหลวงจีนเหี้ยนจัง คำหน้าพ้องกับพระนามของพระเจ้าเหี้ยนจงในราชวงศ์ถัง ชื่อคำหน้าของหลวงจีนเหี้ยนจังจึงต้องเปลี่ยนเป็นยวนหรือง่วนในเสียงชาวแต้จิ๋ว ฝรั่งถ่ายเอามาเป็นตัวโรมัน ว่า Yuan Tsang บ้าง Yuan Chwang บ้าง ตกมาถึงเราก็เป็น ยวนฉ่าง ยวนชวง ไปกันอีกแบบหนึ่ง

เมื่อหลวงจีนเหี้ยนจังมาถึงอินเดีย พระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะ

ทรงรับรองเป็นอันดี เวลาขากลับถึงกับเสด็จตามไปส่งเป็นระยะทางอันไกล หลวงจีนเหี้ยนจังได้เล่าเรื่องอินเดียสมัยนั้นไว้ให้ทราบมาก ตลอดจนเรื่องพระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะ ทรงบำเพ็ญทานเป็นมหาบริจาคถึงห้าครั้ง ก็เล่าไว้อย่างพิสดาร ทำให้เห็นภาพความเป็นไปของพระมหากษัตริย์อินเดียสมัยนั้นได้ดี (ดูลัทธิของเพื่อน ของเสฐียรโกเศศและนาคประทีป ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๑๐๗–๑๑๔)

เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรรธนะแล้ว ราชวงศ์คุปตะยุครุ่งเรืองของอินเดียก็ถึงอวสานสิ้นสุดลง อินเดียก็ตกอยู่ในยุคเข็ญอีกคราวหนึ่ง คราวนี้มีชนชาตินับถือลัทธิอิสลามยกเข้ามารุกรานอินเดีย อันเป็นเรื่องรุ่นหลัง ไม่จำเป็นต้องเล่า ที่มีชาวอินเดียพากันข้ามทะเลมาตั้งทำมาหากินอยู่ในแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ก็คงเนื่องด้วยบ้านเมืองในอินเดียไม่มีปกติสุข และเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ ดังบรรยายมาข้างต้น

เรื่องของอินเดียที่เล่ามาแล้ว เป็นแต่เล่าเรื่องส่วนใหญ่ ส่วนย่อยยังไม่ได้เล่า แต่จะเล่าให้หมดเพียงย่อ ๆ ก็ยังเหลือระอา เพราะว่าเรื่องมันยุ่งแสนจะยุ่ง ในพงศาวดารอินเดียที่ฝรั่งแต่งไว้ ก็ต้องเล่ากระโดดข้ามไปข้ามมาเป็นกระท่อนกระแท่นจับเรื่องต่อกันไม่ค่อยได้ เพราะฉะนั้นในที่นี้จะขอเล่าแต่เรื่องของราชวงศ์ปัลลวะ ด้วยเกี่ยวข้องกับแหลมอินโดจีนในทางอารยธรรมอยู่มาก

ราชวงศ์ปัลลวะมีอำนาจวาสนาอยู่ในอินเดียตอนใต้ เมื่อสมัยระหว่างราว พ.ศ. ๘๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองกาญจิปุรัม (Conjeeverum) ใต้เมืองมัทราสปัจจุบันนี้ ประเทศอินเดียตอนใต้แถบที่พวกปัลลวะเคยเป็นใหญ่ครอบครองอยู่นั้นในสมัยเดียวกัน ก็มีพวกอื่นแยกปกครองเป็นอิสสระอยู่ติดต่อกันหลายก๊ก จึงมีเรื่องแย่งชิงอาณาเขตต์เพื่อความเป็นใหญ่ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ เปลี่ยนราชวงศ์และเหลื่อมล้ำอาณาเขตต์กันอยู่บ่อย ๆ ที่มีชื่อคือราชวงศ์จาลุกย์มาจากอโยธยา ได้มาเป็นใหญ่ต่อแดนทางเหนือของพวกปัลลวะอยู่คราวหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงมีเรื่องรบกันในระหว่างสองก๊กนี้บ่อย ๆ เดี๋ยวฝ่ายนี้แพ้ฝ่ายโน้นชนะ ใต้ลงไปเป็นเขตต์แดนของพวกโจฬและพวกปาณฑยชาติทมิฬ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวข้อในทางเป็นศัตรูกันกับลังกา พวกเหล่านี้ก็คือ ที่เคยมารบกับพวกปัลลวะและพวกจาลุกย์ ผลัดเปลี่ยนกันมีอำนาจในแดนนี้ แต่ในที่สุดพวกปัลลวะถูกพวกจาลุกย์ตีเอาพ่ายแพ้ แล้วยังถูกพวกโจฬและพวกปาณฑยซ้ำเติมด้วย ก็สาบสูญสิ้นชื่อไป คงเหลืออยู่ก็แต่เทวสถานก่อด้วยศิลา เป็นโบราณศิลปอยู่ในอินเดียตอนใต้หลายแห่ง เพราะพวกปัลลวะมีฝีมือในทางก่อสร้างเทวสถานด้วยศิลามากกว่าพวกอื่น เทวสถานแบบปัลลวะ มีปรากฏอยู่ในแหลมอินโดจีนหลายแห่ง เช่นโบราณสถานในประเทศจัมปาเป็นต้น

๓—แหลมมะลายู

ที่นี้จะจับเรื่องทางแหลมมะลายูก่อน ที่เล่ามาแล้ว ว่าชาวอินเดียข้ามทะเลมาอยู่ในแหลมอินโดจีนเป็นอันมาก เป็นหลายยุคหลายคราว ก็และแผ่นดินที่อยู่กันคนละฟากทะเลกับอินเดียนั้น ได้แก่แหลมมะลายู เพราะฉะนั้นแผ่นดินตอนนี้จึงน่าจะเป็นแดนหนึ่งที่ชาวอินเดียมาอยู่ก่อน ในชั้นต้นชาวอินเดียคงมาเป็นการชั่วคราว พอแลกเปลี่ยนซื้อขายได้สินค้าที่ต้องการ แล้วก็กลับไป ภายหลังเมื่อมีผู้พากันมามาก คงมีชาวอินเดียลางพวกตั้งถิ่นฐานลงในลางแห่ง ที่ตรงนั้นก็เกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น แต่ชาวอินเดียเหล่านี้เห็นจะมีพวกพ่อค้าอพยพกันมาเป็นส่วนมาก จึงไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานจดเป็นหนังสือขึ้นไว้ หลักฐานทางโบราณคดีอย่างอื่น เมื่อก่อน ๑,๗๐๐ ปี ก็ไม่มีอะไร ความกลับไปปรากฏจากจดหมายเหตุของจีน ว่าแหลมมะลายูตอนกลางมีประเทศขนาดย่อม ๆ ตั้งอยู่หลายประเทศ แต่ชื่อประเทศเหล่านี้จีนจดไว้ตามสำเนียงของจีน ยากที่จะทราบได้ชัดว่าชื่อแท้เรียกว่าประเทศอะไรบ้าง เพราะเสียงพูดของจีนกับของแขกอินเดียเป็นกันตรงข้าม ซ้ำตัวหนังสือจีนตัวเดียวกัน ก็อ่านเป็นต่าง ๆ สุดแต่จะออกเสียงในจีนชาวไหน นอกนี้ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ในสมัยนั้น ลางแห่งก็ตกอยู่ในเรื่องเดา หรือเข้าใจผิดไป ชื่อเมืองแต่ละชื่อ ก็ย้ายที่หรือยืดเข้ายืดออกได้ แล้วแต่จะเรียกตามคตามยุ

สมัย เมืองๆเดียวกันอาจมีหลายชื่อ และชื่อเหล่านี้ ลางชื่ออาจไปซ้ำกับที่อื่นด้วยก็ได้ ตำนานพื้นเมืองที่มีกล่าวไว้อาจเอาเรื่องและชื่อโบราณจากที่อื่นมาไว้เป็นชื่อปัจจุบัน ในขณะที่แต่งตำนานก็ได้ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่มีแต่ในแหลมมะลายู ถึงที่อื่นในแหลมอินโดจีนก็เป็นทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้นนักโบราณคดีจึงยุติในเรื่องชื่อเหล่านี้ไม่ได้ตลอด เป็นเรื่องที่ต้องโต้เถียงกันไม่หยุดชื่อ ๆ เดียวอาจสันนิษฐานว่าอยู่ที่โน่นที่นี่ได้มากแห่ง ที่คงทราบชื่อเป็นภาษาสํสกฤตได้ชัดอยู่ประเทศหนึ่ง คือที่จีนเรียกว่าประเทศดินแดง (เชกโท้) ว่าตรงกับประเทศรักตมฤตติกา ในชั้นต้นทราบไม่ได้ว่าชื่ออะไร จนเมื่อราวร้อยปีล่วงมานี้ เขาได้พบศิลาจารึกภาษาสํสกฤตแผ่นหนึ่ง ที่แถวเมืองไทรบุรี มีอายุอยู่ในราวพันสี่ร้อยปี กล่าวข้อความไว้แห่งหนึ่งว่าพุทธคุปต์นายเรือเดินทะเล มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศรักตมฤตติกา (ดินแดง) ดังนี้ จึงมีนักโบราณคดีลางท่านเข้าใจว่า ประเทศดินแดงเห็นจะอยู่ในบริเวณเมืองไทรบุรี แต่ก็เป็นเรื่องตกอยู่ในข้อสันนิษฐาน เพราะประเทศดินแดงในแหลมอินโดจีนอาจมีอยู่หลายแห่งก็ได้

ในจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์สุย กล่าวว่า "เชกโท้เป็นประเทศมีชาวเมืองเป็นเชื้อชาติเดียวกับประเทศฟูนันและอยู่ทางทะเลใต้ ไปเรือร้อยกว่าวันก็ถึง พื้นดินของเมืองหลวงเกือบเป็นสีแดง จึงได้ชื่อว่าอย่างนั้น อาณาเขตต์ทางตะวันออกติดประเทศปอล่อลา ตะวันตกติดประเทศผะล่อซ้า ใต้ลงมาจด

ประเทศไฮไลตั้น เหนือจดทะเลหลวงประเทศเชกโท้มีเนื้อที่กว้างหลายพันลี้ พระเจ้แผ่นดินมีนามโดยแซ่ว่าคุยถ่าน และมีพระนามโดยรัชชกาลว่าหลีต่อซัก..............................ประชาชนนับถือพระพุทธเจ้า แต่ก็นับถือพราหมณ์มาก" (ดูคำแปลเรื่องเมืองเชกโท้ทั้งหมดใน The Imperial and Asiatic Quarterly Review Vol. X., No. 20)

ในที่นี้ จดหมายเหตุจีนออกชื่อประเทศที่ติดต่อไว้หลายประเทศ แต่ชื่อเหล่านี้เป็นความลำบากแก่นักปราชญ์โบราณคดีมาก เพราะจับชนเข้ากับตอนไหนในแหลมอินโดจีนไม่ค่อยได้ ถึงกับมีสันนิษฐานกันต่าง ๆ ว่าอยู่ที่ตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง แม้แต่ตัวประเทศดินแดง นักปราชญ์โบราณคดีลางท่าน (Pelliot) สันนิษฐานว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตรงกับในแผนที่ของจีนซึ่งแสดงบ้านเมืองสมัยโบราณครั้งกระนั้น ว่าประเทศดินแดงอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาและตรงกับที่กล่าวไว้ในเรื่องทางพระราชไมตรี (ประชุมพงศาวดารภาค ๕ หน้า ๖๐) ว่าเมืองเสียมหลอก๊ก มีต่อเนื่องมาแต่ครั้งวงศ์สุยวงศ์ถัง สมัยโน้นเรียกว่าเชียะโท้วก๊ก อีกผู้หนึ่ง (le May) ว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำป่าสัก เพราะสมัยนั้นลุ่มน้ำเจ้าพระยาตกอยู่ในอาณาจักรทวาราวดี อีกผู้หนึ่ง (Gerini) ว่าประเทศดินแดงคือเมืองมฤต ซึ่งว่าตัดสั้นมาจากคำรักตมฤตติกา ที่ว่าอยู่เหนือจังหวัดสงขลาไปทางตะวันออกก็มี (Moens) แปลกที่โบราณเขียนเมืองนี้ว่ามฤต แต่บัดนี้แก้เป็นมริด จะด้วยเหตุผลอย่างไรไม่ทราบ ยังมีชื่อตำบลอีกแห่งหนึ่ง คือตำบลรัฐภูมิในอำเภอกำแพง

เพชร์ จังหวัดสงขลา ชื่อนี้เดิมเขียนว่ารัตตภูมิ (ประกาศพระราชพิธีตรุษ) แปลว่าแคว้นดินแดง เพราะตำบลนี้พื้นที่เป็นดินแดงโดยมาก (เดี๋ยวนี้แก้กลับเป็นรัตภูมิแล้ว) ตำบลท่าดินแดงที่มีชื่อเป็นสนามรบระหว่างไทยกับพะม่า ก็คงเป็นเพราะดินที่ตรงนั้นเป็นสีแดงอีก ตกลงประเทศดินแดง จะถือเอาว่าที่ใดเป็นแน่นอนอะไรไม่ได้ เพราะดินแดงในแหลมอินโดจีนมีอยู่มากแห่งด้วยกัน ลางแห่งก็แดงมากลางแห่งก็แดงน้อย นอกจากจะมีหลักฐานทางโบราณคดีอย่างอื่นมาประกอบ อินเดีย ได้ลองพยายามอ่านเรื่องสันนิษฐานถึงชื่อประเทศเหล่านี้ ก็จับอะไรไม่ได้ถนัด จึงจะงดไว้ไม่นำเอามาเล่า เวลานี้จะได้ยุติกันแล้วบ้างในลางชื่อ หรือจะอย่างไรก็ไม่ทราบ ยังมีอีกประเทศหนึ่งอยู่ในแหลมมะลายูเหมือนกัน จีนเรียกว่าประเทศผั่นผั่นหรือผุ่นผุ่น ประเทศนี้อยู่ที่ไหนแน่ก็ยังรู้ไม่ได้อีก ลางท่านว่าน่าจะเป็นเมืองเพ็ชบุรี ลางทีก็ว่าเห็นจะอยู่เลยขึ้นไปถึงนครปฐม ที่ว่าได้แก่เมืองเวียงสระอยู่ริมแม่น้ำหลวงแขวงจังหวัดสุราษฎรธานีก็มี เมืองเวียงสระนี้มีเค้าเงื่อนว่าเคยเป็นแหล่งที่ชาวอินเดียมาตั้งอยู่แต่ครั้งโบราณ บัจจุบันนี้เป็นที่รกร้างอยู่กลางบ่าได้เคยขุดพบพระพุทธรูปศิลาฝีมือช่างสมัยคุปตะองค์หนึ่ง และเทวรูปศิลาเป็นรูปพระอิศวรและพระนารายณ์ เป็นแบบสมัยก่อนขอม (หมายความว่าเป็นฝีมือช่างก่อนแบบขอม ก่อน พ.ศ. ๑,๔๐๐ แต่ยังไม่ทราบว่าเป็นแบบของใคร จึงเรียกว่าก่อนขอมอย่าง

กว้าง ๆ ไว้พลาง พระพุทธรูปและเทวรูปเหล่านี้ อยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ถือกันว่าเป็นวัตถุโบราณและศิลปวัตถุอันหาค่ามิได้)

ในจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า "ประเทศผั่นผั่นหรือผุ่นผุ่นอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศลินหยี่ หรือหล่ำยับ (จัมปา) ตรงมุมทะเล ตอนเหนือมีทะเลน้อยแยกกับประเทศลินหยี่ (เห็นจะหมายถึงอ่าวไทย อย่าลืมว่าแผ่นดินสมัยพันปีกว่า คงไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ ที่เป็นแผ่นดินในเวลานี้ อาจยังเป็นทะเลอยู่ก็ได้ ดูแต่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมื่อครั้งโน้น อาจเป็นทะเลกินลึกเข้าไป เลยจังหวัดลพบุรีหรือจังหวัดนครสวรรค์ก็ได้ นครปฐมก็ว่าเคยเป็นเมืองอยู่ริมทะเลมาเมื่อพันกว่าปีนี้) มาเรือจากเกาจี๋ (ตังเกี๋ย) ๔๐ วันก็ถึง ประเทศนี้มีเขตต์แดนติดต่อกับประเทศหลิ่งหง่าเซ้าหรือหลั่งยะสิว ชาวประเทศผั่นผั่นศึกษาหนังสือของพวกโพโล่เหม่น (พราหมณ์) และนับถือพระธรรมของพระพุทธเจ้ายิ่งนัก เมื่อปีที่ ๘ ศักราชเจงกวน ประเทศผั่นผั่นได้แต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักจีน มีสิ่งของที่เกิดในพื้นเมืองไปบรรณาการมาก............เจ้าแผ่นดินประเทศผั่นผั่น ทรงพระนามว่าหยางซุกซี ประชาชนอยู่ริมน้ำใช้ไม้กั้นเป็นรั้ว ใช้หินเป็นหัวธนู........... ประเทศผั่นผั่นมีวัดในพุทธศาสนาและเทวสถานของพราหมณ์หลายแห่ง พระสงฆ์ฉันเนื้อสัตว์ แต่ไม่กินเหล้า พวกพราหมณ์ไม่กินเนื้อสัตว์

หรือเหล้า................ ที่ในราชสำนักประเทศผั่นผั่น จะได้พบพวกพราหมณ์มาจากอินเดียเป็นอันมาก เพื่อพึ่งพระบารมีพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงนับถือพวกพราหมณ์มาก"

ประเทศหลิ่งหง่าเซ้า หรือ หลั่งยะสิว ซึ่งติดต่อกับประเทศผั่นผั่นหรือผุ่นผุ่น จดหมายเหตุของจีนจดไว้ว่าเป็นประเทศอยู่ทางทะเลใต้ มีอาณาเขตต์จากตะวันออกไปตะวันตก เป็นระยะเดินทาง ๓๐ วัน จากใต้ไปเหนือระยะทางเดิน ๒๐ วัน ห่างจากเมืองกวางเจา (กวางตุ้ง) ๒๔,๐๐๐ ลี้ ดินฟ้าอากาศและของเกิดในพื้นเมืองละม้ายคล้ายกับประเทศฟูนัน กฤษณากลำพักและการบูรมีมาก เป็นประเพณีของหญิงชายประเทศนี้ที่เปลือยกาย (ท่อนบน) และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าที่ผืนเรียกกันหมั่น ทำด้วยกิ๊ดปวย (นักโบราณคดีสันนิษฐานว่ากันหมั่นได้แก่โสร่ง ส่วนกิ๊ดปวย ตรงกับกรรปาสในสํสกฤตแปลว่าฝ้าย) พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดี นอกจากนุ่งกันหมั่นยังมีผ้าคลุมบ่า และสวมสร้อยศอทำด้วยเชือกทอง ใส่ตุ้มหูทองด้วย เมืองหลวงมีกำแพงอิฐล้อม มีประตูสองชั้น กับมีหอคอยและพลับพลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากพระนคร ทรงช้างแวดล้อมด้วยธงทิวแซ่บัดและกลอง และเสด็จอยู่ภายใต้ร่มขาว พวกทหารและองครักษ์จัดเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ชาวเมืองว่าประเทศของเขาตั้งมากว่า ๔๐๐ ปีแล้ว ภายหลังผู้สืบต่อเป็นผู้อ่อนแอ ประเทศก็เสื่อมลง ในบรรดาชื่อพระวงศ์พระเจ้า

แผ่นดินมีอยู่ผู้หนึ่งมีปรีชาสามารถ ชาวเมืองนิยมนับถือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบก็จับเชื้อพระวงศ์คนนั้นจองจำไว้ แต่เครื่องพันธนาการหลุดขาดเอง พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นว่าคงจะเป็นเทวดาช่วย จึงไม่กล้าทำอันตราย ได้แต่เนรเทศให้ไปเสีย เชื้อพระวงศ์คนนั้นก็หนีไปอินเดีย พระเจ้าแผ่นดินในอินเดียประทานพระธิดาองค์ใหญ่ให้เป็นชายา ล่วงมาไม่ช้านัก พระเจ้าแผ่นดินประเทศหลิ่งหย่าสิวสิ้นพระชนม์ พวกเสนาบดีก็ไปอัญเชิญเชื้อพระวงศ์คนนั้น มาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เสวยราชย์อยู่ในประเทศได้ ๒๐ ปี ก็สิ้นพระชนม์ โอรสทรงนามว่า บ๊อกาตะตอ (ภคทัตต? ตามที่นักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่งสันนิษฐาน) ก็เสด็จสืบสันตติวงศ์ในปีที่ ๑๔ แห่งศักราชเทียนเจียน พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ส่งทูตชื่ออาจิ๊ตอ (ว่าตรงกับอชิต) ไปเจริญทางพระราชไมตรี......."

ประเทศหลิ่งหย่าเซ้านี้อยู่ในแหลมมะลายูตอนไหน นักปราชญ์โบราณคดีได้ถกเถียงกันมาก ลางท่าน (Gerini) ว่าอาจอยู่ที่จังหวัดชุมพร ที่ว่าอยู่เหนือเมืองไชยาก็มี (Moens) ที่ว่าอาจอยู่ทางตะนาวศรีก็มีหลายท่าน ที่ว่าน่าจะอยู่ที่แผ่นดินคอดของจังหวัดนครศรีธรรมราชก็มี ว่าอาจเป็นชื่อเดียวกับประเทศลังกะสุกะ ซึ่งตั้งอยู่แถวประเทศไทรบุรีก็มี หนังสือที่ผู้เขียนได้อ่าน ปรากฏว่ายังไม่ยุติกันว่าอยู่ที่ตรงไหนแน่ แต่ก็แปลกที่เสียงของคำว่าผั่นผั่นหรือผุ่นผุ่นและหลิ่งหย่าเซ้า หรือ

หลั่งยะซิว ใกล้กับเสียงของเมืองพุนพินและหลังสวน ที่อยู่ในจังหวัดสุราษฎร์มาก ทั้งเมืองพุนพินก็เคยมีผู้พบเทวรูปพระนารายณ์สมัยก่อนขอม แต่ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการขุดค้นทางโบราณคดี จึงทราบอะไรยังไม่ได้ว่าเคยเป็นเมืองเก่ามาแต่ครั้งไร ในจดหมายเหตุจีนแห่งหนึ่งว่า เมืองหลิ่งหง่าเซ้า ถ้าไปจากเมืองตันม้าหลิ่ง (ตามพรลิงค หรือนครศรีธรรมราชสมัยนั้น) ต้องแล่นใบหกวันหกคืน และมีทางบกไปได้ด้วย ดั่งนี้ ดูระยะทางก็ไม่สู้จะไกลกันมากนัก แต่อย่างไรก็ดี ถ้าคำว่าหลังสวนไม่ใช่เป็นคำที่ถูกลากให้เข้าความแล้ว ว่าโดยเสียงอย่างเดียว ก็ใกล้กับคำว่าลิงเคศวรมาก เมืองนครศรีธรรมราชในครั้งโน้น ชื่อเต็มก็เป็นตามพรลิงเคศวรอยู่ แต่ในที่นี้พูดกันได้เพียงว่าหลิ่งหง่าเซ้ากับหลังสวนและลิงเคศวร ว่าโดยแนวแห่งการกลายเสียงของภาษา ก็อาจเป็นไปได้ แต่ถ้าว่าโดยหลักฐานทางอื่น ก็ใช้ไม่ได้ เพราะยังไม่มีอะไรมาสนับสนุนยืนยัน นอกจากนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง (Ferrand) กล่าวว่า "ดินแดนแหลมมะลายูตอนอยู่ระหว่างคอคอดกระกับนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะที่จะเป็นที่ตั้งแห่งประเทศหลิ่งหง่าเซ้า ผั่นผั่น และกอล่อ (ว่าอยู่ที่ปัตตานี Moens)" ส่วนนักโบราณคดีอีกผู้หนึ่ง (Groeneveldt) เข้าใจว่าผั่นผั่น ลางทีจะเป็นเมืองพุนพิน ที่ว่าเมืองผั่นผั่นได้แก่เมืองพันธุมบุรี (เมืองสุพรรณ) ก็มี เอาอะไรแน่นอนไม่ได้ เพราะบกพร่องในหลักฐานทางโบราณคดี

การสันนิษฐานวินิจฉัยชื่อเมืองต่าง ๆ ในแหลมมลายูครั้งโบราณ เป็นเรื่องสนุกของพวกนักปราชญ์โบราณคดี แต่คงไม่ใช่สนุกของคนทั่วไป ที่ส่วนมากต้องการดูหนังจะฟังเรื่อง จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ และเดินเรื่องต่อไป

ชาวอินเดียที่ข้ามทะเลมาแหลมอินโดจีน คงมีลางพวกกล้าหาญแล่นเรือผ่านช่องแคบมะละกา เสี่ยงภัยอันตรายข้ามทะเลไปยังเกาะต่าง ๆ ของอินโดเนเซีย และแหลมอินโดจีนด้านตะวันออก จึงปรากฏว่าเคยมีประเทศที่ชาวอินเดียได้ไปเป็นใหญ่ อยู่ในดินแดนเหล่านี้หลายแห่ง เช่นในเกาะสุมาตรา ชะวา และในแหลมอินโดจีนตอนที่เป็นประเทศญวนและเขมรในปัจจุบัน ชาวอินเดียเหล่านี้ ส่วนมากคงเป็นพวกมาจากภาคใต้ของอินเดีย และนับถือพุทธศาสนานิกายใต้ เพราะได้พบพระพุทธ-รูปโบราณในที่ต่าง ๆ แห่งอินโดเนเซียนี้ ปรากฏว่าเป็นฝีมือช่างอินเดียโดยแท้ และเป็นแบบอมราวดี (สมัยศัตวรรษที่ ๒ แห่งคฤสศักราช) อมราวดีเป็นเมืองท่าอยู่ฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย ระหว่างแม่น้ำกิศณากับแม่น้ำโคทาวรี มีพระสถูปโบราณสำคัญ เรียกว่าพระสถูปอมฤวดี (พระพุทธรูปแบบอมราวดีขุดได้ที่พงตึกแขวงจังหวัดกาญจนบุรีองค์ ๑ อยู่ที่สถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ) ส่วนในตอนตะวันออกของแหลมอินโดจีน ได้พบศิลาจารึกภาษาสํสกฤตมีอายุราว ๑,๖๐๐ ปี แสดงว่า ได้มีชาวอินเดียนับถือลัทธิพราหมณ์ มาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วนมนาน และ

ในดินแดนตอนนี้ต่อมาก็เป็นประเทศจัมปา ซึ่งจะแยกไว้เล่าส่วนหนึ่ง

เมื่อชาวอินเดียพากันมาอยู่เป็นหลักฐานขึ้นดังนี้ การไปมาติดต่อกับอินเดียก็ทวีขึ้นเป็นธรรมดา ความจึงปรากฏว่า ได้มีเรือแพนาวา ผ่านช่องแคบมะละกาอยู่เสมอ เป็นโอกาสให้ชาวมะลายูที่อยู่ตรงช่องแคบนั้น ประพฤติตนเป็นโจรสลัดคอยปล้นตีชิงเรือ

หลวงจีนฟาเหียนตอนขากลับจากอินเดีย มาแวะที่เกาะลังกาก่อน แล้วโดยสารเรือพ่อค้าขนาดใหญ่ออกจากลังกา ข้ามทะเลลึกผ่านมาทางช่องแคบมะละกา หลวงจีนฟาเหียนเล่าว่า เรือที่ท่านโดยสารไปนั้น มีคนรวมด้วยกันสองร้อยกว่าคน แล้วยังมีเรือขนาดย่อมกว่า พ่วงท้ายไปด้วยลำหนึ่ง เมื่อเกิดภัยอันตราย เรือลำใหญ่อับปางลงกลางทะเล ก็จะได้ใช้เรือลำเล็กช่วยชีวิตไว้ได้บ้าง เป็นทำนองเดียวกับเรือบตที่ห้อยอยู่บนเรือกำปั่นปัจจุบันนี้ หลวงจีนฟาเหียนเล่าต่อไปว่า พอมีลมเรือก็แล่นออกสู่ทิศตะวันออก ไปได้สองวัน ถูกพายุใหญ่เรือเกิดรั่วน้ำไหลเข้า พวกพ่อค้าในเรือลำใหญ่จะหนีไปอยู่เรือลำเล็ก แต่ผู้ที่อยู่ในเรือลำเล็กก่อน เกรงว่าถ้าให้มาอยู่รวมกันในเรือลำเดียว เรือจะทานน้ำหนักคนไม่ได้ก็จะจมลง จึงรีบตัดเชือกที่ผูกโยงให้ขาดเสีย พวกพ่อค้าตกใจมาก เพราะเห็นอันตรายใกล้เข้ามา วิตกว่าไม่ช้าน้ำจะเข้าเรือเต็มและจมลง

จึงช่วยกันโยนสินค้าหนักๆ ทิ้งทะเลเสียทันที ส่วนหลวงจีนฟาเหียนก็เอาคนโทน้ำ ที่พอจะสละได้ โยนทิ้งลงไปในทะเลด้วย แต่หลวงจีนฟาเหียนวิตกว่า พวกพ่อค้าจะเอาหนังสือพระคัมภีร์และพระพุทธรูปที่อุตสาหหอบหิ้วเอามา โยนทิ้งลงทะเลเสียด้วย ด้วยเหตุดังนี้ หลวงจีนฟาเหียนจึงตรึกนึกถึงพระกวนอิมพระผู้รับคำอ้อนวอนภาวนา แล้วมอบกายถวายชีวิตไว้ในพระศาสนาในประเทศจีน ท่านได้อ้อนวอนว่า "ข้าพเจ้าเดินทางมาไกล ก็เพื่อพระศาสนา ข้าแต่พระองค์ ด้วยอำนาจฤทธิ์แห่งพระองค์ได้โปรดให้ข้าพเจ้ากลับจากการเดินทางร่อนเร่ โดยปราศจากภัยอันตรายด้วยเถิด"

พายุพัดมาเป็นเวลาสิบสามวันสิบสามคืน จนมาถึงเกาะหนึ่งเข้าเทียบถึงฝั่งแล้ว พอน้ำลง จึงเห็นลำเรือตอนที่รั่ว จัดแจงอุดแล้วก็ออกเรือเดินทางต่อไป

ในท้องทะเลมีโจรสลัดชุกชุม ถ้าใครพบปะก็เป็นอันตราย มหาสมุทรก็กว้างใหญ่ เหลียวดูทางตะวันออกและตะวันตกก็อ้างว้างมองสังเกตไม่เห็นอะไร ต้องอาศัยดูดวงตะวันดวงเดือนและกลุ่มหมู่ดาว จึงเดินทางก้าวหน้าไปได้ เวลาใดอากาศมืดกลุ้มชะอุ่มด้วยเมฆและฝน เรือก็แล่นตุหรัดตุเหร่แล้วแต่คลื่นลมจะพัดพาไป ไม่สามารถตั้งทิศทางเดินได้แน่นอน ในความมืดของกลางคืน มองไม่เห็นหนอะไร นอกจากคลื่นลูกใหญ่ๆ กระทบกระแทกกันเห็นเป็นประกายไฟ เป็นรูปเต่าใหญ่มหึมา

บ้าง เป็นรูปสัตว์เลื้อยคลานหรือเป็นสัตว์ถมึงทึงขนาดใหญ่หลวงเช่นนั้นอยู่ในห้วงทะเลลึกบ้าง ครั้นแล้วพวกพ่อค้าก็ใจเสีย ไม่ทราบว่ามาอยู่ในแห่งหนตำบลไหน ทะเลหรือก็ลึกสุดลึก ไม่มีเขตต์สุดถึงพื้น จะหาที่สำหรับจอดทอดสมอหินก็ไม่ได้ เมื่อท้องฟ้าสาง จึงสามารถทราบได้ว่า ทางไหนเป็นตะวันออกและตะวันตก จึงแล่นเรือถูกทางได้ต่อไป แต่ถ้าเรือไปโดนหินโสโครกที่ซ่อนอยู่ใต้น้ำเข้า ก็ไม่มีหนทางจะหนีรอดได้

ได้เดินทางต่อไปด้วยประการฉะนี้ เป็นเวลากว่าเก้าสิบวัน จนลุถึงประเทศชื่อชะวา ซึ่งเป็นเมืองมิจฉาทิฏฐิ ลัทธิพราหมณ์เจริญรุ่งเรือง ส่วนพระธรรมของพระพุทธเจ้าตกอยู่ในฐานะไม่น่าจะเป็นที่พอใจเลย

เมื่อพักอยู่ในประเทศนี้ได้ห้าเดือน หรือราวนั้น หลวงจีนฟาเหียนก็โดยสารเรือพ่อค้าอีกลำหนึ่ง เป็นเรือขนาดใหญ่บรรทุกคนโดยสารไปด้วยสองร้อยกว่าคน ได้เตรียมสะเบียงไปกินตามทางได้ห้าสิบวัน แล้วแล่นใบไปในวันแรมค่ำหนึ่งเดือนสี่ หลวงจีนฟาเหียนได้ขึ้นไปพักเข้าที่ภาวนาอยู่ในเรือนั้น

เรือเบนหัวไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อไปยังเมืองกวางตุ้ง เมื่อแล่นมาล่วงเดือนเศษ คืนหนึ่งในยามสองประสบพายุฝนอย่างใหญ่ พวกพ่อค้าที่โดยสารไปในเรือ เพื่อกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตกใจเป็นอันมาก อย่างไรก็ดีหลวงจีนฟาเหียนได้ภาวนาอ้อนวอนขอความคุ้มครองจากพระผู้

ทรงได้ยินคำอ้อนวอน และจากพระศาสนาในประเทศจีน ก็โปรดประทานความคุ้มครองด้วยทิพย์อำนาจ จนรุ่งสว่างพอเห็นแสงตะวัน พวกพราหมณ์ปรึกษาหารือกันและพูดว่า "เหตุเดือดร้อนที่เกิดขึ้นนี้ เพราะมีสมณมาในเรือด้วย เราควรจะให้ภิกษุนี้ขึ้นเสียจากเรือ ปล่อยไว้บนเกาะใดเกาะหนึ่ง จะให้ชีวิตของคนอื่นทั้งหมดเป็นอันตรายเพราะด้วยคนๆเดียวไม่เป็นการบังควร มี "ผู้คุ้มครองศาสนา" ของหลวงจีนฟาเหียนคนหนึ่ง (หมายความว่าเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาหรืออย่างไรไม่ทราบ) พูดขึ้นว่า "ถ้าพวกท่านเอาภิกษุรูปนี้ปล่อยเกาะ ท่านต้องเอาเราขึ้นบกตามไปด้วย ถ้าไม่เช่นนั้น ก็จงฆ่าเราเสีย หากว่าพวกท่านปล่อยภิกษุขึ้นบกแต่คนเดียว เมื่อเรือถึงเมืองจีนเราจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ ให้ทรงทราบเรื่อง" พวกพ่อค้าได้ฟังดังนี้ ก็เรรวนใจ ไม่กล้าปล่อยหลวงจีนฟาเหียนขึ้นบกขณะนั้น

ระหว่างนี้ ท้องฟ้ามืดมัวอยู่เสมอ นายเรือหลงทางจำอะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงแล่นเรือเรื่อยไปถึงเจ็ดสิบวัน จนสะเบียงอาหารและน้ำจวนจะหมด ต้องใช้น้ำทะเลหุงต้มอาหารและแบ่งน้ำจืดให้กินคนละประมาณสองไปนต์ เมื่อสะเบียงเกือบหมดลงแน่แล้ว พวกพ่อค้าก็ปรึกษาหารือกันว่า กำหนดเวลาเดินเรือไปกวางตุ้ง ตามธรรมดาก็ห้าสิบวัน บัดนี้เลยกำหนด

มาหลายวัน เห็นจะเดินผิดทางเสียแล้วกระมัง ครั้นแล้วก็เบนหัวเรือไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อหาฝั่ง ล่วงมาได้สิบสองวันสิบสองคืน ก็มาถึงแผ่นดินตอนอยู่ใต้แหลมชันตุงแวะเอาน้ำจืดและผัก

เมื่อได้ผ่านอันตรายและความลำบาก ต้องวิตกวิจารณ์เป็นทุกข์เป็นร้อนมามากมาย ครั้นแล้วในทันใดนั้น ก็เห็นฝั่งได้เห็นผักหญ้าที่เคยพบเคยชิน ก็รู้ได้ว่ามาถึงแผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ในที่นี้ ได้นำเอาเรื่องของหลวงจีนฟาเหียนมาเล่าไว้ยืดยาวเพราะเห็นว่าสนุกดี ใจความที่ต้องการพูด ก็มีอยู่ตรงที่หลวงจีนฟาเหียนกล่าวว่า ในช่องแคบมะละกามีโจรสลัดชุกชุม เรือแพนาวาผ่านเข้าออกทางนั้น ถ้าเป็นขนาดเล็กก็มักเป็นอันตรายและคงจะเป็นเพราะด้วยเหตุนี้ ดอกเตอร์เวลส์จึงกล่าวไว้ว่าตามหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นได้ แสดงให้เห็นว่าในตอนปลายศตวรรษที่ ๕ แห่งคฤสตศักราช (ราว ๑๕๐๐ ปี) ชาวอินเดียไม่ได้ไปมาติดต่อกับเกาะต่างๆ ในอินโดเนเซีย เช่นในเกาะชะวาหยุดชะงักไปคราวหนึ่ง ส่วนในเกาะบอรนิโอและเกาะเซเลเบส (อยู่ถัดเกาะบอเนียโอไปทางตะวันออก เป็นเกาะที่ชาวแขกมักกะสันและแขกมู่หงิดอยู่) ก็เลยขาดตอนกับอินเดียตั้งแต่นั้นมา นอกจากมีพวกที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น

ชาวอินเดียมาติดต่อกับแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียได้

อีกก็เพราะหาทางมาขึ้นบกที่แหลมมะลายู แล้วลงเรือต่อไปสู่ยังแดนอื่น แหลมมะลายูตอนที่เป็นทางเดินข้ามจากฝั่งตะวันตกมาฝั่งตะวันออก เท่าที่ปรากฏก็มีอยู่สองทาง คือขึ้นที่แถวเมืองมฤทผ่านช่องสิงขรมาลงที่ประจวบคีรีขันธ์ อีกทางหนึ่งก็ที่คอคอดกระ ทางเมืองมฤท ดอกเตอร์เวลส์ว่า แม้จะมีที่ทอดจอดเรือกำบังลมได้ดี และเป็นที่ซึ่งคณะมิสเชนนรีฝรั่งเศส เคยเดินบกข้ามมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมัยราวสองร้อยห้าสิบเศษก็ดี แต่อยู่เหนือเกินไป ทั้งไม่มีเค้าเป็นซากโบราณสถานและโบราณวัตถุ เหลือให้เห็นเป็นหลักฐานบ้าง ส่วนคอคอดกระไม่มีที่กำบังลมสำหรับเรือทอดจอด และทั้งไม่มีที่ราบสำหรับทำการเพาะปลูกได้พอ ดอกเตอร์เวลส์อ้างเหตุผลว่า ชาวอินเดียที่มานั้น ข้อใหญ่ใจความ ไม่ได้มุ่งมาเพียงหาทางขนถ่ายสินค้าได้เร็วเท่านั้น ย่อมต้องการมาตั้งถิ่นฐานขยายตัว เหมือนอย่างในแดนอื่น ๆ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า แผ่นดินในแหลมมะลายูตอนที่เหมาะก็อยู่แถวเมืองตะกั่วป่า เพราะบริเวณแถบนั้น เคยมีชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ก่อนแล้ว ยังปรากฏมีซากโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่ง เรียกกันว่าทุ่งตึก ซึ่งตามทางสันนิษฐาน ว่าเคยเป็นที่อยู่ของชาวอินเดียมาแต่ครั้งโบราณ

ในแผนที่โบราณของปโตเลมี นักภูมิศาสตร์ชาติกรีกแห่งเมืองอาเล็กซานเดรียในสมัยศตวรรษที่สองแห่งคฤศตศักราช จด

ไว้ในตอนที่เป็นแหลมมะลายูฝั่งตะวันตก ว่ามีเมืองตะโกลา เมืองนี้นักโบราณคดีลางท่านสันนิษฐานว่าได้แก่เมืองตะกั่วป่า ที่ว่าอยู่แถวเมืองสะเทิมของมอญก็มี อยู่แถวคอคอดกระก็มี (Coedes, Moens,) อยู่ที่เมืองตรังก็มี (Berthelot) เมืองตะโกลาอันแท้จริงจะอยู่ที่ตรงไหนแน่ไม่สู้สำคัญ แต่จะต้องอยู่ในแหลมมะลายูฝั่งตะวันตกใต้คอคอดกระลงมา ในที่ใดที่หนึ่งเป็นแน่ อย่างไรก็ดีเมืองตะโกลานั้น ถ้าว่าอยู่แถวเมืองตะกั่วป่า ก็เห็นจะเป็นท่าที่ชุมนุมการค้าขายมาแต่ครั้งโบราณ เพราะมีชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนากันอยู่แล้ว เมื่อการเดินทางผ่านช่องแคบมะละกาต้องชะงักไปเพราะด้วยโจรสลัดรังควาน ชาวอินเดียก็น่าจะมาขึ้นบกเอาที่เมืองตะโกลาด้วยทางหนึ่ง แล้วจึงเดินทางข้ามแหลมมะลายูต่อไป จนปรากฏว่าแหลมมะลายูตอนนั้น เคยเป็นทางเดินและทางขนสินค้ามาแต่โบราณกาล คือมาขึ้นบกที่ทะเลหน้านอกแถวจังหวัดกระบี่หรือจังหวัดตรังเดี๋ยวนี้ ซึ่งลางทีที่ตรงนี้จะเป็นเมืองตะโกลา แล้วมาลงเรือที่ปากพนมอยู่ทางต้นแม่น้ำศรีรัฐเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นดอกเตอร์เวลส์จึงเห็นว่า ที่ตอนนี้เหมาะกว่าทางเมืองมฤทและที่คอคอดกระด้วยประการทั้งปวง เหตุด้วยบริเวณอ่าวหน้าเมืองตะกั่วป่า มีที่กำบังลมมรสุม จอดทอดเรือได้สะดวกกว่าตอนอื่น ทั้งอยู่ตรงข้ามกับอ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของแหลมมะลายูด้วย อ่าวบ้านดอนเล่าก็มีที่กำบังลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือได้ดี ด้วยมีเกาะใหญ่น้อยหลายเกาะบังลมอยู่

แหลมมะลายูระหว่างตะกั่วป่ากับจังหวัดสุราษฎรธานี (บ้านดอน) ก็มีแม่น้ำถึงสองสาย คือแม่น้ำหลวงและแม่น้ำคีรีรัฐ (ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำตาปี ตามชื่อแม่น้ำที่เมืองสุราษฎร์ในอินเดีย) การเดินทางไปตามลำน้ำได้สะดวก จะต้องเดินบกจากเมืองตะกั่วป่าก็ไม่ไกลนัก ชาวอินเดียจึงขึ้นบกจากที่นี้ ส่วนพวกที่ไม่ข้ามไปแดนอื่น ก็คงตั้งถิ่นฐานลงในแถบนั้นเป็นระยะไป จึงได้เกิดมีบ้านเมืองขนาดย่อม ๆ อยู่หลายแห่ง ดั่งปรากฏในจดหมายเหตุของจีน ที่เล่ามาข้างต้น

๔ – ประเทศจัมปา

ในตอนนี้จะงดเรื่องทางแหลมมะลายูไว้ก่อน ขอกระโดดข้ามไปกล่าวถึงแหลมอินโดจีนด้านตะวันออก คือตอนที่เป็นประเทศญวนในปัจจุบันนี้ ดินแดนซึ่งอยู่ระหว่างแคว้นตังเกี๋ยเป็นด้านเหนือ มีเมืองฮานอยเป็นเมืองหลวง กับแคว้นโกจินไชนาซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองไซ่ง่อน เป็นประเทศญวนอันหนำ มีกรุงเว้เป็นราชธานีของญวน สมัยโบราณนับแต่ ๑๗๐๐ ปีล่วงแล้วลงมา เคยเป็นประเทศชื่อจัมปา ถ้าตรวจดูแผนที่ประเทศญวนอันหนำ จะพบตอนเหนือที่ต่อกับแคว้นตังเกี๋ย มีมณฑลในปัจจุบันนี้คือ ทั่นว้า เง่อาน ฮ่าติ๊ญ กว๋างบิ่น กว๋างตรี กว๋างดึ๊ก หรือท้อเทียน ซึ่งเป็นที่ตั้งกรุงเว้ ถัดลงมาก็มีมณฑลกว๋างนาม

และกว้างหวาย ในมณฑลเหล่านี้จัดเป็นตอนที่หนึ่ง ซึ่งเคยเป็นแคว้นอมราวดีของพวกแขกจาม มีซากโบราณสถานอยู่มาก เมืองหลวงของแคว้นนี้ ชื่อจัมปานคร ที่เรียกในแผนที่ว่าตราเกียว ใกล้ ๆ กับเมืองนี้มีเมืองดงเดือง สมัยโบราณครั้งแขกจาม เป็นเมืองอินทรปุระ ถัดออกมาทางฝั่งทะเล มีเมืองเมซอน ซึ่งมีซากเทวาลัยเป็นโบราณสถานอยู่หมู่หนึ่ง ได้ศิลาจารึกจากที่นี้เป็นอันมาก

ตอนที่สอง ตั้งแต่มณฑลบิญดิ่ญลงมาถึงมณฑลพูยาน เคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของพวกแขกจามอีกแห่งหนึ่ง ชื่อว่ากรุงวิชัย

ตอนที่สาม ซึ่งเป็นตอนใต้ ได้แก่มณฑลคั้นว่าหรือหญาตรัง ถัดมาเป็นมณฑลบิญถุ่น แผ่นดินตอนนี้เป็นหุบห้วยเหวเขามาก แบ่งหุบเขาและอ่าวออกได้เป็นห้าภาค ที่สำคัญที่สุดมีอยู่สามภาค คือพันรังอยู่เหนือแหลมปานทรังขึ้นไปเล็กน้อย ครั้งโบราณเป็นแคว้นชื่อปาณฑุรังค์ มีโบราณสถานมาก ถัดขึ้นไปเหนือ ถึงภาคหญาตรัง แต่โบราณเคยเป็นแคว้นเกาฐาร มีเทวาลัยสำคัญเป็นโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่งชื่อโปนคร มีศิลาจารึกอยู่มาก

เรื่องราวของประเทศจัมปาเล่าได้สะดวก เพราะมีหนังสือซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียชื่อมาชุมดาร์ (Majumdar's Champa) แต่งเป็นภาษาอังกฤษไว้แล้ว ดอกเตอร์มาชุมดาร์ (ชื่อนี้ที่ถูกเขียนอย่างไรไม่ทราบ) ได้พยายามรวบรวมเรื่องที่

นักปราชญ์โบราณคดีชาวฝรั่งเศสมากคนด้วยกัน ได้เพียรสอบสวนค้นคว้าไว้ แล้วเอามาเรียบเรียงให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกันโดยตลอด แม้จะเป็นเรื่องที่เพียงรวบรวมเอามาจากหนังสือฝรั่งเศสก็ดี แต่ในการที่เอามาร้อยกรองขึ้นได้ ไม่ใช่เป็นของที่ทำได้ง่าย ๆ ต้องใช้ความรู้และความเพียรพยายามเห็นจะนานวัน เพราะฉะนั้น ในเรื่องประเทศจัมปาซึ่งจะเล่าต่อไป จึงไม่จำเป็นต้องเก็บความเอามาจากหนังสืออื่น ๆ มาติดต่อกันเหมือนที่บรรยายมาแล้ว เพียงเก็บเรื่องมาเล่าให้ฟังแต่ย่อก็เหลือพอ

ดอกเตอร์มาชุมดาร์เล่าว่า ดินแดนซึ่งต่อมาเกิดเป็นประเทศจัมปาขึ้นนั้น เดิมเป็นที่อยู่ของมนุษย์สองพวก คือพวกแขกจามและพวกชาวป่า มนุษย์สองพวกนี้ แตกต่างกันในทางอารยธรรมเท่านั้น เพราะถ้าว่าในทางเผ่าพันธุ์ ก็เป็นเชื้อชาติเดียวกัน คือตกอยู่ในตระกูลออสโตรเนเซียน พวกแขกจามเหยียดหยามพวกที่เป็นชาวป่า และเรียกพวกเหล่านั้นเป็นคำรวมว่า เมลจฉะ (มิลักขุ) บ้าง กิราฏบ้าง ซึ่งเป็นคำในภาษาสํสกฤตแปลว่าคนป่าคนดอย นอกนี้ยังเรียกแยกเป็นชื่อย่อยตามท้องถิ่นว่า วฤละบ้าง รันแด (ข่าระแด) บ้าง และมทะบ้าง

ในพงศาวดารจีน ได้เล่าถึงลักษณะรูปร่างและธรรมเนียมประเพณีของพวกแขกจามไว้ว่า "เป็นคนผิวดำตาลึก จมูกจ้อน ผมหยิกเป็นปุย เครื่องนุ่งห่มเป็นผ้าผืนเดียว ห่อหุ้มพันกายแต่เบื้องบนเอวลงไปถึงเท้า ทั้งหญิงชายไม่มีเสื้อผ้าอื่นอีก เว้น

แต่ในฤดูหนาวจึงจะใช้เสื้อหนาชะนิดหนึ่ง คนชั้นสามัญไปไหนเท้าเปล่า เว้นแต่พวกชั้นสูงจงจะใช้รองเท้าหนัง ทรงผมทั้งหญิงและชายผูกเกล้าเป็นรูปต่าง ๆ และเจาะหูสำหรับสอดใส่ตุ้มหูเป็นวงแหวนหรือเครื่องประดับอื่น ๆ ประชาชนรักความสะอาด อาบน้ำชำระกายวันละหลาย ๆ ครั้ง และเอาการบูรและชะมดเชียงถูตามร่างกาย เสื้อผ้าใช้อบด้วยกลิ่นอายของควันไม้หอม"

พงศาวดารตอนต้น ๆ ของพวกแขกจาม ทราบได้น้อย มีกล่าวเป็นตำนานไว้ในพงศาวดารญวนบ้าง แต่ก็เป็นชะนิดไม่มีค่าในทางประวัติศาสตร์ เป็นต้นเรื่องหนึ่งเล่าว่า

" ในสมัยโบราณ มีประเทศหนึ่ง อยู่พ้นเขตต์แดนประเทศอันหนำไป เรียกว่าประเทศเดียวเหงียม พระเจ้าแผ่นดินประเทศนี้เป็นรากษสราช ทรงนามว่าตรังมิญ มีสิบหน้า เหนือประเทศนี้ไป เป็นประเทศโหตอนติญ มีพระราชาทรงพระนามว่าทศรถ โอรสท้าวทศรถ ทรงพระนามว่าเจงตู มีชายาเป็นหญิงรูปงามชื่อบั๊จติน ท้าวตรังมิญได้เห็นนางก็มีความรักใคร่ถึงกับหลงใหลใฝ่ฝัน จึงยกทัพไปตีประเทศโหตอนติญได้ชัยชนะ และพาเอานางไป เจ้าเจงตูรวบรวมลิงได้เป็นกองทัพ แล้วลิงเหล่านี้เอาภูเขามาจองเป็นถนนในมหาสมุท ข้ามไปรบกับท้าวตรังมิญได้ทำสงครามขับเคี่ยวกัน ในที่สุดท้าวตรังมิญตาย เจ้าเจงตูจึงพา

นางกลับมา" ในพงศาวดารญวนกล่าวต่อไปว่า พวกแขกจามคือลูกหลานของชาวเมืองประเทศโหตอนติญ

เรื่องที่เล่ามานี้ ไม่ต้องบอกว่าเอามาจากไหนก็คงทราบ เพราะเนื้อเรื่องเห็นได้โทนโท่ว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ เป็นแต่ปรับปรุงให้เข้ากับเรื่องในท้องถิ่นนั้น เอาอะไรเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ไม่ได้

เรื่องแขกจามครั้งต้น ๆ ตามที่พอจะเชื่อถือได้ ก็ได้จากหนังสือที่จีนจดไว้ เพื่อให้เข้าใจความเกี่ยวข้องกัน ระหว่างสองประเทศนี้ จะต้องย้อนเล่าถอยหลังขึ้นไปให้ไกลอีกหน่อย

ราว พ.ศ. ๒๕๐ ประเทศจีนแบ่งแยกกันเป็นแคว้นใหญ่แคว้นน้อยมากมาย แคว้นเหล่านี้ แม้จะขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินจิวหรือเจา ซึ่งเป็นรัฐบาลกลาง ก็เพียงในนาม เพราะเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ล้วนตั้งตนเป็นอิสสระ แย่งชิงอำนาจกันเพื่อเป็นใหญ่ เกิดรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน เดือดร้อนไปทั่วทุกเส้นหญ้าก็ว่าได้ ไม่ผิดอะไรกับพงศาวดารของอินเดีย ตอนภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราชที่เล่ามาแล้ว พงศาวดารจีนยุคนี้เรารู้จักกันดีที่เรียกว่าสมัยเลียดก๊ก แปลว่าก๊กต่างๆแตกแยกกัน

ทางใต้ของประเทศจีนสมัยนั้น พ้นเขานันลิงหรือน้ำแหลงลงมา ได้แก่ตอนใต้ของประเทศจีนแถวมณฑลจีเกียงส่วนใต้ เป็นที่อยู่ของชนชาติหนึ่ง มีหลายพวกหลายเหล่าด้วยกัน ต่างอยู่กันเป็นอิสสระ พวกเหล่านี้จีนเรียกชื่อรวมกันหมดว่าพวก

เหยอะ (หวัดหรืออวดในเสียงแต้จิ๋วและในหนังสือเลียดก๊กหรือเวียดในภาษาญวน) เมื่อ พ.ศ. ๓๒๒ พระเจ้าจิ๋นซี ฮ่องเต้จีนองค์แรกที่ทรงสร้างกำแพงใหญ่ ทรงปราบปรามแคว้นต่าง ๆ ได้แล้ว รวมขึ้นเป็นอาณาจักรเดียว เมื่อทรงจัดการปกครองเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จยาตราทัพลงมาปราบพวกเหยอะ ถึง พ.ศ. ๓๒๙ ทรงปราบปรามได้ชัยชนะแล้ว จัดแบ่งเขตต์แดนอาณาจักรทั้งหมดออกเป็นมณฑล เพื่อประโยชน์แห่งการปกครอง แคว้นตังเกี๋ยและประเทศญวนส่วนเหนือที่ทรงตีได้ ก็จัดรวมกันเป็นมณฑลหนึ่งเรียกว่ามณฑลเสียง ส่วนประเทศจีนนอกนั้น ทรงแบ่งออกเป็นสามมณฑล เมื่อพระเจ้าจิ๋นซีสิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๓๓๓) ประเทศจีนประสบความปั่นป่วนระส่ำระสาย เป็นยุคเข็ญเกิดรบราฆ่าฟันกันอีก ผู้สำเร็จราชการมณฑลหนึ่งที่อยู่ทางใต้ชื่อเจ้าโต่ เห็นเป็นโอกาส ก็ตั้งตนเป็นประเทศอิสสระขึ้น เรียกชื่อประเทศว่านั่นเหยอะ (นำหวัดในเสียงแต้จิ๋ว หรือเวียดนามในภาษาญวนแปลว่าเหยอะใต้) ตั้งเมืองหลวงที่เมืองกวางตุ้ง มีอาณาเขตต์คือมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวางซีปัจจุบันนี้ เจ้าโต่ประกาศตนเป็นอิสสระแล้วไม่ช้า ก็ยกทัพไปตีมณฑลเสียงได้ แล้วแบ่งเขตต์แดนของมณฑลนั้นออกเป็นสองภาค คือ ภาคกาวจี้ (ตังเกี๋ยหรือภาคแกว ญวนเรียกว่าเย้าจี้) และภาคเก๊าจิ๋นหรือเกาจิ๋น ญวนเรียกว่าเกิ๋วเจิน

ระยะตอนนี้ ประเทศจีนตกอยู่กับราชวงศ์ฮั่น ใน พ.ศ. ๓๔๗

กษัตริย์ราชวงศ์ฮั่นยอมรับรองว่านั่นเหยอะเป็นประเทศราช แต่ล่วงมาไม่ช้า เมื่อ พ.ศ. ๓๖๐ เจ้าโถ่แห่งประเทศนั่นเหยอะก็ไม่ยอมเป็นเมืองออก แล้วประกาศตนเป็นฮ่องเต้แห่งประเทศนั่นเหยอะ ล่วง พ.ศ. ๔๐๖ เจ้าโถ่สิ้นพระชนม์ ผู้สืบต่อมาเป็นกษัตริย์อ่อนแอ ราชาธิราชในราชวงศ์ฮั่นก็ยกทัพมาตีเอาประเทศนั่นเหยอะได้เมื่อ พ.ศ. ๔๓๑ แล้วจัดแบ่งอาณาเขตต์จีนเสียใหม่ ในส่วนแคว้นตังเกี๋ยและประเทศญวน จัดแบ่งออกเป็นสามแคว้น คือแบ่งแต่เหนือมาใต้โดยลำดับเป็นแคว้นกาวจี๋ เก๊าจั๋น และ ยิดหนำ หรือเยนัน (เยหลำก็เรียก) แคว้นหลังนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๕ แขวง แขวงใต้ที่สุดสองแขวง มีชื่อว่า เซียงหลินและซึกวน

ชนชาติที่อยู่ในตังเกี๋ยและประเทศญวนอันหนำตอนเหนือได้แก่ญวน ถ้าว่าในทางเผ่าพันธุ์ ญวนก็เป็นชาติเหยอะซึ่งเล่ามาข้างต้น เมื่อพวกจีนตีดินแดนตอนใต้ได้ พวกเหยอะก็ถูกกลมกลืนกลายเป็นจีนไป เว้นแต่พวกที่อาศัยอยู่ในเขตต์แดนตังเกี๋ยและประเทศญวนอันหนำตอนเหนือ ยังคงทรงความเป็นชาติของตนไว้ได้ ไม่ถูกกลมกลืนกลายเป็นจีนไป ญวนสมัยนั้นไม่มีอำนาจวาสนาอะไร ยังตกอยู่ในอำนาจครอบงำของจีนมาหลายร้อยปี ทางทิศใต้ในดินแดนที่ญวนอยู่นี้ เป็นที่อยู่ของคนชาวพื้นเมืองชาติหนึ่ง มีลักษณะเป็นชาวป่าเถื่อน แต่ปรากฏว่าในราว

พ.ศ. ๑๐๐ ได้มีชนอีกชาติหนึ่ง เรียกว่าจามอยู่ทางแคว้นเยนัน ส่วนญวนอยู่ในแคว้นกาวจี้และเกาจิ๋น

นอกเขตต์อาณาจักรจีน ใต้แคว้นเยนันลงมา ในมณฑลคั้นว่าและบิญถุ่น มีพวกแขกจามแหมู่น้อยหมู่หนึ่ง ตั้งตนเป็นอิสสระ พวกนี้ลอบขึ้นไปตีปล้นปลายเขตต์แดนตอนใต้ของแคว้นเยนันอยู่เสมอ แผ่นดินตอนใต้นี้เป็นหุบห้วยเหวเขาและเป็นป่าดงพงทึบมาก จีนดูแลไปไม่ได้ทั่วถึง ที่จีนมาถือเอาว่าเป็นอาณาเขตต์ของจีน ก็เพียงในนามมากกว่าอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงเป็นโอกาสให้พวกแขกจามยกมาตีปล้นเมือง ซึ่งเป็นที่ว่าการของข้าหลวงจีนอยู่เสมอ พอจีนยกทหารมาปราบ พวกแขกจามก็หนีเข้าป่าดงไปเสีย จีนยกติดตามเข้าไปปราบได้ลำบาก นักพงศาวดารจีนว่า พวกแขกจามเป็นชาวป่าดุร้าย ไม่รู้จักทำการหว่านไถ ประพฤติตนเป็นแต่พรานป่าล่าสัตว์หาเลี้ยงชีพอย่างเดียว

การไปตีปล้นของพวกแขกจาม ลางคราวก็เป็นเรื่องใหญ่ เช่นคราวหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๖๘๐ ตามพงศาวดารจีนกล่าวว่า มีพวกกิวเหลียนชาติป่าเถื่อนหมื่นคน มาจากแดนอยู่พ้นอาณาจักรของจีนออกไป ได้ยกเข้าไปตีปล้นตำบลปลายเขตต์แดนตอนใต้ที่สุด ได้ทำลายป้อมและเผาผลาญบ้านเรือนเสียหมด ผู้ว่าราชการเมืองเกณฑ์ทหารหมื่นหนึ่ง เพื่อยกไปปราบปราม แต่พวกทหารไม่เต็มใจไปในแดนไกลเช่นนั้น เกิดกระด้างกระเดื่องขึ้น เป็นช่องให้พวกกิวเหลียนขยายการย่ำยีตีปล้นขึ้นไป

ทางเหนือ ตีเอากองทัพจีนที่ตั้งต้านทานอยู่แตกพ่ายไป แล้วเข้ายึดเอาเขตต์แดนลางตำบลไว้ พระเจ้าแผ่นดินจีน (ซงเต้ในราชวงศ์ฮั่น) ทรงเห็นว่า ควรจะส่งกองทัพยกลงไปปราบปราม แต่เสนาบดีคนหนึ่ง ถวายความเห็นว่า การที่จะยกทัพลงไปปราบถึงแดนไกลเช่นนั้นไร้ประโยชน์ กราบทูลแนะนำว่าควรจะทรงแต่งทูตไปเจรจาทำความตกลงกันจะดีกว่า พระเจ้าแผ่นดินจีนจึงส่งทูตไปเจรจา พวกกิวเหลียนก็ยอมถอนทหารออกจากแดนที่ตีได้ พวกกิวเหลียนนี้เข้าใจว่าเป็นพวกจามนั่นเอง

ส่วนพวกแขกจามที่อยู่ในเขตต์แดนของจีนเอง ก็เคยเป็นขบถต่อจีน ได้เคยยกพวกตั้งสองพันคน เข้าไปเผาผลาญบ้านเรือนและฆ่าพันข้าราชการจีนที่มาเป็นข้าหลวงผู้ปกครอง พอจีนยกทหารมาปราบ พวกแขกจามเหล่านั้นก็หนีเข้าป่าดงไปเสีย มาเกิดเหตุเป็นผลร้ายขึ้นแก่จีนก็เมื่อ พ ศ. ๗๓๕ ประเทศจีนกำลังยุ่งกันเอง คือในสมัยสามก๊กตอนต้น มีชายคนหนึ่งชื่อเหลียนเป็นชาวเมืองเซียงหลิน (อยู่ในแคว้นเยนันตอนใต้ที่สุด) เป็นขบถจับข้าหลวงจีนเมืองเซียงหลินฆ่าเสีย แล้วตั้งตนเป็นกษัตริย์แห่งประเทศหลินยี่ ซึ่งเป็นคำที่จีนเรียกประเทศจัมปาในสมัยนั้น หลินยี่ แปลว่ากรุงหลิน เพราะพวกแขกจามตั้งตัวเป็นอิสสระได้ที่เมืองเซียงหลินก่อน แล้วต่อมาจึงได้ขยายอาณาเขตต์ออกไปเป็นประเทศจัมปา

เขาได้พบศิลาจารึกที่ในประเทศจัมปาหลักหนึ่ง เป็นอักษร

สํสกฤต เรียกว่าศิลาจารึกโวจัญ อ้างถึงราชวงศ์แห่งศรีมาร ศิลาจารึกหลักนี้ไม่มีศักราช แต่พิจารณาตามอายุของศิลา รู้ได้ว่าตกอยู่ในศตวรรษที่สองหรือที่สามแห่งคฤศตศักราช เป็นอันแสดงว่า ผู้ที่ตั้งประเทศจัมปาต้องเป็นชาวอินเดีย หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นผู้ที่เข้ารีตอินเดีย และปกครองอยู่ในดินแดน ซึ่งต่อมาเรียกว่าแคว้นเกาฐาร แต่ผู้ที่ชื่อศรีมารเป็นกษัตริย์หรือเป็นใคร ความไม่ทราบชัด

ชาวอินเดียคงจะรู้จักประเทศจัมปาโดยทางไปมาค้าขายมานาน ก่อนหน้ามาได้เป็นใหญ่ในทางการเมืองแห่งแดนนี้ แต่เรื่องราวของแขกจามในตอนต้น ๆ ไม่มีทางจะทราบได้แจ่มแจ้งนัก คงกล่าวได้แต่ว่า สมัยนั้นจีนเกิดแบ่งแยกกันเป็นสามก๊ก (พ.ศ. ๗๖๓ ถึง พ.ศ. ๘๐๘) พวกแขกจามถือโอกาสที่จีนกำลังแตกแยกแย่งชิงอำนาจกันอยู่ ยกเข้าไปย่ำยีรุกรานอาณาเขตต์ของจีนอยู่บ่อย ๆ พงศาวดารจีนอ้างถึงพระนามกษัตริย์จามในยุคนี้ไว้หลายองค์ ล้วนขึ้นต้นด้วยคำว่า พั่น ซึ่งเข้าใจว่าจะตรงกับคำว่า วรรมัน อันเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์จามทุกองค์ในสมัยรุ่นหลัง

พระเจ้าแผ่นดินจามที่สืบราชสมบัติประเทศจัมปาต่อมา ทรงพระนามว่า พั่นเฮียง กษัตริย์องค์นี้ขยายเขตต์แดนไปทางเหนือได้รบขับเคี่ยวกับจีนมาเป็นเวลาถึงสิบปี จีนเป็นฝ่ายเสียเปรียบ

เรื่อย ในที่สุดยอมหย่าศึกทำความสงบกัน ซึ่งจะต้องเข้าใจว่า จีนคงเสียดินแดนให้แก่ประเทศจัมปาไปบ้าง

เมื่อพระเจ้าพันเฮียงสิ้นพระชนม์แล้ว พันยี่ราชโอรสเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์เป็นกษัตริย์จามองค์แรก ที่แต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๘๒๗ เมื่อพระเจ้าพันยี่สิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๘๓๘) แม่ทัพใหญ่ชื่อพันเวนเป็นกบฏ แย่งเอาราชสมบัติได้ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ พระเจ้าแผ่นดินจามองค์นี้ทรงปรีชาสามารถ ปราบปรามพวกชาวป่าชาวเขา ที่ยังตั้งเป็นแคว้นอิสสระอยู่ในเขตต์แดนของประเทศจัมปาได้เด็ดขาด กับยังได้ทำสงครามกับจีน มีชัยชะนะใหญ่จนตีเอาอาณาเขตต์แคว้นเยนันของจีนไว้ได้หมด

ต่อนี้ไป มีกษัตริย์สืบสันตติวงศ์อีกสามองค์ ไม่มีเรื่องอะไรที่ควรเล่า นอกจากประเทศจัมปาได้ทำศึกสงครามกับจีนตลอดมามีแพ้บ้างชะนะบ้างหลายคราว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่มีชื่อเสียง คือ พระเจ้าพันเฮาตา เป็นกษัตริย์ที่แกล้วกล้าในสงคราม สามารถต้านทานกองทัพจีนไว้ได้เป็นอย่างดี นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าพระเจ้าพันเฮาตา น่าจะเป็นพระเจ้าภัทรวรรมันที่ทรงกล่าวเรื่องของพระองค์ไว้ในศิลาจารึกจาม อาณาเขตต์ที่พระองค์ทรงปกครองคือมณฑลอมราวดีและวิชัย ซึ่งอยู่ตอนเหนือและตอนกลางของประเทศจัมปาทั้งหมด ส่วนตอนใต้ที่เรียกว่ามณฑลปาณฑุรังค์ มีแคว้นเกาฐาร ที่บางคราวเคยเป็น

อิสสระก็อาจรวมอยู่ด้วย พระเจ้าภัทรวรรมันมีพระนามเต็มว่า ธรรมมหาราชศรีภัทรวรรมัน และเป็นผู้ทรงสร้างเทวาลัยภัทเรศวรสวามีที่เมืองเมซอน ซึ่งต่อมาเป็นเทวาลัยแห่งพระศิวะสำหรับชาติจาม และมีประเพณีที่กษัตริย์จามในตอนหลัง ๆ ขนานพระนามเทวรูปที่ทรงสร้างขึ้นประจำรัชกาลตามพระนามของกษัตริย์ที่ทรงสร้าง

พอสิ้นรัชกาลพระเจ้าพ้นเฮาตาแล้ว มีผู้สืบสันตติวงศ์มาอีกสององค์ แล้วก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ สืบกษัตริย์ต่อมาได้ ๔ องค์ก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่อีก มีกษัตริย์สืบต่อมาอีกห้าองค์ พระนามพระเจ้าแผ่นดินจามเหล่านี้ล้วนเป็นอย่างที่จีนจดไว้ เว้นแต่องค์หลังมีพระนามว่า พระเจ้าวิชัยวรรมัน· เหตุการณ์ที่เป็นไปในประเทศจัมปา ก็ไม่มีเรื่องอะไรสำคัญที่ควรเล่า นอกจากเรื่องทำสงครามรบกับจีนอยู่หลายพักหลายคราว ในที่สุดจามแพ้จีน ยอมขึ้นจีนเป็นทำนองประเทศราช

เมื่อพระเจ้าวิชัยวรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ความตามศิลาจารึกว่า ผู้สืบราชสมบัติต่อ คือพระเจ้าศรีรุทรวรรมัน แล้วก็ถึงกษัตริย์องค์อื่นอีกหลายองค์ ล้วนมีสร้อยพระนามว่าวรรมันทั้งนั้น เรื่องราวก็มีแต่รบกับจีนอีก คือถ้าคราวใดประเทศจีนตกอยู่ในยุคเข็ญวุ่นวาย ประเทศจัมปาก็สลัดความเป็นประเทศราชขึ้นต่อจีนเสีย ฝ่ายจีนเมื่อว่างมือก็ยกทัพมารบ จามต้องแพ้กลับเป็น

ประเทศราชอีก แล้วนาน ๆ ล่วงมาหลายชั่วกษัตริย์ ก็เกิดกบฏ ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่เป็นดังนี้ตลอดไป จึงไม่จำเป็นต้องเล่า เพราะจะมีแปลกแต่ผลความเท่านั้น จะขอตัดข้ามไปเล่าถึงพระเจ้ารุทรวรรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๐๑ ถึง พ.ศ. ๑๓๑๖) ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์กษัตริย์แคว้นเกาฐารอยู่ตอนใต้ของประเทศจัมปา บางทีจึงเรียกว่าราชวงศ์ปาณฑุรังค์ พระเจ้ารุทรวรรมันได้เป็นกษัตริย์ประเทศจัมปาทั้งหมด ก็ด้วยทรงปราบปรามราชศัตรูลงราบคาบ ประเทศจัมปาก็มีความสุขสงบมาตลอดรัชชกาล ราชวงศ์นี้สืบกษัตริย์ต่อมาอีกสี่องค์ องค์สุดท้ายทรงพระนามว่าพระเจ้าวิกรานตวรรมันที่ ๒ ไม่มีราชโอรส ราชสมบัติจึงตกไปเป็นของราชวงศ์ภฤคุ ในระยะสมัยราชวงศ์ปาณฑุรังค์ มีพวกชะวายกทัพเรือมาตีปล้นประเทศจัมปาหลายคราว

ราชวงศ์ภฤคุสืบกษัตริย์ต่อมาอีกหกองค์ องค์หลังที่สุดทรงพระนามว่าอินทรวรรมันที่ ๓ พอสิ้นรัชชกาลพระเจ้าอินทรวรรมันแล้ว (พ.ศ. ๑๕๑๕) เรื่องราวของประเทศจัมปาในระยะต่อมาราวเกือบร้อยปี ทราบได้น้อย เพราะข้อความในศิลาจารึกขาดตอน ต้องอาศัยเรื่องราวทางจีนและญวนฝ่ายเดียว ได้ความว่า ในยุคนี้เหตุการณ์ที่สำคัญ คือญวนยกทัพมาตีประเทศจัมปาได้ เป็นผลให้เกิดความปั่นป่วนอ่อนแอขึ้นในประเทศ คงเป็นด้วยเหตุดังนี้ จึงขาดศิลาจารึกเรื่องราวของยุคนี้ไป

ในตอนนี้ จะต้องย้อนกลับไปพูดถึงชาติเหยอะใหม่ ที่เล่า

มาแล้วว่า พวกเหยวะซึ่งอยู่ในตังเกี๋ยและญวนอันหนำภาคเหนือ คงรักษาเชื้อชาติไว้ได้ ไม่ถูกกลมกลืนกลายเป็นจีน และต่อมาเกิดเป็นพวกญวนขึ้นนั้น เมื่อดินแดนตอนนี้ตกไปเป็นอาณาจักรของจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. ๔๓๒) พวกญวนซึ่งสืบมาจากชาติเหยอะก็อาศัยอยู่ในมณฑลกาวจี และมณฑลเก๋าจั๋น มณฑลทั้งสองนี้ มีข้าหลวงจีนปกครองมณฑลละคน อาศัยเหตุที่มณฑลทั้งสองอยู่ปลายเขตต์แดนไกลมาก รัฐบาลจีนจึงปกครองไว้ได้ไม่สู้มั่นคงนัก ผู้ที่มาเป็นข้าหลวงก็ปกครองเอาตามชอบใจคล้ายกับว่าเป็นประเทศอิสสระ ส่วนข้าราชการจีนก็กดขี่ทำทารุณและรีดรัดราษฎรจนทนแทบไม่ไหว จนถึง พ.ศ. ๕๘๓ พวกญวนคุมกันเป็นกบฏ มีหญิงสองคนพี่น้องชื่อเตริงตรักและเตริงหญีเป็นหัวหน้า ข้าหลวงจีนต้องรีบหนีเอาตัวรอด นางเตริงตรักจึงตั้งตนเป็นกษัตริย์ แต่เป็นอิสสระอยู่ได้ไม่นาน เพราะจีนให้ม้าอ้วนคุมทัพลงมาปราบปราม (เรื่องตั้งฮั่นตอนปลาย ในนั้นเรียกหญิงสองคนพี่น้องว่านางสุดเซ็กและนางสุดยี่) จับหญิงพี่น้องทั้งสองได้แล้วฆ่าเสีย อำนาจจีนก็ปกแผ่มาถึงตอนนี้ดั่งเดิม

ม้าอ้วนได้สร้างเสาทองแดงเป็นที่ระลึกแห่งชัยชนะ ปักไว้ที่พรมแดนตรงเมืองกุยหลิม ญวนเรียกว่าเกวิเลิม ต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๗๒๖ ญวนเป็นกบฏอีก แต่จีนก็ปราบลงได้ เมื่อ พ.ศ. ๗๖๘ ถึง พ.ศ. ๑๐๘๔ มีญวนเชื้อจีนคนหนึ่ง ชื่อลีบ๋องหรือลีบี้เป็นกบฏ แล้วประกาศตนเป็นกษัตริย์ สืบกษัตริย์ต่อมาอีกสอง

องค์ ก็ถูกจีนยกทัพมาปราบ ได้แคว้นตังเกี๋ยกลับไปเป็นของจีนอีก ถึงสมัยราชวงศ์ถังแห่งประเทศจีน จีนรวมแคว้นตังเกี๋ยตลอดลงไปใต้จดเขตต์แดนจัมปา ตั้งขึ้นเป็นมณฑลหนึ่ง ให้ชื่อว่ามณฑลอันหนำ แปลว่ามณฑลสันติใต้ พ.ศ. ๑๒๖๕ หัวหน้าญวนคนหนึ่งชื่อไมทุกลวานเป็นไมตรีกับกษัตริย์จาม รวมกันต่อสู้จีน จีนก็ปราบลงได้อีก

ถึงปลายศัตวรรษที่ ๘ แห่งคฤสตศักราช ประเทศจีนเกิดยุคเข็ญมีผลัดเปลี่ยนแผ่นดินกันบ่อย ๆ กระทบกระเทือนมาถึงการปกครองหัวเมืองด้วย แคว้นตังเกี๋ยก็ตกอยู่ในความยุ่งเหยิงหาความสุขสงบไม่ได้ ในที่สุด พวกญวนไม่สามารถจะทนกดขี่ของจีนได้ ก็ลุกเป็นกบฏขึ้นอีก เพราะประเทศจีน เมื่อราชวงศ์ถังถึงแก่ความเสื่อมสิ้นเชื้อพระวงศ์แล้ว ก็เกิดรบราฆ่าฟันเป็นศึกกลางเมือง (เรื่องโหงต้ว) ญวนเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะปลีกตนเป็นอิสสระ จึงได้ลุกลามเป็นกบฏขึ้น นับแต่นั้นมาญวนก็ได้เป็นประเทศอิสสระ คงยอมขึ้นจีนแต่ในนามเพียงเป็นประเทศราช ส่วนการบ้านเมือง จีนไม่มีส่วนยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่นี้ไป ญวนก็มีกษัตริย์ของตนเองสืบต่อกันมาหลายองค์ และตั้งตนเป็นหว่างเด้หรือฮ่องเต้ตามแบบจีน เลยเป็นเหตุให้ฝรั่งเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่า แอมเปอเรอ ไปด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๓ จีนส่งกองทัพมาตีญวน พระเจ้าแลโฮอันหว่างเด้ ทรงแต่งทูตไปขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าปรเมศวร

วรรมันกษัตริย์จาม แต่พระเจ้าปรเมศวรวรรมันจับทูตขังเสีย เป็นการฝ่าฝืนนิตินิยมประเพณี พระเจ้าเลโฮอันพิโรธมาก ถึงกับเสด็จยกทัพไปตีประเทศจัมปาด้วยพระองค์เอง พระเจ้าปรเมศวรวรรมันพ่ายแพ้และเสียพระชนม์ชีพในกลางสงคราม ญวนก็ยกเข้านครหลวงของจัมปาได้ เผาผลาญบ้านเมืองเสียสิ้น กวาดขนเอาทรัพย์สินเงินทองมาเป็นอันมาก แล้วยังจับเอาสนมนางกำนัลมาด้วยร้อยคน และภิกษุชาวอินเดียด้วยรูปหนึ่ง

พระเจ้าแผ่นดินจามองค์ใหม่ ที่สืบต่อพระเจ้าปรเมศวรวรรมัน ทรงพระนามว่าอินทรวรรมันที่ ๔ อันได้เล่าค้างไว้ตอนต้น ก่อนถึงเรื่องญวน พระเจ้าอินทรวรรมันเสด็จหนีภัยไปอยู่ในเขตต์แดนตอนใต้ แล้วทรงแต่งให้พราหมณ์คนหนึ่ง เป็นทูตไปประเทศจีน ร้องทุกข์เรื่องถูกญวนเข้ามาย่ำยีแย่งประเทศจัมปา แต่พระเจ้ากรุงจีนยังไม่มีพระประสงค์จะรบกับญวน จึงทรงแนะนำกษัตริย์จาม ให้ระวังป้องกันประเทศไว้จงดี และทำไมตรีไว้กับเพื่อนบ้านก็แล้วกัน

ระหว่างนี้ พวกหัวหน้าญวนที่มาปกครองประเทศจัมปาแตกร้าววิวาทกันเอง จะเป็นเพราะด้วยเรื่องอะไรไม่ได้ความชัด ทราบแต่ว่าในที่สุดหัวหน้าญวนคนหนึ่งชื่อ ลีออูเกตอง คิดกบฏตั้งตัวเป็นใหญ่ พระเจ้าเลโฮอันยกทัพมาปราบ แต่เป็นเพราะถนนหนทางไปมาไม่สะดวก ทั้งดินฟ้าอากาศก็ไม่อำนวย ญวนจึงต้องล่าทัพกลับไป อยู่ทางนี้ลีออูเกตอง เมื่อหมดกังวลไม่ต้องห่วงถึง

เรื่องกษัตริย์แผ่นดินญวนจะยกมาย่ำยีอีกต่อไป นับวันก็มีอำนาจยิ่งขึ้นครั้นพระเจ้าอินทรวรรมันที่ ๔ สิ้นพระชนม์แล้ว ลืออูเกตองก็ประกาศตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินจาม พวกแขกจามได้รับความเดือดร้อนเป็นที่สุด เพราะถูกกดขี่จากชนต่างชาติที่มาเป็นใหญ่ครอบงำตน ก็พากันอพยพหลบหนีไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีนเป็นจำนวนมาก แต่พวกแขกจามยังเคราะห์ดี เพราะเกิดผู้มีบุญมากู้ชาติขึ้นที่เมืองวิชัย ลืออูเกตองเห็นจะเป็นภัยขึ้นแก่ตน ก็หนีหายสาบสูญไป ผู้ที่มากู้ชาติก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินจาม เฉลิงพระนามว่าพระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมัน (พ.ศ. ๑๕๓๒) ตั้งราชธานีที่เมืองวิชัยแคว้นบิญดิญ

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันเสวยราชย์ไม่นาน เลโฮอันกษัตริย์ญวนยกทัพมารุกรานอาณาเขตต์จามอีก พระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันทรงแต่งทูต พร้อมด้วยของบรรณาการอันมีค่ามาก ไปยังกรุงจีนร้องทุกข์เรื่องญวนรุกราน พระเจ้ากรุงจีนจึงมีรับสั่งมายังกษัตริย์ญวน สั่งให้ญวนอยู่แต่ภายในเขตต์ของตนไม่ให้ไปย่ำยีจาม ฝ่ายพระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันก็มีพระประสงค์จะประจบญวนไว้ด้วยพอดีมีหัวหน้าญวนคนหนึ่งเป็นกบฏต่อพระเจ้าเลโฮอัน แล้วหนีมาขอพึ่งกำลังพวกแขกจาม พระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันไม่ทรงช่วยเหลือ ญวนเห็นแก่ไมตรีจามในครั้งนี้ และบางทีจะเป็นเพราะญวนถูกจีนสั่งไว้ไม่ให้ไปรุกรานจาม ด้วยอีกประการหนึ่งพระเจ้าเลโฮอันจึงใช่แต่จะเลิกรุกรานจามเท่านั้น ยังทรงปล่อย

เชลยจามที่จับไว้ได้ให้กลับคืนไป ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. ๑๕๓๕) พระเจ้ากรุงจีนประทานของขวัญอันมีค่ามากให้แก่พระเจ้าวิชัยศรี-หริวรรมัน พระองค์โสมนัสยิ่งนัก เพราะไม่ทรงนึกคาดหมายถึงเช่นนั้น ได้จัดของบรรณาการจำนวนมากมายไปถวายพระเจ้ากรุงจีน ในพระราชสาส์นที่มีไป ทรงรำพันความทุกข์ยากไร้ของพระองค์ที่ถูกราชศัตรูเบียดเบียนว่า

"ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้ามีชื่อเสียงเล็กน้อย คนต่างชาติมารุกรานทำลายล้างประเทศข้าพเจ้าอยู่เสมอ อาณาประชาราษฎรไม่สามารถจะต่อต้านป้องกันตัวได้ แตกกระจัดกระจายไปคล้ายหญ้าแห้งที่ถูกพายุใหญ่พัดให้ปั่นป่วน ครั้นแล้วพระองค์ทรงปกแผ่พระบารมีมาถึง ทั้งยังได้ประทานม้ารถและเครื่องรบครบครันล้วนเลิศวิเศษมาด้วย เมื่อชาติเพื่อนบ้านของข้าพเจ้าได้ทราบว่าพระองค์ทรงโปรดปรานถึงปานฉะนี้ ก็หมดมานะทะเยอทะยานที่จะทำลายล้างข้าพเจ้า บัดนี้ประเทศจัมปากลับร่มเย็นเป็นสุขสงบแล้ว อาณาประชาราษฎรที่แตกฉานซ่านเซ็นก็กลับคืนมาสู่ภูมิลำเนาเป็นปกติ ประเทศของข้าพเจ้าจึงเคารพในพระองค์เสมอด้วยฟ้าที่อยู่เหนือเกล้า และเสมอด้วยดินซึ่งอุ้มชูพวกข้าพเจ้าไว้ ทั้งนี้ย่อมระลึกถึงพระเดชพระคุณหาเขตต์สุดมิได้ แม้จะมีทะเลกีดกั้นกันราชธานีที่สถิตย์ของพระองค์ผู้ทรงพระคุณยิ่งใหญ่ กับประเทศจัมปาไว้ตั้งหมื่นลี้ก็ดี แต่พระเดชบารมียังปก

แผ่มาถึงพวกข้าพเจ้า" ในตอนท้ายพระราชสาส์น ทูลขอพวกจาม สามร้อยคน ที่หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีนคืนด้วย

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันทรงเป็นไมตรีกับญวน เพียงภายนอกคือแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงญวนเท่านั้น ส่วนทหารจามยังขึ้นไปรุกรานเขตต์แดนญวนอยู่ จนพระเจ้าเลไฮอันครั้งหนึ่งทรงต่อว่าต่อขานกับทูตจาม และไม่รับเครื่องบรรณาการ พระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันต้องทรงบิดเบี้ยวเรื่องนี้ทันที โปรดให้จัดการส่งราชนัดดาออกไปเป็นตัวประกันประจำอยู่ยังราชสำนักญวน แต่พวกจามก็ยังไม่วายไปตีปล้นเขตต์แดนญวน

เมื่อพระเจ้าวิชัยศรีหริวรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว มีกษัตริย์จามสืบต่อมาอีกสององค์ เรื่องราวของจามในระยะนี้ มีแต่แต่งทูตไปกรุงจีน และเรื่องระหองระแหงขึ้นกับญวนบ่อย ๆ มีรบพุ่งกันบ้าง จนถึง พ.ศ. ๑๕๘๔ เมื่อพระเจ้าวิกรานตวรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสทรงนามชัยสิงหวรรมันก็ได้ผ่านราชสมบัติ ประเทศจัมปาต้องประสพยุทธภัยอย่างร้ายแรงอีกครั้งหนึ่ง เหตุเพราะพระเจ้าชัยสิงหวรรมันทรงประพฤติพระองค์ไม่รอบคอบ แต่งทัพเรือลอบไปตีเขตต์แดนญวนตามชายฝั่ง พระเจ้าผัดหมากษัตริย์ญวนมีพระประสงค์จะทรงปราบเพื่อนบ้านที่รบกวนตอแยเสียให้สิ้นสุด ประกอบทั้งเพื่อนบ้านของญวนรายนี้ เพิกเฉยไม่ส่งราชบรรณาการไปอ่อนน้อมกำนัล ละเลยล่วงมาถึง ๑๖ ปีแล้ว ก็มีรับสั่งให้ต่อเรือรบขึ้นใหม่ร้อยลำ ฝึกหัดทหารจนชำนิชำนาญ

ทั้งรุกและรับ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๑๕๗๘ พระเจ้าผัดหมาเสด็จยกทัพไปเอง ทรงตีทัพจามแตกพินาศ พระเจ้าชัยสิงหวรรมันต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสมรภูมิ พร้อมทั้งทหารจามที่ตายลงในที่นั้นถึงสามหมื่นคน พระเจ้าผัดหมาทรงสังเวชพระหฤทัย โปรดให้เลิกประหัศประหารพวกจามเสีย เป็นแต่เสด็จยาตราทัพเข้าเหยียบกรุงวิชัยได้อย่างง่ายดาย ญวนเผาผลาญกรุงจามลงราบแล้ว ก็กวาดริบเอาแก้วแหวนเงินทองและผู้คน เป็นเชลยศึกไปเป็นอันมาก รวมทั้งบรรดาสนมและนางกำนัลทั้งหมดด้วย

๕ – ประเทศจัมปาตอนเสื่อม

เมื่อจามถูกญวนยกทัพมาย่ำเหยียบแดนเป็นครั้งที่สอง จนพระเจ้าชัยสิงหวรรมันต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสงคราม ต่อมาเป็นเวลาภายในหกปีนั้นเอง ก็มีกษัตริย์จามตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๘๒ มีพระนามว่าพระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมเทพอิศวรมูรติ กษัตริย์จามองค์ใหม่นี้ต้องทรงต่อต้านต่อความลำบากยากเข็ญ เป็นภารอันหนักมาก เพราะไหนจะถูกญวนยกมารบกวนย่ำยีอยู่เสมอ อาณาประชาราษฎรยังต้องได้รับความเดือดร้อนลำเค็ญเหลือที่จะพรรณนา โภคทรัพย์และกำลังรี้พลของประเทศก็หมดเปลืองไปทุกที ๆ ทำให้ประเทศจามอ่อนกำลังลง บรรดา

หัวเมืองต่าง ๆ ก็เอาใจออกหาญเกิดกระด้างกระเดื่องขึ้น เป็นต้น แคว้นปาณฑุรังค์ซึ่งอยู่ทางใต้ แข็งเมืองเป็นกบฏและตั้งพระเจ้าแผ่นดินขึ้นใหม่ พระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมเทพต้องทรงแต่งทัพยกไปปราบปรามเสมอ นอกนี้ เขมรซึ่งเป็นเพื่อนบ้านทางตะวันตก เห็นจามกำลังอ่อนแอ ก็ถือโอกาสยกทัพเข้ามาตีปล้นอาณาเขตต์จามด้วย แต่อาศัยพระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมเทพทรงต่อต้านความเป็นยุคเข็ญของประเทศ ที่รุมประดังกันมาอย่างน่ากลัวไว้ได้ ด้วยความมานะบากบั่นอย่างน่าซ้องสรรเสริญพระเกียรติคุณพระองค์ทรงสามารถขจัดความยากลำบากของประเทศ ลุล่วงพ้นห้วงภัยพิบัติมาได้ไม่น้อย จนประเทศจัมปากลับประสบสันติสุขฟื้นตัวขึ้นได้มาก แคว้นปาณฑุรังค์ที่เคยกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองอยู่ ก็ทรงแต่งทัพแบ่งเป็นสามกอง กองหนึ่งพระองค์เป็นจอมทัพควบคุมเอง อีกสองกองโปรดให้ยุวราชมหาเสนาบดี และเทวราชมหาเสนาบดีซึ่งเป็นพระภาคินัยเป็นแม่ทัพยกไปปราบ จนแคว้นปาณฑุรังค์ยอมแพ้ เสร็จศึกด้านปาณฑุรังค์แล้ว ก็เสด็จไปทางตะวันตกเข้าสู้รบกับเขมรผู้เป็นเพื่อนบ้านคอยเอาเปรียบทรงได้ชัยชนะงดงาม ตีได้เมืองศมภูปุระ เอาไฟเผาเทวาลัยเสียเป็นจำนวนมาก แล้วกวาดต้อนครัวเขมรเป็นเชลยไป โปรดให้แบ่งเชลยเหล่านี้ไปเป็นข้าพระประจำเทวาลัยต่าง ๆ ในส่วนจีนและญวน พระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมเทพทรงดำเนินพระราโชบาย

เป็นไมตรีไว้ ด้วยการจัดแต่งทูตไปสู่กรุงจีนถึงสามครั้ง และไปกรุงญวนก็หลายครั้ง

สิ้นรัชชกาลพระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมันแล้ว ประเทศจัมปามีกษัตริย์สืบต่อ จะเป็นพระเจ้าภัทรวรรมันที่ ๔ ซึ่งมีพระนามปรากฏอยู่ในศิลาจารึกแห่งเดียว หรืออย่างไรทราบไม่ได้แน่ ถัดไปถึงรัชชกาลพระเจ้ารุทรวรรมันที่ ๔ กษัตริย์องค์นี้ได้ฝึกซ้อมทหารและตระเตรียมทัพเพื่อไปตีญวน ได้ทรงแต่งทูตไปกรุงจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๕ เพื่อขอกำลังจีนมาช่วยรบกับญวน แต่พระเจ้าแผ่นดินจีนไม่ทรงเห็นด้วย พระเจ้ารุทรวรรมันจึงระงับการที่จะรบญวนไว้ และดำเนินราโชบายแต่งทูตนำราชบรรณาการไปยังกรุงญวนเสมอ

พระเจ้ารุทรวรรมันที่ ๔ ทรงตระเตรียมกำลังทหารเรื่อยไป ในที่สุดเมื่อ พ.ศ.๑๖๑๑ ก็ทรงตัดไมตรีกับญวน ฝ่ายหลีทัญตนพระเจ้าแผ่นดินญวนก็สนองการท้าทายของกษัตริย์จาม เสด็จยกกองทัพมารุกรบ ทัพทั้งสองฝ่ายได้สู้รบประจันบานกันร้ายแรงอยู่หลายเวลา แม่ทัพจามเสียทีตายในที่รบ ทหารจามเสียขวัญถอยหนีกันเป็นอลหม่านทิ้งศพไว้ในสนามรบเป็นอันมาก พระเจ้ารุทรวรรมันทรงทราบข่าวศึกแพ้ ก็เสด็จหนีออกจากกรุง แต่ถูกญวนติดตามไปจับได้ที่พรมแดนต่อเขมร (พ.ศ. ๑๖๑๒)

พระเจ้าแผ่นดินญวนมีชัยชนะแล้ว ก็เสด็จยาตราทัพเข้าเหยียบกรุงวิชัย ญวนฉลองชัยด้วยการร้องรำทำเพลงและเลี้ยงดู

กันเอิกเกริก แล้วกษัตริย์ญวนตรัสให้เอาไฟเผากรุงวิชัยเสีย เสร็จปราบปรามแล้ว พระเจ้าแผ่นดินญวนก็ยาตราทัพกลับกรุงญวน มีกองทัพนำสองกอง แวดล้อมด้วยเหล่านายทหารขี่ม้า ส่วนพระเจ้าแผ่นดินญวนทรงรถ มีพระเจ้ารุทรวรรมันและพระญาติวงศ์จามตามมาข้างหลังพร้อมด้วยเพ็ชฌฆาตคอยควบคุมมาด้วยห้าคน พวกจามที่ตกเป็นเชลยไปแคว้นตังเกี๋ยครั้งนั้นว่ามีจำนวนถึงห้าหมื่นคน

พระเจ้าแผ่นดินญวนทรงกักขังพระเจ้ารุทรวรรมันไว้ไม่นานก็โปรดปล่อยให้เป็นอิสสระ โดยพระเจ้ารุทรวรรมันทรงยินยอมยกดินแดนตอนเหนือ คือที่เป็นมณฑลกว๋างบิญทั้งหมด และมณฑลกว๋างตรีส่วนเหนือจดถึงปากน้ำเวียด ให้แก่ญวน ดินแดนที่จามต้องเสียไปให้แก่ญวนคราวนี้ จามรู้สึกเจ็บช้ำใจไม่หาย เป็นปัจจัยให้เกิดกระทบเป็นศึกสงครามขึ้นกับญวนต่อไปหลายคราว

เมื่อพระเจ้ารุทรวรรมันเสด็จกลับมาแล้ว ก็ทรงประสพการจลาจลระส่ำระสายในบ้านเมืองทั่วไป เพราะมีผู้ตั้งตนเป็นกษัตริย์ขึ้นในภาคแดนต่าง ๆ เป็นหลายก๊ก พระเจ้ารุทรวรรมันจะทรงกอบกู้บูรณะประเทศได้เพียงไหนไม่แจ้งชัดนัก ความปรากฏเพียงว่าประเทศจามแต่งทูตไปกรุงญวนสามคราว คือ เมื่อ พ.ศ.๑๖๑๔ พ.ศ. ๑๖๑๕ และ พ.ศ. ๑๖๑๗ กับไปกรุงจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๕ คราวหนึ่ง กษัตริย์จามที่ทรงแต่งทูตไปกรุงญวนและกรุงจีนนี้

จะเป็นพระเจ้ารุทรวรรมันองค์เดียว หรือจะเป็นกษัตริย์องค์ที่สืบต่อมาอีกก็องค์ ก็ทราบไม่ได้เหมือนกัน

ระหว่างที่ประเทศจัมปาตกอยู่ในสมัยทุรยุคมืดมัว ได้มีผู้ตั้งตัวเป็นกษัตริย์หลายราย เห็นจะเทียบได้กับสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ต้องถูกพะม่าเผาผลาญบ้านช่องและวัดวาอารามและกวาดต้อนเอาไทยเป็นเชลยไปเป็นอันมาก ในบรรดาผู้ที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์จาม ที่มีพระนามเด่นกระเดื่องอยู่องค์หนึ่ง คือพระเจ้าหริวรรมันที่ ๔ ได้ความจากศิลาจารึกที่เมซอน มีข้อความกล่าวไว้ยืดยาว จึงสามารถคุมเรื่องเป็นพงศาวดารตอนนี้ได้มาก

พระนามเต็มของกษัตริย์องค์นี้ ว่าพระเจ้าศรีหริวรรมเทพเจ้าแห่งแคว้น ทยํวิษณุมูรติ (มาธวมูรติหรือเทวดามูรติก็เรียก) พระองค์เป็นโอรสของปราเลยศวรธรรมราชในวงศ์ตระกูลมะพร้าว ฝ่ายพระมารดาอยู่ในวงศ์ตระกูลหมาก พระเจ้าหริวรรมันจึงสืบเชื้อวงศ์ที่เป็นตระกูลใหญ่และสำคัญของจามถึงสองตระกูล

ผู้ที่เคยอ่านพงศาวดารเหนือ คงจะจำกันได้ว่าเมื่อจุลศักราช ๓๘๕ พระเจ้าสายน้ำผึ้งได้ธิดาเจ้ากรุงจีนมาเป็นชายา มีนามว่า นางสร้อยดอกหมาก เพราะว่าเกิดในจั่นหมาก เรื่องนี้ฟังดูก็ชอบกล อยากจะคิดไปว่าบางทีนางสร้อยดอกหมาก จะเป็นเชื้อกษัตริย์จามในวงศ์ตระกูลหมากกระมัง จะไม่ใช่เกิดอยู่ในจั่นหมากจริง ๆ เพราะในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเรื่องหนึ่งกล่าวว่าเจ้าเมืองเพ็ชรบุรี ได้ชายาชื่อนางจันทรเทวีศรีบาทราช

บุตรีศรีทองสมุทร (ชื่อออกจะยาวสักหน่อย) ราชธิดาพระเจ้าร่มฟ้ากรุงจีน กับพระนางจันทรเมาลีศรีบาทนาถสุริวงศ์ ๆ เกิดในดอกหมากณเมืองจัมปาธิบดี

กลับกล่าวถึงพระเจ้าหริวรรมัน ภายในระยะสิบปี นับแต่ญวนจับเอาพระเจ้ารุทรวรรมันเป็นเชลยไป พระเจ้าหริวรรมันก็ทรงสามารถกอบกู้ประเทศจัมปา ให้มาอยู่ในพระองค์ได้เป็นส่วนมาก แต่พระองค์ต้องทรงต่อสู้ปราบปรามหัวหน้าพวกจามอื่น ๆ ที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์อยู่ตลอดรัชชกาล ซ้ำร้ายเมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๘ ญวนยกทัพมาตีประเทศจำปาอีก ทั้งเขมรก็เข้ามาตีปล้นบ้านเมืองด้วย พระเจ้าหริวรรมันทรงเข้มแข็งในการสงคราม ใช่แต่จะปราบปรามศึกภายในประเทศได้ราบคาบเท่านั้น ยังทรงต้านทานศัตรูผู้เพื่อนบ้านมีอำนาจกว่าไว้ได้ด้วย เพราะฉะนั้นรัชชกาลของพระองค์จึงไม่เว้นว่างศึกสงครามตลอดมา ในศิลาจารึกกล่าวว่า "พระองค์ทรงตีทัพศัตรูในสมรภูมิแตกกระจัดกระจายไปถึงสิบสองครั้ง ทรงตัดศีรษะกษัตริย์ แม่ทัพ หัวหน้า นายกองและคนอื่น ๆ ในสมรภูมิถึงเก้าครั้ง ได้มีชัยชนะเขมรณะโสเมศวร และจับตัวเจ้าศรีนันทวรรมเทพแม่ทัพเขมรได้" ต่อเมื่อพระองค์ได้ชัยชนะญวนแล้วจึงวางพระไทยได้ แล้วเสด็จปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าอุกฤษฏราช เสวยราชสมบัติเป็นสุขสำราญตามสมควรแก่ความเป็นพระราชา แต่พระเจ้าหริวรรมันยังมีพระราชภาระอันสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ จะต้องทรง

บูรณปฏิสังขรณ์บ้านเมือง ที่ถูกข้าศึกญวนและถูกศึกกลางเมืองทำลายล้าง ให้กลับคืนดีตามแต่จะทรงทำได้ ในศิลาจารึกได้กล่าวความข้อนี้ไว้พิสดาร ในที่สุดก็ทรงประกอบราชกรณียกิจนี้ลุล่วงไปได้ บ้านเมืองกลับสงบราบคาบเป็นสุขสมบูรณ์ตลอดมา ยังขาดอยู่ก็แต่ดินแดนตอนใต้ที่เรียกว่าแคว้นปาณฑุรังค์ ซึ่งยังไม่ได้มารวมอยู่ด้วยเท่านั้น

ลุ พ.ศ. ๑๖๒๔ พระเจ้าหริวรรมัน ขณะนั้นมีพระชนม์ได้ ๔๑ พรรษา เสด็จละราชสมบัติ โปรดให้โอรสองค์ใหญ่ทรงพระนามว่า ปุลยังศรีราชทวารขึ้นเสวยราชย์แทน ส่วนพระองค์ทรงแสวงหาพระกุศลด้วยการบำเพ็ญบุญบารมีบูชาพระศิว แต่เสวยสุขในทางธรรมได้ไม่นาน ล่วงมาเพียงเดือนเดียวก็สิ้นพระชนม์ มีพระสนมโดยเสด็จคือยอมโจนเข้ากองเพลิงเชิงตะกอนอย่างธรรมเนียมสตีของอินเดียสิบสี่คน

ราชกุมารปุลยังศรีราชทวารเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วมีพระนามว่าพระเจ้ายังโปคูศรีชัยอินทรวรรมเทพ กษัตริย์องค์นี้มีพระชนมายุเพียงเก้าพรรษาเท่านั้น จึงไม่สมควรแก่การปกครองบ้านเมือง ซึ่งยังตกอยู่ในหัวต่อหัวเลี้ยวแห่งสมัยยุ่งยาก เพราะฉะนั้นล่วงมาไม่ถึงเดือน ความข้อนี้ก็ปรากฏชัดขึ้น ว่าประเทศจัมปาจำเป็นต้องมีกษัตริย์ผู้เข้มแข็งทรงปรีชาสามารถ จึงจะนำประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยไปได้ ราษฎรจึงถวายราชสมบัติแก่ปุลยังศรียุวราชมหาเสนาบดี ราชอนุชาของพระเจ้าหริวรรมัน

ซึ่งทรงพระนามเมื่อเสวยราชย์แล้วว่า พระเจ้าบรมโพธิสัตว์ (พ.ศ. ๑๖๒๔)

พระเจ้าบรมโพธิสัตว์ทรงสามารถปราบความกระด้างกระเดื่องในประเทศลงราบคาบ กลับได้แคว้นปาณฑุรังค์มารวมอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์เสวยราชย์ได้ไม่ช้านาน ก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพราชภาคินัย องค์ที่เคยเสวยราชย์มาก่อน ก็ได้ราชสมบัติต่อมา ในรัชกาลนี้ประเทศจัมปาต้องแพ้ศึกแก่ญวนอีกครั้งหนึ่ง เหตุเพราะพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพเข้าพระทัยผิด ทรงสำคัญว่าญวนกำลังอ่อนแออยู่ เพราะเกิดหยุกหยิกขึ้นในบ้านเมือง และมีพระประสงค์จะได้แผ่นดินที่ต้องเสียแก่ญวนไปสามมณฑลกลับคืนมา จึงเกิดรบขึ้นกับญวน แต่ก็แพ้ญวน

ถึง พ.ศ. ๑๖๕๗ พระเจ้าหริวรรมันที่ ๕ เป็นพระภาคินัยของพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพได้เสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ ประเทศจัมปาได้แต่งทูตนำบรรณาการไปอ่อนน้อมกรุงจีนและกรุงญวนหลายคราว บ้านเมืองจึงเป็นสุขสงบสืบมาได้

พระเจ้าหริวรรมันที่ ๕ ไม่ปรากฏว่ามีรัชชทายาท เพียงแต่ทราบจากข้อความในศิลาจารึกว่า กษัตริย์ที่เสวยราชย์ต่อมา มีพระนามว่า พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๖ กษัตริย์องค์นี้ทรงกล่าวถึงพระองค์เองไว้ในศิลาจารึกว่า พระองค์คือองค์พระอุโรชอันเป็นปฐมชนกของบรรพกษัตริย์ตามเสด็จมาอุบัติใหม่ในโลก พระ

อุโรชนั้นมีพระชาติสืบมาแต่พระศิวเป็นเจ้า เมื่อพระอุโรชสิ้นพระชนม์แล้ว ก็มาบังเกิดใหม่เป็นพระเจ้าภัทรวรรมันครั้งหนึ่ง เป็นพระเจ้าชัยสิงหวรรมันครั้งหนึ่ง และมาเป็นพระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๖ คือเป็นพระองค์เองเป็นครั้งที่สาม ที่พระเจ้าชัยอินทรวรรมันทรงกล่าวว่าพระองค์สืบพระชาติเชื้อมาจากพระอุโรช ส่อให้เห็นว่า พระองค์คงไม่ใช่เชื้อกษัตริย์ที่ควรสืบราชสมบัติจาม จึงต้องทรงอ้างเอาเรื่องพระอุโรชว่าอวตารมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินจัมปาถึงสามพระองค์ซึ่งรวมทั้งพระองค์ด้วย

พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๖ ทรงฝักใฝ่พระศาสนาทั้งพุทธและไสยเป็นอันมาก แต่ประจวบกับประเทศจัมปาต้องเป็นศึกกับเขมรสมัยกำลังมีอำนาจ ในรัชชกาลพระเจ้าสูรยวรรมันที่ ๒ (องค์ที่สร้างนครวัด) ซึ่งเป็นกษัตริย์ชาตินักรบ (เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๖) เหตุที่จะเกิดรบกัน คือพระเจ้าสูรยวรรมันกษัตริย์เขมรทรงชักชวนจามไปตีญวน จามก็ยินดีรับ เพราะญวนทำแค้นแก่จามมาแต่เก่าก่อนมากนัก แต่เขมรและจามแพ้ญวน จามถอนตัวจากความเป็นสัมพันธมิตร์กับเขมร กลับไปขึ้นญวนตามเดิม เขมรโกรธหาว่าจามไม่ซื่อตรง จึงยกทัพมาปราบประเทศจัมปา เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ ตีได้กรุงวิชัย พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๖ จะเสียพระชนม์ชีพในกลางสงคราม หรือถูกเขมรจับเป็นเชลยไป ความไม่ปรากฏ

เมื่อประเทศของจามเสียแก่เขมรแล้ว มีเชื้อพระวงศ์

เจ้าบรมโพธิสัตว์คนหนึ่ง ตั้งตนเป็นกษัตริย์จามอยู่ยังแคว้นปาณฑุรังค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารุทรวรรมันบรมพรหมโลก ได้ความจากศิลาจารึกว่าพระองค์เป็นโอรสพระเจ้าศรีรุทรโลก.....มูรติ บางทีพระเจ้ารุทรโลกจะเป็นกษัตริย์จามที่ทรงสืบต่อจากพระเจ้าหริวรรมันที่ ๕ ก็ทราบไม่ได้ พระเจ้ารุทรวรรมันบรมพรหมโลก เสวยราชสมบัติอยู่ไม่นาน และสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๐ แล้วราชโอรสทรงพระนามว่ารัตนภูมิวิชัยขึ้นเสวยราชย์แทน เถลิงพระนามใหม่เมื่อเป็นกษัตริย์แล้วว่า พระเจ้าศรีหริวรรมเทพที่ ๖ ประเทศจัมปาในขณะนั้นเป็นเวลาอ่อนกำลังอำนาจแทบเอาตัวไม่รอด เพราะดินแดนโดยมากตกไปอยู่กับชาติเป็นศัตรูคือญวน ซึ่งกำลังคุกคามลงมาใต้ ซ้ำเขมรและพวกข่าชาวป่ากิราฏะ เห็นจามกำลังมีไข้หนัก ก็เข้ามารุกรานปล้นสดมภ์ตามชายเขตต์แดนด้วย แต่พระเจ้าศรีหริวรรมเทพที่ ๖ ทรงสามารถอาจเผชิญต่อภัยอันใหญ่หลวงซึ่งคุกคามอยู่นี้ได้เป็นอย่างดี ถ้าจะเปรียบก็เสมือนนายเรือผู้สามารถ นำเรือคือประเทศ ผ่าคลื่นและพายุใหญ่ผ่านพ้นห้วงอันตรายมาได้ฉะนั้น

เมื่อพระเจ้าหริวรรมันที่ ๖ เสด็จเสวยราชย์แล้ว และในขณะนั้นเองพระเจ้าแผ่นดินเขมรตรัสให้ศังกรแม่ทัพเอก ยกทหารเข้ามารบราวี จามกับเขมรได้ทำสงครามรบกันที่ทุ่งเมืองราชปุระ ซึ่งตั้งเป็นนครหลวงของประเทศจัมปาสมัยนั้น (อยู่

ในแคว้นปาณฑุรังค์ บางทีก็เรียกว่าวีรปุระ) ศังกรแม่ทัพเขมรได้ทหารจามจากกรุงวิชัยซึ่งเขมรตีไว้ได้ มาสมทบเป็นจำนวนมาก พระเจ้าหริวรรมันทรงตีทัพศังกรแตก ได้ชัยชนะอย่างใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงเห็นว่า ขืนช้าไปไม่หาทางทำให้แตกหักเสียแต่ต้นมือ จามก็จะกลับมีอำนาจมากขึ้นใหม่ จึงทรงตั้งให้หริเทพ ซึ่งเป็นน้องอัครมเหสีไปครองกรุงวิชัย จัดให้มีกองทหารพร้อมด้วยแม่ทัพนายกองเขมรเป็นจำนวนมาก ป้องกันภัยไปจนกว่าหริเทพจะไปถึงกรุงวิชัย พระเจ้าหริวรรมันทรงทราบข่าว ก็รีบเสด็จยกทัพมายังกรุงวิชัยทันที และคงจะตีได้กรุงวิชัยก่อนที่หริเทพมาถึง แล้วทัพทั้งสองฝ่ายก็มาพบกันที่ทุ่งมหีศ ในการรบกันครั้งนี้ ทัพเขมรเป็นฝ่ายแพ้ ต้องเสียหริเทพและแม่ทัพนายกองเขมรเป็นอันมาก

เขมรเดินกลอุบายใหม่ ไปยุยงส่งเสริมพวกข่า ให้เข้ามาตีปล้นประเทศจัมปา พระเจ้าหริวรรมันทรงตีทัพพวกข่าแตกพ่ายไป แต่ยังไม่สิ้นพระเคราะห์ เพราะน้องของมเหสีชื่อวงศราชคิดทรยศ ไปคบคิดเข้าด้วยกับพวกข่าเป็นกบฏขึ้น แล้วตั้งตัวเป็นกษัตริย์แห่งมัธยมคราม พระเจ้าหริวรรมันเสด็จยกทัพไปปราบพวกข่าได้ชัยชนะ วงศราชก็หนีไปพึ่งญวน ขอกำลังญวนช่วยเหลือ แต่พระเจ้าหริวรรมันทรงมีชัยชนะอีก พอเสร็จศึกภายนอกแล้ว ก็มีศึกภายใน เกิดกบฏขึ้นที่แคว้นอมราวดีและแคว้นปาณฑุรังค์ พระเจ้าหริวรรมันทรงปราบลงได้

เด็ดขาด ซึ่งกินเวลานานถึงสิบปี เสร็จปราบเสี้ยนหนามศัตรูแล้ว บ้านเมืองก็ว่างเว้นสงคราม พระเจ้าหริวรรมันทรงหันมาบูรณปฏิสังขรณ์เทวาลัยต่าง ๆ ที่ต้องยุทธภัย ให้คืนดีตามเดิม และทรงสร้างพระศิวลึงค์ประดิษฐานไว้บนมหิศบรรพต

กษัตริย์จาม สืบราชสมบัติถัดจากพระเจ้าหริวรรมัน (สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๕) คือพระเจ้าชัยหริวรรมันที่ ๗ ถัดจากพระเจ้าหริวรรมันที่ ๗ ก็ถึงพระเจ้าชัยอินทรวรรมัน กษัตริย์องค์นี้ทรงแต่งทูตไปถวายบรรณาการกรุงญวนสองคราว แต่แปลกที่ทูตไปครั้งหลัง ไปตีปล้นพวกญวนที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลด้วย ญวนโกรธ ยกทหารเข้ามาในประเทศจัมปาอีก พระเจ้าแผ่นดินจามก็ทรงอ่อนน้อมทันที โดยถวายเครื่องราชบรรณาการอันมีค่ามากมายแก่ญวน ญวนก็พอใจ ถอยทหารกลับไป นอกจากนี้ พระเจ้าชัยอินทรวรรมัน แต่งทูตไปกรุงจีน แต่เต็มทีอยู่หน่อยที่เครื่องราชบรรณาการซึ่งนำไปถวายกรุงจีนนั้น ส่วนมากเป็นของที่ทูตไปตีชิงเอามาจากพวกพ่อค้าอาหรับ พระเจ้ากรุงจีนเห็นเครื่องราชบรรณาการ มีจำนวนมากมายนัก ในชั้นต้นจะทรงขอรับไว้เพียงส่วนหนึ่งในสิบ ในจำนวนของทั้งหมดเท่านั้น แต่ภายหลังพระเจ้ากรุงจีนทรงทราบจากพ่อค้าอาหรับ ผู้ไปถวายฎีการ้องทุกข์ว่าเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นเป็นของที่จามไปตีชิงพ่อค้าอาหรับมา ก็ไม่ทรงปรารถนาจะรับไว้ และโปรดให้มีพระราชอักษรไปแจ้งเหตุที่ไม่ทรงรับไว้นี้แก่พระเจ้าแผ่นดินจามด้วย

เมื่อประเทศจัมปาประจบประแจงจีนและญวน โดยถวายเครื่องราชบรรณาการอันมีค่าอยู่เสมอ ญวนก็ไม่มารบกวนเบียดเบียน พระเจ้าชัยอินทรวรรมันจึงทรงยกทัพไปตีเขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๓ พระเจ้าแผ่นดินเขมรสมัยนั้น ทรงพระนามว่าธรณินทรวรรมันที่๒ กองทัพจามกับเขมรได้ขับเคี่ยวรบกันช้านานต่างฝ่ายไม่แพ้ชะนะกัน ภายหลังจามแต่งทัพเรือไปตีเขมร เข้าทางแม่น้ำโขง และตีได้นครหลวงเขมร เผาผลาญบ้านเมืองตามธรรมเนียมสมัยนั้น โทษใครไม่ได้ แล้วกวาดต้อนเขมรเป็นชะเลยศึก พร้อมทั้งทรัพย์สมบัติเป็นอันมาก กลับประเทศจัมปา

พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๗ เสวยราชสมบัติช้านานเพียงไรและมีรัชชทายาทสืบต่อหรือไม่ ไม่ปรากฏ คงปรากฏแต่ว่ากษัตริย์ที่สืบต่อมา ทรงพระนามว่าชัยอินทรวรรมันที่ ๘ ในรัชชกาลนี้ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๓ จามยกทัพไปตีเขมรอีก กษัตริย์เขมรขณะนั้นคือพระเจ้าชัยวรรมันที่ ๗ สงครามครั้งนี้จามแพ้เขมรอย่างหลุดลุ่ย และกษัตริย์จามก็ถูกจับเป็นชะเลยไป

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแบ่งประเทศจัมปาที่ตีได้ออกเป็นสองภาค ภาคเหนือมีกรุงวิชัยเป็นเมืองหลวง ทรงตั้งสูรยชัยวรรมเทพเจ้าอิน ซึ่งเป็นภคินีภรรดา (พี่เขยหรือน้องเขย) ของพระองค์มาปกครอง ภาคใต้มีราชปุระเป็นเมืองหลวง โปรดให้สูรยวรรมเทพเจ้าศรีวิทยานันทน์ ซึ่งมีความชอบในสงครามเป็นผู้ครอบครอง

อาณาเขตต์จามภาคเหนือตกเป็นของเขมรอยู่ไม่นาน ก็มีหัวหน้าจามคนหนึ่งชื่อเจ้ารศุบดี แย่งเอาไปได้ ตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าศรีชัยอินทรวรรมเทพ ส่วนศรีสูรยชัยวรรมันที่เขมรตั้งมาครอบครอง หนีรอดกลับไปเมืองเขมรได้

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแต่งทัพมาตีกรุงวิชัย (พ.ศ ๑๗๓๕) และโปรดให้พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมัน ซึ่งตกเป็นชะเลยเขมรเสด็จมาในกองทัพด้วย ท่าทีพระเจ้าแผ่นดินเขมรจะทรงพระดำริว่า จะตั้งแต่งพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมันกลับมาครองประเทศจัมปาอีก เพื่อเอาอกเอาใจพวกจามไว้ การก็สมดั่งพระประสงค์ เพราะเขมรตีเอาดินแดนจัมปาภาคนี้จากพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพ (รศุบดี) ได้ และจับพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพ (รศุบดี) ฆ่าเสีย แต่สงครามคราวนี้ เขมรมีชัยเพราะได้สูรยวรรมเทพเจ้าศรีวิทยานันทน์ ซึ่งเขมรให้ไปปกครองกรุงราชปุระแคว้นปาณฑุรังค์มาช่วย ครั้นแล้วสูรยวรรมเทพเจ้าศรีวิทยานันทน์เห็นเป็นโอกาส ก็คิดกบฏตั้งตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เข้าครอบครองประเทศจัมปาหมดทั้งสองภาค พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมัน (องค์ที่ตกเป็นชะเลยเขมร) ก็เสด็จหนีไปอยู่แคว้นอมราวดี ทรงรวบรวมกำลังรี้พลได้แล้ว ยกมาตีพระเจ้าสูรยวรรมเทพ แต่ต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสงคราม ทางเขมรเมื่อทราบว่าสูรยวรรมเทพเจ้าศรีวิทยานันทน์ทรยศ ก็ยกทัพมาปราบ แต่ต้องแพ้พระเจ้าสูรยวรรมเทพถึงสองคราว

พระเจ้าสูรยวรรมเทพนี้ เดิมเป็นเจ้านายประเทศจัมปา หนีภัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมรมาก่อน แต่มีความแกล้วกล้าสามารถในการสงคราม พระเจ้าแผ่นดินเขมรจึงทรงตั้งแต่งให้เป็นแม่ทัพยกมาตีประเทศจัมปา จนได้เป็นผู้ครองแคว้นปาณฑุรังค์ดั่งเล่ามาข้างต้นแล้ว แต่พระเจ้าสูรยวรรมเทพเสวยราชสมบัติอยู่ได้ไม่นาน ก็ถูกยุวราชธนปติครามผู้เป็นปิตุลา ยกทัพมาแย่งเอาราชสมบัติได้ พระเจ้าแผ่นดินจามองค์ใหม่นี้ เดิมก็หนีภัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมรเหมือนกัน กษัตริย์เขมรจึงทรงใช้ให้เป็นผู้ควบคุมกองทัพมาตีประเทศจัมปา เมื่อตีได้แล้วก็เสวยราชย์เป็นกษัตริย์จามแต่ขึ้นต่อเขมร (พ.ศ. ๑๗๔๖)

ย้อนกล่าวถึงพระเจ้าสูรยวรรมเทพ เมื่อแพ้สงครามแก่พระเจ้ายุวราชธนปติครามแล้ว เสด็จหนีลงเรือไปขออาศัยญวน ผู้ว่าราชการญวนเมืองเง่อานไม่ไว้ใจ ก็คิดจะกำจัดเสีย แต่พระเจ้าสูรยวรรมเทพทรงทราบระหัสเหตุข้อนี้ จึงทรงออกอุบายเชื้อเชิญเจ้าเมืองญวนให้ขึ้นไปบนเรือ เจ้าเมืองญวนก็พากองเรือรบออกไป แต่ซ่อนอาวุธไปด้วย เมื่อขึ้นบนเรือจามแล้ว เจ้าเมืองญวนจะขอตรวจค้นในเรือจามก่อน แล้วจุดคบไฟเที่ยวตรวจส่องดู ตกเวลากลางคืน ทหารญวนกำลังหลับสนิท พวกจามก็จุดคบโยนลงไปในเรือรบญวน ญวนตกใจไม่ทันรู้ตัว เกิดโกลาหลอลหม่านกันใหญ่ พระเจ้าสูรยวรรมเทพได้โอกาส ก็

ทรงถอยกองเรือของพระองค์ออกทะเลลึกหนีไป จะเสด็จไปไหน ร้ายดีอย่างไรไม่ปรากฏ

ระหว่างที่พระเจ้ายุวราชธนปติครามครองราชย์อยู่นี้ มีเจ้านายจามองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ชัยปรเมศวรวรรมเทพองอังศราชแห่งตุรายวิชัย เป็นโอรสพระเจ้าชัยหริวรรมันที่ ๗ เจ้าองค์นี้หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขมรเหมือนกัน ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินเขมรอนุญาตให้กลับไปอยู่ประเทศจัมปาได้ ระหว่างนี้ประเทศจัมปาถูกจีนรุกรานตกอยู่ในเวลาขับขัน ในศิลาจารึกกล่าวว่า "ครั้นแล้ว (คือภายหลัง พ.ศ. ๑๗๕๐) มีพวกไทยและภุกามจากประเทศเขมร มาทำสงครามรบพุ่งกับญวน ชาวเขมรเป็นแม่ทัพ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องเสียรี้พลในการรบพุ่งกันครั้งนั้นมากมาย" ต่อจากนี้ก็มีสงครามกันเรื่อย แต่เขมรมักเป็นฝ่ายเสียเปรียบญวนอยู่บ่อยๆ

นับแต่เขมรได้ประเทศจัมปาแล้วและต่อมา เขมรต้องทำศึกกับจามและญวนเรื่อยมา เป็นเวลาได้ถึง ๓๒ ปี เป็นเหตุให้เขมรหย่อนกำลังลง ซ้ำในตอนนี้ถูกไทยเบียดเข้ามาทางตะวันตกโดยลำดับ ตก พ.ศ. ๑๗๖๕ เขมรก็ต้องสละประเทศจัมปา ยอมอย่าทัพทำไมตรีกับจาม เจ้าชัยปรเมศวรวรรมเทพองอังศราชแห่งตุรายวิชัย ก็ได้เป็นกษัตริย์จามโดยบริบูรณ์ เฉลิมพระนามว่าพระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมันที่ ๔

ต่อจากพระเจ้าชัยปรเมศวรวรรมันที่ ๔ พระอนุชาก็ได้

ราชสมบัติต่อ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๑๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ ถูกปุลยํศรียุวราชวลม (แปลก วลม เป็นภาษาใดไม่ทราบ แต่มีปรากฏในทำเนียบชื่อเจ้าเมืองชุมพรของเก่าว่า ออกญาเคางะทราธิบดี สุรัตวลมหนัก ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นคงคาธิบดี ส่วนคำว่า ยํ เป็นภาษาในตระกูลชะวามะลายู แปลว่า เทพ ว่า กษัตริย์) ผู้เป็นโอรสของพระภคินี ลอบปลงพระชนม์แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีชัยสิงห-วรรมันที่ ๓ เมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว เปลี่ยนพระนามเป็นพระเจ้าอินทรวรรมันที่ ๑๑ ประเทศจัมปาถึงคราวเคราะห์กรรมจะต้องประสพภัยอีก แต่ผิดกว่าครั้งที่แล้วๆมา เพราะเป็นภัยไม่ใช่มาจากญวนหรือเขมร และเป็นภัยอย่างแรงด้วย กล่าวคือ กุบไลข่านชาติตาตมงคล ยกมาตีประเทศจีนได้แล้ว ตั้งตนเป็นราชาธิราชจีน เถลิงพระนามว่าพระเจ้าง่วนสีโจ๊ ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่เป็นราชวงศ์หงวน เมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๘ กุบไลข่านก่อนหน้าได้เป็นฮ่องเต้ของจีน ได้ตีประเทศไทยน่านเจ้าในมณฑลยูนนั้นแตก ครั้นเมื่อได้เสวยราชย์เป็นฮ่องเต้แล้ว ก็ทรงแต่งทูตไปเจรจาเตือนญวนและจาม ให้มาอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นจีนเหมือนแต่ก่อน ทั้งยังทรงสั่งให้พระเจ้าแผ่นดินประเทศราชมาเฝ้าด้วยตนเองด้วย พระเจ้าแผ่นดินจัมปาทรงผัดเพี้ยน เอาพระองค์รอดมาได้หลายคราว ไม่ต้องไปเฝ้า โดยทรงใช้วิธีแต่งทูตพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการมากมายไปกำนัลอยู่เสมอ

พระเจ้ากุบไลข่านทรงถือว่าประเทศจัมปาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรจีน โปรดให้ข้าหลวงจีนมากำกับดูแล กษัตริย์จามก็จำต้องยอมอ่อนตามด้วยความขมขื่นพระหฤทัย แต่เจ้าหริชิตพระโอรสไม่สามารถจะทนต่อความอัปยศอดสูนี้ไว้ได้ ก็ยุยงให้ประชาชนพลเมืองกระด้างกระเดื่องขึ้น ข้าหลวงจีนเห็นว่าจะมีภัยร้ายแรงเกิดขึ้นกับตน ก็กลับไป นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พระเจ้ากุบไลข่านไม่พอพระทัย ทรงพระดำริจะยกทัพมาปราบปรามอยู่แล้ว ก็พอดีจามจับทูตจีนที่ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยและประเทศแคว้นมลบาร์ในอินเดีย พระเจ้ากุบไลข่านจึงทรงตั้งให้ซากาเตาขุนนางจีนชาติตาด ซึ่งเคยมาเป็นข้าหลวงประเทศจัมปา คุมทัพเรือใหญ่มาขึ้นยังประเทศจัมปา จีนได้สู้รบกับจามอย่างฉกาจฉกรรจ์หลายคราว ก็เอาชะนะจามไม่ได้เด็ดขาด เพราะเมื่อจามสู้ไม่ได้ ก็หนีหลบเข้าไปอยู่เสียในหุบเขา ยากที่จีนจะติดตามเข้าไปได้ พอจีนเผลอ จามก็จู่โจมออกมาตี จีนจึงเปลี่ยนวิธีใหม่ โดยจะยกทัพบกผ่านเข้าไปในแดนของญวน ญวนไม่ยอม อ้างว่าจัมปาเป็นประเทศราชของญวน มีอาณาเขตต์เพียงเล็กน้อย เมื่อจีนขอเดินทัพผ่านประเทศญวนหลายครั้งหลายหนแต่โดยดีก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ก็ใช้กำลังอำนาจเข้าบุกรุกตีญวนตะลุยเข้าไป แต่ญวนต้านรับไว้อยู่ กลับตีทัพจีนแตกไป ซากาเตาที่พระเจ้ากุบไลข่านโปรดให้มา

เป็นผู้ครอบครองจัมปา ต้องเสียชีวิตลงในครั้งนั้น ประเทศจัมปาก็รอดพ้นภัยพิบัติมาได้อีกคราวหนึ่ง

เมื่อพระเจ้าอินทรวรรมันที่ ๑๑ สิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าหริชิต โอรสก็ขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยสิงหวรรมันที่ ๔

ฝ่ายพระเจ้าเญิ่นตนกษัตริย์ญวน องค์ที่ต่อต้านทัพจีนไว้อยู่ ทรงเวนราชสมบัติแก่พระเจ้าอัญตนราชโอรส แล้วเสด็จประทับอยู่ในที่วิเวกสงบพระอารมณ์เพื่อบำเพ็ญการบุญกุศล เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๔ เสด็จไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในประเทศจัมปา และประทับอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลาถึงเก้าเดือน พระเจ้าชัยสิงหวรรมันทรงต้อนรับแข็งแรง พระเจ้าเญิ่นตนเมื่อจะเสด็จออกจากประเทศจัมปาไป ทรงให้คำมั่นสัญญาว่า จะประทานพระธิดาองค์หนึ่งแก่พระชัยสิงหวรรมัน

พระเจ้าชัยสิงหวรรมันมีมเหสีองค์หนึ่งแล้ว เป็นเจ้าหญิงแห่งประเทศชะวาหรือประเทศในแหลมมะลายู มีนามว่าตาปสี เมื่อจะได้เป็นสัมพันธไมตรีกับญวน ก็ทรงดีพระทัยยิ่งนัก แต่ทางราชสำนักญวนไม่สู้เต็มใจ หากขัดพระประสงค์พระเจ้าเญิ่นตนไม่ได้เท่านั้น จึงผัดเพี้ยนอยู่เรื่อย พระเจ้าชัยสิงหวรรมันก็ทรงเตือนอยู่บ่อย ๆ จนล่วงมาถึงสี่ปี พระเจ้าชัยสิงหวรรมันทรงคอยอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็โปรดให้ทูตนำเครื่องขันหมากไปเมืองญวน และทรงให้คำมั่นสัญญาว่า จะยอมสละดินแดนตอนเหนือของ

ประเทศจัมปาให้แก่ญวนในวันที่ทรงอภิเศกกับเจ้าหญิงญวน จะเป็นเพราะบาปเคราะห์ของประเทศจัมปาหรืออย่างไรไม่ทราบ ที่พระเจ้าชัยสิงหวรรมัน เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าหริชิตอยู่ ได้เอาชีวิตเข้าผ่าอันตราย พยายามต้านทานศัตรูมิให้มายึดเอาดินแดนของจาม แต่บัดนี้สิการกลับตรงกันข้าม ถึงกับยอมเสียสละมณฑลของจามอันมีค่ามากถึงสองมณฑล เพื่อเห็นแก่สตรีคนเดียว

ฝ่ายข้าราชการญวน เมื่อทราบเรื่องก็เห็นเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศญวน พยายามจะขัดขวาง แต่พระเจ้าอัญตนทรงเห็นการไกลกว่าพวกเสนาบดี เต็มพระทัยจะเสียสละพระขนิษฐภคินีเพื่อประโยชน์แห่งประเทศเป็นส่วนใหญ่ จึงทรงรับเอามณฑลจามสองมณฑลนั้นไว้ และประทานพระขนิษฐภคินีไปยังพระเจ้าชัยสิงหวรรมัน เจ้าหญิงญวนองค์นี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า จะเป็นพระนางปรเมศวรีราชธิดาพระเจ้าเทวาดิเทพ ที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก เพราะเขมรเคยเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าเช่นนี้

พระเจ้าชัยสิงหวรรมัน เมื่อได้เจ้าหญิงญวนมาเป็นพระมเหสีแล้วไม่นาน ก็สิ้นพระชนม์ลง (พ.ศ. ๑๘๕๑) เมื่อพระเจ้าแผ่นดินญวนทรงทราบข่าว ก็โปรดให้แต่งขุนนางผู้ใหญ่ไปขอรับพระขนิษฐภคินีคืนมา แต่ก็เป็นความลำบากอยู่ไม่น้อย เพราะตามประเพณีจาม พระมเหสีจะต้องโจนเข้าสู่กองเพลิงบนเชิงตะกอนของราชสวามี แต่ขุนนางญวนเจรจาแก้ไขความลำบากใน

ข้อนี้อยู่นาน ในที่สุดก็ได้พระมเหสีพระเจ้าชัยสิงหวรรมันกลับคืนไปประเทศญวน

เมื่อพระเจ้าชัยสิงหวรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า มเหนทรวรรมัน ก็เสด็จเสวยราชย์ต่อ ในรัชกาลนี้ประเทศจัมปาเกิดวิวาทกับญวน เพราะด้วยเรื่องมณฑลทั้ง ๒ ที่พระเจ้าชัยสิงหวรรมันทรงยกให้แก่ญวน ในที่สุดญวนจับเอาพระเจ้ามเหนทรวรรมันไป แล้วตั้งอนุชาทรงพระนามว่าเจดะอาบาเนียมเป็นกษัตริย์แทน แต่ลดศักดิ์ลงเป็นเพียงเจ้าประเทศราชชั้นสองของญวนเท่านั้น คือหมายความว่าประเทศจัมปาตอนนี้ ตกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศญวนแล้วนั่นเอง ภายหลังเจดะอาบาเนียมเป็นกบฏ เฉลิมพระนามเป็นกษัตริย์จามว่าพระเจ้าเจนัง แต่ไม่ช้าก็ถูกญวนยกกองทัพมาปราบ ต้องเสด็จหนีภัยไปอยู่ชะวา

ประเทศจัมปาตอนนี้ไม่มีกษัตริย์ ญวนจึงตั้งหัวหน้าทหารจามคนหนึ่งชื่ออานันเป็นผู้ปกครอง เป็นอย่างข้าหลวงต่างพระองค์ แต่ต่อมาไม่ช้า พออานันมีกำลังขึ้นก็พยายามจะปลดแอกจากญวนโดยไปสบเสียประจบประแจงจีน ญวนยกทหารมาปราบอานันตีญวนแตกไป แล้วประกาศตนเป็นอิสสระไม่ขึ้นกับญวน

ประเทศจามสืบกษัตริย์ต่อมาอีกสิบสี่องค์ เหตุการณ์ที่ปรากฏในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๘๖ ก็มีแต่เรื่องรบกับญวน มีแพ้และชนะกลับกันไปกันมา บางคราวจามได้ชัย

ชะนะญวน ตีเตลิดขึ้นไปถึงเมืองหลวงญวน บางคราวก็กลับแพ้อย่างย่อยยับ แต่ว่าจามแพ้ลงคราวใด ก็เสียดินแดนร่นแคบลงมาทางใต้ทุกที ในที่สุดพระเจ้าแผ่นดินจามองค์สุดท้ายพร้อมด้วยราชบริพาร ต้องเสด็จหนีญวนไปอาศัยพึ่งบารมีเขมรอยู่ แต่นั้นจามก็ไม่ฟื้นตัว นับเป็นอวสานแห่งประเทศจัมปาด้วยประการฉะนี้ ประเทศจัมปาก็สาบศูนย์สิ้นชื่อกลายเป็นอาณาเขตต์ของประเทศญวนไป ยังคงเหลือพวกจามสืบเชื้อชาติอยู่ในประเทศญวนตอนใต้ราวสามหมื่นคนเท่านั้น กับมีอยู่ในประเทศเขมรบ้างจามเหล่านี้ นับถือลัทธิอิสลามเสียส่วนหนึ่ง อีกสองส่วนยังคงนับถือลัทธิศาสนาฮินดู แต่การนับถือเป็นไปอย่างเลือน ๆ สักแต่ว่าพอมีเค้าว่าเป็นลัทธิฮินดูเท่านั้น เรารู้จักจามก็ในพระราชพงศาวดารของเรา มีคำว่าทหารกองอาสาจาม แต่เรื่องราวของจามเป็นมาอย่างไรและอยู่ที่ไหน ก็ไม่สู้มีผู้รู้นัก จะรู้ก็เพียงว่าพวกจามเป็นแขกอยู่ในประเทศเขมร และเพราะเหตุเราเคยไปตีได้ประเทศเขมร จึงได้พวกจามในเขมรมาด้วย และสืบเชื้อสายอยู่ในประเทศไทยมาจนทุกวันนี้

เมื่อเราอ่านพงศาวดารของชาติจาม จะรู้สึกสมเพทสลดใจที่จามเคยมีประเทศใหญ่โต มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ก็อาจเสื่อมศูนย์สิ้นชื่อไปได้ เมื่อยังมีประเทศชาติของตนเอง ก็ถูกศัตรูคอยรุมรังแกอยู่เสมอ หาเวลาว่างศึกได้น้อย ทั้งนี้ก็เพราะจามไม่รู้จักระมัดระวังตัว มัวแต่แย่งชิงกันเป็นใหญ่ ไม่เป็น

สามัคคีกัน คราวใดจามมีกษัตริย์ที่ทรงปรีชาสามารถกล้าแข็งในสงคราม คราวนั้นประเทศจัมปาก็มีความรุ่งเรืองขึ้นครั้งหนึ่ง ครั้นแล้วกษัตริย์องค์ที่สืบต่อมา หย่อนความสามารถอ่อนแอลง บ้านเมืองก็ผันแปรถูกศัตรูภายนอกยกเข้ามาเบียดเบียฬย่ำยี ซ้ำเกิดกบฏขึ้นภายในด้วยแทบทุกครั้ง ทำให้ประเทศอ่อนกำลังลงทุกที ยิ่งกว่านี้ พวกจามยังไม่รู้จักประมาณตัว พอมีกำลังขึ้นหน่อย ก็กลับไปรุกรานเพื่อนบ้านเท่ากับเป็นการยุ และถูกเพื่อนบ้านตีแตกมาทุกที เมื่อเช่นนี้ก็มีแต่ทรงและซุดลงโดยลำดับ ในที่สุดต้องเสียอิสสระภาพไป อีกประการหนึ่งถ้าจะถามว่า ชนชาติจามในบัดนี้ไปไหนหมด จึงคงเหลืออยู่เพียงแสนคนกว่าเท่านั้น และแบ่งออกเป็นพวกจามถือลัทธิพราหมณ์ เรียกว่าชาติจาม หมายความว่าจามเดิม มีอยู่ในประเทศญวนพวกหนึ่ง และพวกจามถือลัทธิอิสลาม เรียกว่าบานี (ภาษาอาหรับ) จามพวกหนึ่ง พวกจามที่อยู่ในเขมรและประเทศไทย (แขกครัว) เป็นพวกบานีจามทั้งหมด จึงไม่จำเป็นต้องใช้คำว่าบานีจาม เพื่อให้ผิดกับพวกข้างต้น ถ้านึกดูถึงเรื่องจามที่เล่ามานี้ ก็จะต้องเข้าใจว่าพวกจามที่ศูนย์หายไป คงเป็นเพราะถูกญวนกลมกลืนชาติกลายเป็นญวนไปนั่นเอง เป็นอย่างเดียวกับชาติเหยอะบรรพบุรุษของญวน ถูกจีนกลมกลืนชาติกลายเป็นจีนไปฉะนั้น

๖ – ประเทศฟูนัน

ถัดประเทศจัมปามาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในดินแดนอันเป็นประเทศเขมรและแคว้นโกจินไชนาเวลานี้ สมัยโบราณมีประเทศหนึ่งจีนเรียกว่าฟูนัน เรื่องราวของประเทศนี้ ได้ความจากจดหมายเหตุของจีนฝ่ายเดียว จึงทราบไม่ได้ว่าชื่อแท้จริงคืออะไร นักปราชญ์โบราณคดีหลายท่านว่า ฟูนัน (ฟูหนำ ในเสียงกวางตุ้ง พูหนำ ในเสียงไหหลำ โปหนำหรือปาหนำ ในจดหมายเหตุหลวงจีนอี้จิง) เห็นจะตรงกับคำว่าพนมในภาษาเขมร แปลว่าภูเขา และน่าจะเป็นชื่อประเทศของชาติชาวเขา และว่าพวกข่าพะนองที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกถัดแม่น้ำโขงไป อาจเป็นเชื้อสายที่เหลือต่อมาในปัจจุบันนี้ก็ได้ บางท่านเรียกประเทศฟูนันว่า โคตรบูรหรือโคตรบอง ซึ่งเป็นนามเมืองมีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลหนังสือกฎหมายเก่า แต่หลักฐานทางเขมรไม่มี แปลกที่ในภาคอีศานมีจังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายขวาแม่น้ำโขง ว่าเคยเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของอาณาจักรโคตรบูร ยังมีอีกเมืองหนึ่งตรงข้ามจังหวัดนครพนมทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เรียกว่าเมืองท่าแขก ว่าเป็นเมืองของท้าวโคตรบอง ถ้าว่าโดยเสียง แขกกับแกรกก็อาจเป็นคำเดียวกันได้ แกรกเป็นนามของท้าวพญา ที่ในพงศาวดารเหนือเรียกว่าพระยาแกรก ผู้ถูกท้าวโคตรบองเอากระบองขว้าง หมายจะให้ถูกแต่พลาดไป ไพล่ไปโดนช้างที่อยู่ในแดนถัดเมืองท่า

แขกขึ้นไป ตายตั้งล้านตัว จนแดนที่ช้างตายตั้งล้านนี้ มีชื่อต่อมาว่าแคว้นล้านช้าง พระยาโคตรบองหนีไปตามหากระบอง เมืองของท้าวโคตรบองจึงตกแก่พระยาแกรก ในตำนานปรัมปราทางภาคอีศานว่า กาลครั้งหนึ่งแต่จะเมื่อไรไม่ทราบ มีพญาช้างพร้อมด้วยบริวารล้านตัว เข้ามาประชิดติดนครเวียงจันทน์ เจ้านครเวียงจันทน์มีราชสาส์นไปเชิญพญาศรีโคตรบัตบอง ผู้มีอิทธิ-ฤทธิมากด้วยมีไม้ม้อนกระบองไปปราบปราม ตีฝูงช้างเหล่านั้นพ่ายแพ้ บรรดาช้างที่ถูกตีตาย ลอยไปตามแม่น้ำโขง ลงไปติดค้างอยู่ที่ดอนแห่งหนึ่ง เน่าจนเหม็นโขลง เลยเรียกว่าดอนโขง (สีทันดร) และแม่น้ำนั้นก็เลยเรียกว่าแม่น้ำโขง ภายหลังพญาศรีโคตรบัตบองสิ้นพระชนม์ เหตุเพราะพญาเวียงจันทน์เป็นกบฏได้นำศพไปเผา และเอาอัฐิบรรจุไว้ในเจดีย์ ยังปรากฏอยู่ที่บ้านม่วงสุมเมืองท่าแขกทุกวันนี้ เรียกว่าธาตุพญาศรีโคตรบัตบอง ในตำนานอุรงคธาตุเรียกว่าพญาติโคตรบุต หรือโคตรบูร ครองเมืองติโคตรบอง กล่าวไว้ว่า เมืองนี้เรียกกันเป็นหลายอย่าง คือเป็น สีโคตรโม ติโคตรบุรังนคร ติโคตรบูรและสีโคตรบอง แห่งหนึ่งกล่าวว่า พระอินทรตรัสกะวิสสุกรรมว่า "ดูราวิสสุกรรมเทวบุตร พระยาติโคตรบัตนี้เป็นเชื้อวงศ์พญาโคตมเจ้าเรานี้..... เมืองที่ตั้งอยู่แต่ก่อนริมน้ำเซนั้น เราทั้งหลายว่าเมืองโคตโม พระเจ้าโคตมให้สวัสดีแก่พระยาติโคตรบุต บัดนี้คนทั้งหลายชาวเมืองล่าง ว่าเป็นเมืองโคตรบอง ผู้เป็นเชื้อเป็นมิตรสหายเมืองสุวรรณ

ภูมินั้น" ในจารึกที่พระธาตุพนมจังหวัดนครพนมก็กล่าวถึงเมือง โคตรบองนี้ไว้เหมือนกัน เป็นอันถือได้ว่าเมืองโคตรบูรนั้น เป็นชื่อของแว่นแคว้นหนึ่งทางภาคอีศานในสมัยโบราณ อาจจะเป็นชื่อหนึ่งของแคว้นฟูนันหรือพนมได้บ้างกระมัง จะวินิจฉัยเรื่องนี้ในตอนที่ว่าด้วยขอมกับเขมรเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ถ้าจะพูดไว้ในที่นี้ ก็จะต้องนำเอาเรื่องที่ยังไม่ถึงเวลาจะเล่ามาว่าไว้ในที่นี้ด้วย ทำให้อ่านเรื่องขาดตอนกัน เรื่องท้าวโคตรบอง แม้จะฟังดูเป็นอย่างนิยาย แต่ก็อาจมีเค้าอะไรอยู่บ้าง เพราะเรื่องกระบองนี้ยังมีควันหลงไปถึงเมืองบัตตำบอง หรือที่เราเรียกว่าเมืองพระตะบอง ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่าเมืองกระบองหาย บางทีจะเป็นกระบองอันเดียวกันกับที่ท้าวโคตรบองขว้างพระยาแกรกพลาดหายไปกระมัง แต่ของเขมรกล่าวว่าเอากระบองขว้างโค แล้วกระบองหายไป ในตำนานเรื่องสร้างเมืองศรีเกษตร์ในประเทศพะม่ากษัตริย์ที่เป็นผู้สร้าง ก็มีนามว่าท้าวทูตตะบอง มีเรื่องฤทธิเดชไม่แพ้ท้าวโคตรบองเหมือนกัน เสียแต่ไม่ได้ถือกระบองและตีช้างตายตั้งล้านเท่านั้น บางทีโคตรบุต โคตรบูรและโคตรบองจะเป็นคำเดียวกัน หากเพี้ยนเสียงไป

ระหว่างศัตวรรษที่ ๓ ถึงที่ ๗ แห่งคฤศตศักราช จดหมายเหตุจีนกล่าวถึงประเทศฟูนันอยู่บ่อย ๆ คล้ายกับว่าฟูนันเป็นประเทศใหญ่ ผิดกับประเทศอื่น ๆ ในแหลมอินโดจีนสมัยเดียวกัน เห็นทีประเทศฟูนันจะเป็นระยะย่านกลาง สำหรับเรือที่ผ่าน

ไปมาระหว่างจีนกับอินเดียแวะเสมอ ตกถึงศัตวรรษที่ ๗ แห่งคฤศตศักราช ชื่อประเทศฟูนันก็หายไป ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของจีนอีก เพราะด้วยเหตุผลอย่างไร แจ้งอยู่ในเรื่องที่จะเล่าต่อไป

ในจดหมายเหตุของราชทูตจีน ซึ่งมาเจริญทางไมตรีกับประเทศฟูนัน เมื่อราวกลางศัตวรรษที่ ๓ แห่งคฤศตศักราช กล่าวเรื่องปฐมกษัตริย์ฟูนันไว้ว่า

"ครั้งโบราณ ประเทศนี้มีเจ้าแผ่นดินเป็นผู้หญิง ทรงนามว่าลิวเหย (แปลว่าใบสน) ครั้งนั้นมีชายคนหนึ่งชื่อหวั่นถิน (ว่าตรงกับเกาณฑินย์ในสํสกฤต หรือโกณฑัญญในบาลี) มาแต่ประเทศกี (เมืองอะไรไม่ทราบ เข้าใจกันว่ามาจากอินเดีย หรือไม่เช่นนั้นก็ชะวา เป็นเรื่องยังถกเถียงกัน ทราบไม่ได้แน่) ชายชื่อโกณฑัญญนี้ (จะเป็นเชื้อพราหมณ์หรือกษัตริย์ก็ทราบไม่ได้แน่อีก บางท่านว่าเป็นเชื้อเจ้านาย) นิมิตต์ฝันไป ว่าเทวดาประทานธนูให้คันหนึ่ง และสั่งให้ลงเรือสำเภาออกทะเลไป รุ่งเช้าโกณฑัญญก็ไปที่เทวาลัย พบธนูดั่งที่นิมิตต์ฝันไว้ ครั้นแล้วโกณฑัญญก็ลงเรือสำเภา แล่นเรือมาสู่ประเทศฟูนัน กล่าวถึงนางลิวเหย เห็นเรือสำเภาเข้ามา ก็พาทหารลงเรือออกมาต้านทาน เพื่อไม่ให้คนในเรือสำเภาขึ้นบก โกณฑัญญจึงเอาธนูยิงลูกธนูแล่นทะลุข้างเรือของนางลิวเหย เข้าไปถูกพวกทหารชาว

เมืองบางคน นางลิวเหยตกใจยอมอ่อนน้อม โกณฑัญญจึงรับนางไว้เป็นชายา และเอาผืนผ้ามาห่อหุ้มกายให้ เพราะนางไม่มีผ้านุ่ง"

ตามเรื่องนี้ ออกจะเป็นนิยายครึ่งหนึ่งมีเค้าความจริงครึ่งหนึ่ง แสดงว่าคนพื้นเมืองฟูนันในตอนนั้นยังเป็นชาวป่าอยู่ แม้แต่ตัวนางพญาก็ยังไม่รู้จักนุ่งผ้า ที่โกณฑัญญกับพวกยกมาอยู่ ก็ต้องสู้รบกับชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองสู้ไม่ได้เพราะมีความเจริญน้อยกว่า ชาวอินเดียจึงเข้าปกครองและได้หัวหน้าซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นภรรยา จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง กษัตริย์เขมรในสมัยโบราณจึงถือเชื้อสายข้างฝ่ายผู้หญิงเป็นใหญ่ ที่ฝรั่งเรียกว่า Matriarchy นักปราชญ์โบราณคดีสันนิษฐานว่า สมัยที่โกณฑัญญมานี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่ชาวอินเดียเข้ามาอยู่ในประเทศฟูนัน อนุมานเวลาโดยคำนวณเอาจากวันเดือนปีของกษัตริย์ฟูนันที่เสวยราชย์สืบต่อ ๆ กันมา ว่าจะเป็นเวลาไม่ต่ำกว่าศัตวรรษที่ ๑ แห่งคฤศตศักราช

โอรสพระเจ้าโกณฑัญญผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งฟูนัน ได้สืบราชสมบัติต่อมา มีเมืองขึ้น ๗ หัวเมือง แสดงว่าประเทศฟูนันในชั้นแรกมีอาณาเขตต์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ถึงอย่างนั้นการบังคับบัญชาก็คงจะไม่เด็ดขาด เพราะปรากฏว่ากษัตริย์ผู้สืบต่อองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าฮวนพันฮวง (ราว พ.ศ. ๗๖๐) ต้องใช้อุบายทำให้เจ็ดหัวเมืองแตกสามัคคีกัน จึงสามารถเข้ารวบรัดอำนาจปกครองได้สิทธิ์ขาด และโปรดให้โอรสและนัดดาไป

ครอบครองทุกหัวเมือง โอรสองค์ที่สองของพระเจ้าฮวนพันฮวง ทรงพระนามว่าฮวนผั่นผั่น (ราว พ.ศ. ๗๖๐ ถึงราว พ.ศ. ๗๖๓) ได้เสวยราชย์ต่อมา แต่มอบราชภาระการปกครองบ้านเมืองแก่แม่ทัพชื่อพันมันหรือพันจีมัน เมื่อพระเจ้าผั่นผั่นเสวยราชย์ได้สามปีก็สิ้นพระชนม์ ประชาชนจึงยกพันมัน (ราว พ.ศ. ๗๖๓ ถึงราว พ.ศ. ๗๗๓) ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน

พระเจ้าพันมันเป็นกษัตริย์มีอานุภาพมาก ทรงปราบปรามประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงไว้ใต้พระเดชานุภาพ เฉลิมพระเกียรติเป็นราชาธิราชแห่งฟูนัน แล้วโปรดให้ต่อเรือกำปั่นขนาดใหญ่ เสด็จไปปราบปรามตีประเทศต่าง ๆ ทางทะเลหลวงทั่วไป ทรงตีได้มากกว่าสิบประเทศ ครั้นแล้วมีพระประสงค์จะตีเอาประเทศกิมหลิน (แปลว่าสุดแดนทอง นักปราชญ์โบราณคดีว่าบางทีจะเป็นแคว้นโสนาปรันตะในประเทศพะม่าตอนใต้) แต่ยังไม่ทันจะเสด็จไปตี ก็ประชวรลง จึงโปรดให้โอรสทรงพระนามว่ากิมเซง ซึ่งเป็นรัชชทายาท ไปแทนพระองค์ตีประเทศกิมหลิน ต่อมาไม่ช้าพระเจ้าพันมันก็สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๗๗๓

อาณาจักรของประเทศฟูนันในสมัยพระเจ้าพันมัน จดหมายเหตุจีนกล่าวว่า "พรมแดนตอนใต้ ระยะทางราว ๓๐๐๐ ลี้ มีประเทศเตียนสุน (นักปราชญ์ผู้หนึ่ง Schlegel ว่าน่าจะเป็นเมืองตะนาวศรี อีกผู้หนึ่ง Finot ว่าแหลมมะลายู) ประเทศเตียนสุนนี้มีกษัตริย์ห้าองค์ ล้วนเป็นเจ้าประเทศราชของฟูนัน

และมีพวกพราหมณ์จากอินเดียมาอยู่มากกว่าห้าพันคน ประชาชนนับถือลัทธิพราหมณ์ และยกลูกสาวให้เป็นภรรยาพราหมณ์ พราหมณ์เหล่านี้อ่านคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของเขาทั้งกลางวันและกลางคืน ทางพรมแดนตะวันตกจดอินเดีย เป็นที่ซึ่งพวกพ่อค้าพาณิชเป็นอันมาก พากันมาทำการค้าขาย เป็นย่านกลางระหว่างตะวันตกกับตะวันออก มีคนมาชุมนุมกันในวันหนึ่งมากกว่าห้าพันคน สิ่งของที่ว่าหายาก หรือเป็นของมีค่าราคาแพง ก็มีอยู่ณที่นี้ทุกสิ่งทุกอย่าง"

นักปราชญ์โบราณคดีบางท่านเห็นว่า ในสมัยนั้นน่าจะมีถ่ายขนสินค้าจากอินเดียมาตะวันออก ผ่านข้ามบกทางคอคอดกระ เพราะเรือสำเภาของจีนในสมัยนั้น ยังไม่กล้าเดินเรืออ้อมมาทางช่องแคบมะละกา แต่อีกผู้หนึ่งว่าเป็นที่ตะกั่วป่า ดังเล่ามาแล้ว

ยังมีอีกประเทศหนึ่งขึ้นอยู่กับฟูนัน เรียกว่าประเทศปี่เกียนว่าเป็นเกาะอยู่ในทะเลหลวงพ้นประเทศเตียนสูนไป และอยู่ห่างจากฟูนัน ๘๐๐๐ ลี้ กล่าวกันว่า พระเจ้าแผ่นดินประเทศนี้ มีกายสูงถึงเจ็ดศอกเศษ พระเศียรใหญ่ตั้งศอกครึ่ง พระองค์ดำรงพระชีพมาแต่โบราณนมนานไกล ไม่มีผู้ใดทราบว่ามีชนมายุสักเท่าไร พระองค์เป็นทิพย์มนุษย์ทรงความบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดในบ้านในเมืองจะทำดีทำชั่วอย่างไร หรือจะเป็นเรื่องที่จะมีมาในอนาคตที่พระองค์จะไม่ทรงทราบเป็นไม่มี เพราะฉะนั้น จึงไม่มีใครกล้าต้านพระองค์ ในประเทศต่าง ๆ อยู่ทางใต้ เรียกพระองค์ว่าพระ

เจ้าคอยาว ประเพณีของประเทศปี่เกียน คือประชาชนต้องมีบ้านอยู่ ต้องนุ่งผ้า และห้ามไม่ให้กินข้าวเหนียว ภาษาของพลเมืองผิดกับของประเทศฟูนันเล็กน้อย ในประเทศมีภูเขาเป็นที่เกิดของทองคำมาก กฎหมายของประเทศมีว่าถ้าใครเป็นผู้ร้าย ต้องถูกลงโทษโดยให้คนอื่นกินเสียต่อหน้าที่นั่ง ประเทศนี้ไม่ต้องการให้พ่อค้าเข้ามา ถ้าคนใดพลัดเข้ามา ก็เป็นถูกฆ่ากินเพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครกล้ามาค้าขายในประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับตำหนักยกพื้นสูง พระองค์ไม่เสวยมังสะและไม่ทรงนับถือบูชาผีสางเทวดา โอรสและนัดดาที่เกิดมา ต้องสิ้นชีพไปเหมือนคนธรรมดาสามัญ แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ที่ไม่รู้จักสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแผ่นดินฟูนันมักแต่งทูตไปเมืองนี้เสมอ และทรงได้รับตอบกันทั้งสองฝ่าย พระเจ้าแผ่นดินประเทศปี่เกียนเคยส่งภาชนะทำด้วยทองคำสำหรับใช้ได้ห้าสิบคนไปถวายพระเจ้าแผ่นดินประเทศฟูนันบ่อยๆ ภาชนะทองคำเหล่านี้ลางทีเป็นรูปจานกลม ลางทีก็เป็นรูปคล้ายชามบั้น เรียกภาชนะชะนิดนี้ว่าต้อล่อ (ถาละ บาลีแปลว่า ถ้วยหรือชามทำด้วยโลหะ) จุของที่ใส่ได้ห้าเซ้ง หรือไม่ก็มีอีกชะนิดหนึ่ง เป็นรูปคล้ายถ้วย จุได้เซ้งหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระอักษรเป็นอย่างหนังสือของอินเดียได้ หนังสือนั้นมีประมาณสามพันคำ เป็นเรื่องว่าด้วยกำเนิดในชาติก่อน (ของใครไม่ปรากฏ) มีลักษณะ

คล้ายพระสูตรของพระพุทธเจ้า เป็นคัมภีร์ชำระบาปของผู้เป็นสาธุชน

ถ้าจะสรุปความเอาตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะต้องเข้าใจว่า อาณาจักรของพระเจ้าพันมัน นอกจากมีประเทศเขมรเป็นเมืองขึ้น ยังกินเข้ามาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเลยไปถึงประเทศพะม่าตอนใต้ วกลงไปถึงแหลมมะลายูด้วย นับว่าเป็นอาณาจักรที่ใหญ่มากอยู่

เมื่อพระเจ้าพันมันสิ้นพระชนม์แล้ว แม่ทัพของประเทศฟูนันอีกคนหนึ่งชื่อพันจัน ชิงเอาราชสมบัติจากพระเจ้าพันกินกงรัชชทายาทของพระเจ้าพันมันได้ ในรัชชกาลพระเจ้าพันจัน (ราว พ.ศ. ๗๗๓ ถึงราว พ.ศ. ๗๘๑) มีภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่งชื่อเกียเซียงหลีมายังประเทศฟูนัน นำเรื่องราวของอินเดียมากราบทูลให้ทรงทราบ ว่าอินเดียเป็นประเทศมั่งคั่งสมบูรณ์ พระศาสนาเจริญรุ่งเรือง เป็นที่เลื่อมใสของนานาประเทศ พระเจ้าพันจันตรัสซักถามว่า ประเทศอินเดียอยู่ห่างไกลสักเท่าไร ภิกษุรูปนั้นตอบว่า ถ้าจะไปจากฟูนันให้ถึงแล้วกลับมา กินเวลาสามถึงสี่ปี เพราะอยู่ไกลตั้ง ๓๐๐๐๐ ลี้ พระเจ้าพันจันใคร่จะทรงทราบความจริง จึงโปรดให้ซูวูเชื้อพระญาติวงศ์ เป็นราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังอินเดีย ราชทูตซูวู ไปลงเรือที่ท่าเมืองเตียวกิวหลี (นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นชื่อเดียวกับเมืองตักโกลา) เดินทางรอนแรมไปเป็นเวลาได้ปีกว่าก็ลุถึงปากน้ำอินเดีย แล่นเรือ

ไปตามลำน้ำอีก ๗๐๐๐ ลี้ ก็ถึงราชสำนักแห่งประเทศอินเดีย (จะเป็นประเทศใดไม่ปรากฏ แต่เข้าใจว่าจะเป็นกรุงปาฏลิบุตร เพราะในจดหมายเหตุจีนว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า เมียวหลุน นักปราชญ์โบราณคดีผู้หนึ่ง [Levi] ว่าจะตรงกับมุรุณฑ์ เพราะในคัมภีร์ของลัทธิศาสนาชินะกล่าวว่า กรุงปาฏลิบุตรเป็นราชธานีที่สถิตย์ของกษัตริย์ราชวงศ์มุรุณฑ์) พระเจ้าแผ่นดินอินเดียเห็นราชทูตประเทศฟูนัน ก็ปลาดพระหฤทัย ถึงกับทรงเปล่งพระอุทานวาจาออกมาว่า "อะไร มีคนอย่างนี้อยู่ในแผ่นดินทางทะเลไกลที่สุด เจียวหรือ" แล้วโปรดให้พาราชทูตฟูนันไปเที่ยวชมบ้านเมืองทั่วพระราชอาณาเขตต์ กับยังได้ทรงแต่งราชทูตสองคน คนหนึ่งชื่อเจนสง ไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนยังประเทศฟูนัน ราชทูตอินเดียอยู่ในประเทศฟูนันได้สี่ปีจึงได้กลับมา

เรื่องที่เล่ามานี้ ชี้ให้เห็นว่าประเทศฟูนัน นับแต่โกณฑัญญไปได้ครอบครองเป็นกษัตริย์ขึ้น ล่วงมาถึงสองร้อยปี อินเดียกับฟูนันคงจะยังไม่เคยติดต่อกัน ต่างฝ่ายจึงไม่รู้จักกัน แม้ชื่อก็ยังไม่เคยได้ยิน

ก่อนน่าพระเจ้าพันจันจะสิ้นพระชนม์ไม่สู้ช้านัก ประเทศฟูนันแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศจีน เมื่อ พ.ศ. ๗๘๖ ล่วงมาอีกสองปี จีนแต่งทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทน นับเป็นครั้งแรกที่จีนกับฟูนันมีไมตรีกัน เมื่อราชทูตจีน

มาถึงฟูนัน พระเจ้าฟั่นจันสิ้นพระชนม์เสียแล้ว ต่อจากนั้นประเทศฟูนันเกิดจลาจลเป็นศึกกลางเมือง แล้วแม่ทัพชื่อฟั่นสุ่น (ราว พ.ศ. ๗๘๑ ถึง พ.ศ. ๘๓๑) ได้ราชสมบัติ ราชทูตจีนได้บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า ประเทศฟูนันนั้นงามจริง ๆ แต่แปลกที่ราษฎรผู้ชายเป็นคนอุจาดมาก เพราะไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่ม ส่วนผู้หญิงมีแต่ผ้าผืนเดียวพันกาย (เห็นจะเอาอย่างนางลิวเหย) คงเนื่องด้วยเหตุนี้ พระเจ้าฟั่นสุ่นจึงโปรดให้ออกประกาศป่าวร้องห้ามไม่ให้ผู้ชายเปลือยกายไปไหนมาไหน (เมื่อราชทูตฟูนันไปอินเดีย จะนุ่งผ้ากันเพียงไหนไม่ทราบ แต่คงแปลก ถ้าไม่แปลกพระเจ้าแผ่นดินอินเดียคงไม่ออกพระอุทานวาจาว่าคนเช่นนี้ก็มีด้วยเจียวหรือ)

จดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์ฉิน (พ.ศ. ๘๐๘ ถึง พ.ศ. ๘๖๒) กล่าวถึงประเทศฟูนัน โดยอาศัยข้อความที่ราชทูตจีนสองคนข้างต้นแต่งไว้ แต่ฉะบับเดิมศูนย์เสียแล้วว่า "ประเทศฟูนัน มีอาณาเขตต์ส่วนกว้างได้ ๓๐๐๐ ลี้ มีบ้านเมืองล้อมด้วยกำแพงปราการ ปราสาทราชสถานและบ้านเรือนก็มีมาก ราษฎรผู้ชายมีหน้าตาน่าเกลียด ผิวดำผมก็หยิก ไปไหนมาไหนเปลือยกาย และไปเท้าเปล่า เป็นคนซื่อ ๆ ไม่ลักขะโมยใคร หากินด้วยทำไร่ไถนา นอกนี้ยังชอบสลักแกะรูปพรรณเครื่องประดับ ภาชนะใช้บรรจุอาหาร ทำด้วยเงินก็มีมาก ค่าภาษีอากรเก็บเป็นตัวเงินทองไข่มุกด์และของหอม มีสมุดหนังสือและหอเก็บเอกสาร ตัวหนังสือ

ที่ใช้รูปคล้ายคลึงกับของชาติฮู้ (ชาติหนึ่งอยู่ในอาเซียตอนกลาง) พิธีแต่งงานและการศพ เหมือนในประเทศลินหยี่ (จัมปา) ทั้งหมด" ในตอนนี้แสดงว่าประเทศฟูนันเจริญขึ้นมากแล้ว

พระเจ้าพันสุ่นเสวยราชย์มาเป็นเวลานานปี เมื่อ พ.ศ. ๘๓๐ ทรงแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีน และผูกมิตรไมตรีกับประเทศจัมปา เมื่อ พ.ศ. ๘๒๐ พระเจ้าแผ่นดินจีนมีพระประสงค์จะลดค่าใช้จ่ายในการทหารทางพรมแดนตอนใต้ แต่ข้าหลวงประจำแคว้นตังเกี๋ยถวายรายงานความเห็นคัดค้าน ว่าประเทศลินหยี่และประเทศฟูนันอยู่ใกล้ชายแดน คนทั้งสองประเทศนี้ก็มีมากนัก ทั้งเป็นไมตรีช่วยเหลือกัน และไม่ได้ขึ้นอยู่กับจีนไม่ควรจะไว้วางใจ

เมื่อพระเจ้าพันสุ่นสิ้นพระชนม์ไปแล้ว เรื่องราวของประเทศฟูนัน เงียบหายไปกว่า๕๐ปี ลางทีบ้านเมืองจะเกิดจลาจลระส่ำระสาย คงทราบเรื่องได้แต่ว่า ประเทศฟูนันเคยแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนสองคราว คราวหนึ่งมีช้างที่ฝึกหัดแล้วเชือกหนึ่งเป็นของบรรณาการไปด้วย แต่พระเจ้าแผ่นดินจีนทรงคืนช้าง เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายขึ้นแก่ราษฎรของพระองค์ ถัดจากนั้นประเทศฟูนันไม่ได้แต่งทูตไปยังประเทศจีนอีก จนถึง พ.ศ. ๙๗๗

ระหว่างนี้มีเหตุสำคัญเกิดขึ้นในประเทศฟูนัน กล่าวคือ มีพราหมณ์คนหนึ่งมาจากอินเดีย ชื่อโกณฑัญญเหมือนกัน พราหมณ์

คนนี้ได้ยินเสียงทิพย์ แว่วสั่งว่าให้ไปครองราชสมบัติในฟูนัน พราหมณ์โกณฑัญญดีใจ ก็ออกจากอินเดียมาถึงประเทศผั่นผั่น ซึ่งอยู่ทางใต้ ชาวฟูนันได้ทราบข่าวก็ตื่นเต้นปีติยินดี พากันมาอัญเชิญพราหมณ์โกณฑัญญไปเสวยราชย์เป็นกษัตริย์แห่งฟูนัน พระเจ้าโกณฑัญญทรงจัดการทะนุบำรุงบ้านเมือง มีเปลี่ยนแปลงแบบแผนราชการให้เป็นไปตามแบบอย่างของอินเดีย

ตั้งแต่พระเจ้าโกณฑัญญมาเปลี่ยนแบบแผนการปกครองแล้ว ประเทศฟูนันก็มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด ตามจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า "พูดถึงสินค้าประเทศฟูนัน ก็มีเงินทองคำและแพร พวกชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่มทอด้วยไหมเงินไหมทอง พวกผู้หญิงใช้ผ้าคลุมชนิดหนึ่งเป็นรูปคล้ายหมวกแขก คนจนก็มีผ้านุ่ง ราษฎรชาวฟูนันทำแหวนสร้อยข้อมือด้วยทองคำ และทำภาชนะต่าง ๆ ด้วยเงิน ได้โก่นโค่นต้นไม้ลงเพื่อสร้างบ้านเรือน แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นเสด็จอยู่พลับพลาหลายชั้น เรือนที่ปลูกสร้างยกสูงจากพื้นดิน มีรั้วกั้น รู้จักต่อเรือใช้ หัวและท้ายเรือทำเป็นรูปหัวและหางปลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปไหน ทรงช้าง พวกผู้หญิงขี่ช้างเหมือนกัน การเล่นมีตีไก่และกัดหมู ในบ้านเมืองไม่มีคุกตะราง เมื่อเกิดวิวาทกัน ก็เอาวงแหวนและไข่หย่อนลงไปในน้ำร้อน ๆ ซึ่งคู่พิพาทจะต้องล้วงหยิบเอาขึ้นมา หรือไม่เช่นนั้นก็ถือสร้อยที่เผาไฟจนร้อน เดินไปเจ็ดก้าว ถ้าไม่เป็นอันตราย ก็ถือว่าไม่ใช่เป็นผู้ผิด"

อีกแห่งหนึ่งกล่าวว่า "ชาวฟูนันนับถือผีฟ้า ผีฟ้าเหล่านี้สร้างด้วยทองสำริด บางรูปมีสองหน้าสี่แขน บ้างมีสี่หน้าแปดแขน ในมือถือของต่าง ๆ เวลาพระเจ้าแผ่นดินประทับนั่ง ยกพระชงค์ขวาขึ้นชันพระชานุ ส่วนพระชงค์ซ้ายห้อยลง (ท่ามหาราชลีลาของอินเดีย) ที่ด้านหน้าปูลาดด้วยผ้า ตั้งภาชนะเครื่องราชูปโภค และที่เผาเครื่องหอมทำด้วยทองคำ ประเพณีไว้ทุกข์ใช้โกนหนวดเครา การทำศพมี ๔ วิธี คือ (๑) โยนซากศพลงไปในน้ำไหล (๒) เผาให้เป็นถ่านเถ้า (๓) ฝังไว้ในดิน และ (๔) ทิ้งไว้ให้นกกิน"

ตามข้อความที่จีนจดไว้นี้ เป็นอันเข้าใจได้ว่า ประเทศฟูนันในตอนนี้ มีขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินตามแบบแผนของอินเดียเป็นส่วนมากแล้ว ตลอดจนลัทธิศาสนาก็เป็นลัทธิไสยศาสตร์ เป็นอันว่าชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ คงเดินบกข้ามแหลมมะลายูผ่านประเทศผั่นผั่นมา

พระเจ้าโกณฑัญญองค์หลังนี้ มีผู้สืบสันตติวงศ์เป็นกษัตริย์ต่อมาหลายองค์ ในศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่ง มีเรื่องว่าพระเจ้าคุณวรรมันทรงฉลองสมโภชเทวาลัยถวายพระนารายณ์ กล่าวไว้ว่า "พระเจ้าคุณวรรมันเป็นจันทรอันแท้จริง แห่งราชวงศ์โกณฑัญญ" ดังนี้ แสดงว่าปฐมกษัตริย์ของฟูนันทรงพระนามว่าโกณฑัญญ ที่ใช้คำว่าจันทรอันแท้จริง เห็นจะหมายถึงว่าเป็นตระกูลจันทรวงศ์ เพราะปรากฏเป็นตำนานอยู่ในศิลาจารึกของจาม (พ.ศ. ๑๒๐๑)

ซึ่งกล่าวถึงเรื่องกรุงภวปุระ อันเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของเขมร ว่ามีพราหมณ์ชื่อโกณฑัญญ เป็นใหญ่ยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งหลาย ได้เอาหอกซึ่งได้รับจากอัศวัตถามันบุตรพราหมณ์โทรณะ (ในเรื่องมหาภารต) มาปักลงณที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของกรุงนี้ แล้วพราหมณ์โกณฑัญญ ได้ธิดานาคชื่อโสมาเป็นชายา และสร้างกรุงขึ้นครอบครองเป็นปฐมกษัตริย์

ในตำนานต้นตระกูลของกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะ ในประเทศอินเดีย กล่าวว่าพระเจ้าสกันทศิษย์ เป็นโอรสอัศวัตถามันบุตรพราหมณ์โทรณะ ซึ่งเกิดกับนางนาค จึงเข้าใจกันว่า เรื่องกษัตริย์ในประเทศเขมรและประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ที่ไปได้นางนาคเป็นมเหสี หรือมีนางนาคเป็นราชมารดา ดังมีกล่าวไว้ในตำนานต่าง ๆ น่าจะมาจากเรื่องในตำนานของพวกปัลลวะเป็นเหตุ นอกนี้นักปราชญ์โบราณคดีกล่าวว่า ศิลาจารึกอักษรภาษาสํสกฤตรุ่นเก่า ซึ่งพบในเกาะชะวาและเกาะบอรนิโอ ใช้ตัวอักษรครินถ์หรือคฤนถ์ของพวกปัลลวะ (ตัวคฤนถ์เป็นอักษรอินเดียใต้คิดขึ้นใช้จดคำในภาษาสํสกฤต เพราะตัวอักษรเดิมของอินเดียใต้มีไม่พอเทียบเสียงภาษาสํสกฤต) อีกอย่างหนึ่ง พระนามของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองประเทศจัมปา เขมร บอรนิโอ ชะวา และที่อื่น ๆ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก มักลงท้ายว่าวรรมัน อันเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์ปัลลวะที่ครองกรุงกาญจี (เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในอินเดียอยู่สมัยหนึ่ง) ด้วย

หลักฐานเหล่านี้ รวมทั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ขุดพบ ซึ่งเป็นแบบอย่างของพวกปัลลวะ พบที่ในแหลมอินโดจีน โดยฉะเพาะในแหลมมะลายูและประเทศจาม นักปราชญ์โบราณคดีจึงเห็นว่า ชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนตอนอยู่ใกล้ทะเล จะเป็นชาวอินเดียใต้มากกว่าพวกอื่น และจะเป็นชาวอินเดียพวกปัลลวะส่วนมาก จึงได้นำเอาคติข้างต้นนี้เข้ามาด้วย

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบต่อจากพระเจ้าโกณฑัญญองค์หลัง ๆ มีอยู่องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าโกณฑัญญชัยวรรมัน (ราว พ.ศ.๑๐๑๓ ถึง พ.ศ.๑๐๕๗) ได้ความจากจดหมายเหตุจีนว่าพระองค์ทรงแต่งภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่งชื่อน่าเกียเสียน (นาคเสน) เป็นทูตไปยังกรุงจีน (พ.ศ.๑๐๒๗) ถวายพระราชสาส์นยกย่องพระเจ้ากรุงจีน ว่าเป็นเอกอัครอุปถัมภกในพระพุทธศาสนา ต่อจากข้อความยกย่อง ก็ทูลขออนุเคราะห์จากจีน ให้ช่วยเหลือต้านทานประเทศจัมปาที่มารุกราน พระเจ้ากรุงจีนคงจะทรงพึงถ้อยคำของทูตฟูนัน ที่ทูลขอกำลังทหารไปช่วยเหลือตามควรแก่อัธยาศัยไมตรี เป็นทำนองว่า เอาเถอะแล้วจะจัดการให้ แต่แล้วก็คงไม่ได้จัดการอะไร เพราะไม่ปรากฏว่าจีนได้ส่งกำลังมาช่วยเหลือ อย่างไรก็ดี ประเทศฟูนันคงจะต่อต้านการรุกรานของพวกจามไว้หยุด เป็นการช่วยตนเองมากกว่า เพราะเมื่อประเทศฟูนันแต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลัง จีนต้อนรับแข็งแรงถึงกับออกเป็นประกาศตรัสสั่งว่า "โกณฑัญญชัยวรรมัน พระ

เจ้าแผ่นดินฟูนัน อยู่ยังแดนเขตต์สุดของทะเล ได้ครอบครองประเทศต่าง ๆ อันอยู่ไกลในทิศใต้ สืบกษัตริย์มาได้หลายชั่ว แม้อยู่ไกล ก็ยังแสดงจงรักภักดีให้เห็น สมควรจะแสดงไมตรีจิตต์ตอบแทน โดยตั้งนามตำแหน่งอันเป็นสิริให้ จึงเห็นควรให้มีเจ้าแผ่นดินฟูนัน มีนามตั้งว่า แม่ทัพแห่งแดนศานติฝ่ายใต้เจ้าผู้ครองฟูนัน (อันหนำเจียงกุนฮูน่ำอ๊วง)"

พระเจ้าชัยวรรมันสิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๗ โอรสองค์ใหญ่ เกิดกับพระสนม ลอบปลงพระชนม์โอรสรัชทายาทซึ่งเกิดกับมเหสีเสีย แล้วเสด็จขึ้นทรงราชย์แทน เถลิงพระนามว่าพระเจ้ารุทรวรรมัน (พ.ศ. ๑๐๕๗ ถึง พ.ศ.๑๐๘๘) กษัตริย์ฟูนันองค์นี้ตามความในศิลาจารึกว่า ทรงเลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนายิ่งนัก ได้เคยแต่งทูตไปกรุงจีนหลายคราว เมื่อ พ.ศ.๑๐๙๒ ได้ทูลพระเจ้ากรุงจีนว่า ที่ในประเทศฟูนัน มีพระเกศธาตุพระพุทธเจ้าเส้นหนึ่ง ขนาดยาวถึง ๖ ศอก พระเจ้ากรุงจีนก็ดูเหมือนจะทรงใฝ่พระไทยในเรื่องพระเกศธาตุนี้ยิ่งนัก เพราะโปรดให้หลวงจีนชื่อยุนเปาหรือทันเปามาขอรับอัญเชิญไปประเทศจีน แต่จะได้ไปหรือไม่ความไม่ปรากฏ นอกนี้ยังปรากฏว่าในรัชชสมัยพระเจ้าชัยวรรมัน มีภิกษุประเทศฟูนันหลายรูปไปแปลพระคัมภีร์อยู่ในประเทศจีน มีชื่อเช่นสังฆปาลและมันทรเสนเป็นต้น เป็นอันว่าประเทศฟูนันนับถือทั้งพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ด้วย

พระเจ้ารุทรวรรมันเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของประเทศฟู

นั้น เพราะเมื่อ พ.ศ.๑๐๘๓ ประเทศเจนละหรือจิ้นหลับ ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราช เกิดกบฏแย่งชิงเอากรุงฟูนันได้ ตามจดหมายเหตุจีนว่า ประเทศเจนละอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจัมปา เดิมเป็นเมืองประเทศราชของฟูนัน เจ้าแผ่นดินประเทศเจนละองค์ที่ตีได้กรุงโตมู(ศมภู)ของประเทศฟูนันทรงพระนามว่าจิตรเสน และมีพระนามเมื่อเสวยราชสมบัติแล้วว่าพระเจ้ามเหนทรวรรมัน ประเทศเจนละนี้ ที่ต่อมาเป็นประเทศเขมร เมื่อพวกเจนละตีกรุงโตมูได้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินฟูนันก็เสด็จหนีย้ายราชธานีลงไปใต้ในทางเมืองน่าโฟน่า (นวนคร ? ว่าอยู่ทางใกล้ปากน้ำโขง) และยังได้แต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลังที่สุดในสมัยราชวงศ์ถัง ได้นำคนเผือกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของฟูนันเป็นบรรณาการไปด้วย แต่นั้นมาฟูนันก็หมดชื่อเสียงไม่มีกล่าวไว้ในจดหมายเหตุของจีนอีก ทั้งนี้ก็คงถูกกลมกลืนชาติและชื่อหายเข้าไปอยู่ในประเทศซึ่งต่อมาเป็นเขมร

เรื่องราวของฟูนันดั่งเล่ามาข้างต้น ถ้าว่าถึงหลักฐานทางโบราณคดี จะเป็นซากโบราณสถาน หรือศิลาจารึกก็ไม่ปรากฏมีที่รู้เรื่องอยู่บ้าง ก็เพราะได้อาศัยข้อความในจดหมายเหตุจีนเท่านั้น จนถึงนักปราชญ์โบราณคดีลางท่านคิดเห็นว่า ลางทีบ้านเมืองของฟูนันในชั้นแรก จะสร้างด้วยไม้เป็นของไม่ถาวร จึงไม่พบซากเหลืออยู่ แม้แต่เมืองซึ่งเป็นที่ตั้งราชธานี จะเป็นเมืองสมโบร์หรืออย่างไรแน่ก็ยังไม่ยุติกัน ต้องสันนิษฐานไว้พลางก่อน

จดหมายเหตุจีนว่าเมืองหลวงของฟูนันอยู่ห่างทะเล ๕๐๐ ลี้ เข้าไปในแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลมาแต่ตะวันตก ห่างจากหลินหยี่หรือจัมปา ๓๐๐๐ ลี้ ดังนั้นนักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง (Finot) จึงว่า แม่น้ำใหญ่ที่กล่าวไว้นี้คงเป็นแม่น้ำโขง ไม่มีที่สงสัย ถ้ากะระยะทาง ๓๐๐๐ ลี้ จากจัมปามาตามแนวฝั่งทะเล แล้วเข้าแม่น้ำโขงและเดินเรือเรื่อยขึ้นไปเมืองหลวงของฟูนัน ก็จะตกอยู่ในระหว่างเมืองโจดกกับกรุงพนมเพ็ญ กรุงสมโบร์นี้ออกจะยุ่ง เพราะได้ความว่าในประเทศเขมรมีอยู่ถึงสองแห่ง แห่งหนึ่งตามที่ศาสตราจารย์เซเดส์กล่าว ว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงคือที่เรียกว่าบาพนมในปัจจุบันนี้ (เห็นจะเป็นเมืองสมบูรณ์ที่คู่กับเมืองสมบุกที่มีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารไทย) และว่าเป็นราชธานีของประเทศฟูนัน เมืองสมโบร์อีกแห่งหนึ่ง ว่าอยู่เหนือเมืองกำพงธม และอาจจะตรงกับกรุงอีศานปุระ ราชธานีของพระเจ้าอีศานวรรมันกษัตริย์ประเทศเจนละ และเป็นราชธานีของกษัตริย์เขมร ในสมัยศัตวรรษที่ ๑๗ แห่งคฤศตศักราช กรุงสมโบร์เมืองหลังนี้เห็นจะเป็นเมืองสมโบร์ไพรกุก อยู่ใต้เมืองนครจำปาศักดิ์ลงมา

ประเทศฟูนันสมัยมีอำนาจ แผ่อาณาเขตต์ออกไปกว้างขวางจนกระทั่งถึงแหลมมะลายูและพะม่า ดั่งเล่ามาข้างต้น ส่วนทางเหนือก็ว่ากินไปถึงภาคอีศาน จนจดจังหวัดนครพนมและแดนลาวที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง (ถ้าอาณาจักรโคตรบูรไม่ใช่ฟูนัน ก็น่าจะ

เข้าใจว่าคงจะรวมอยู่กับฟูนันนั่นเอง เพราะหลักฐานเมืองโคตรบูรมีปรากฏอยู่ในตำนานเก่าปรัมปราของภาคอีศานอยู่หลายแห่งดั่งกล่าวไว้แล้ว) เนื่องด้วยเหตุที่ว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาเขตต์ขึ้นไปถึงภาคอีศานนี้เอง เป็นปัจจัยให้นักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง (Wales) ซึ่งขึ้นไปสำรวจเมืองร้างชื่อศรีเทพอยู่ในจังหวัดเพ็ชรบูรณ์ มีความเห็นว่า เมืองศรีเทพเดิมเป็นของชาวอินเดียสร้าง เข้าใจว่าจะเป็นสมัยเดียวกับประเทศฟูนัน แล้วร้างมาคราวหนึ่ง ภายหลังเมื่อเขมรมีอำนาจขึ้นจึงมาสร้างทับขึ้นใหม่ ถนนโบราณที่มีซากเหลืออยู่ในประเทศไทยภาคกลางและภาคอีศานบางแห่ง ที่เรียกกันว่า ถนนขอม ตามความเข้าใจกัน ว่าเขมรเป็นผู้สร้างไว้นั้น ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า จะเป็นของฟูนันสร้างขึ้นไว้ก่อน เป็นแต่เขมรมาสร้างบูรณะขึ้นภายหลังเท่านั้น ถนนสายนี้ว่าตัดเลียบฝั่งแม่น้ำโขงขึ้นมา แล้วหักวกไปทางทิศตะวันตกไปตามลำแม่น้ำมูล ผ่านที่ราบสูงในจังหวัดนครราชสิมาข้ามแม่น้ำป่าสัก ลงมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่สุด เห็นจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นทางยุทธศาสตร์ และเป็นทางไปมาค้าขายภายในอาณาจักรให้เชื่อมถึงกันตลอด และได้ตั้งเมืองขึ้นเป็นระยะพักย่านกลางที่ริมแม่น้ำป่าสักแห่งหนึ่ง สำหรับเชื่อมเขตต์แดนตะวันออกกับตะวันตกให้ติดต่อกันได้สะดวก เมื่ออาณาจักรฟูนันแตกกระจายไปแล้วถนนสายนี้ก็ร้างไป เมืองที่พักอยู่ย่านกลางเลยร้างไปด้วย เมืองที่ว่านี้น่าจะได้กับเมืองศรีเทพ (เมืองศรีเทพมีภูมิฐานและซาก

ของโบราณเหลืออยู่ เป็นอะไรบ้าง ว่าฉะเพาะหนังสือไทย ควรอ่านเรื่องเที่ยวเมืองเพ็ชรบูรณ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเรื่องการเดินทางไปเมืองศรีเทพของนายตรี อมาตยกุล ในหนังสือศิลปากรเล่ม ๑ ตอนที่ ๑ และ ๒) ดอกเตอร์เวลส์กล่าวว่า เมืองศรีเทพร้างมาเป็นเวลาเห็นจะราว ๕๐๐ ปี ครั้นเขมรมีอำนาจขึ้นในราว ๘๐๐ ปีที่ล่วงมานี้ เขมรจึงฟื้นใช้ถนนสายที่ประเทศฟูนันเคยใช้มาก่อน และบูรณะเมืองศรีเทพขึ้นอีก จนในศัตวรรษที่ ๑๓ แห่งคฤศตศักราชราว ๖๐๐ ปีเศษนี้เอง อาณาจักรเขมรพินาศไปประวัติศาสตร์ก็ซ้ำเหตุการณ์เป็นทำนองเดิมอีก คือเมืองศรีเทพก็ตกอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ ต้องปรักหักพังเป็นเมืองร้างอยู่กลางป่ากลางดงตลอดมาจนทุกวันนี้ และมีนิยายชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องเมืองศรีเทพเล่าติดปากกันมา (ตามที่ดอกเตอร์เวลส์จดจากปากคำของชาวบ้านแถบนั้น) ว่า:

ที่บนเขาใกล้เมือง ฤษีสองตนสร้างกุฎีอยู่ในที่ใกล้ ๆ กัน ตนหนึ่งชื่อตาไฟ อีกตนหนึ่งชื่อตางัว ฤษีตาไฟมีศิษย์เป็นลูกท้าวพระยาเมืองนั้น วันหนึ่งฤษีตาไฟบอกกับลูกท้าวพระยาผู้เป็นศิษย์ว่าน้ำในบ่อสองบ่อที่อยู่ใกล้กัน ใครได้อาบในบ่อหนึ่ง ก็จะตาย แต่ถ้าได้น้ำอีกบ่อหนึ่งมารด จะฟื้นกลับเป็นขึ้นมาใหม่ ลูกท้าวพระยาไม่เชื่อ ฤษีตาไฟจึงตกลงจะทดลองให้ดู แต่เอาคำมั่นสัญญาจากลูกท้าวพระยาว่า เมื่อฤษีตาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าวพระยาจะต้องเป็นผู้ไปเอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้คืนชีวิตขึ้นใหม่

แต่ฤษีตาไฟต้องตายไป เพราะศิษย์ขาดซื่อตรง ไม่ทำตามสัญญา กลับหนีไปเมืองเสีย ไม่เอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้

กล่าวถึงฤษีตางัว เคยไปมาหาสู่กับฤษีตาไฟเสมอ ผิดสังเกตที่ไม่เห็นฤษีตาไฟมาเยี่ยมเยือน ก็ออกไปตาม เมื่อผ่านบ่อน้ำที่ใครอาบก็ตาย เห็นน้ำในบ่อเดือด ก็แจ้งว่ามีเหตุร้ายเกิดขึ้น ในที่สุดเอาน้ำอีกบ่อหนึ่ง มารดซากศพฤษีตาไฟ จนฟื้นกลับคืนชีวิตขึ้นมา ฤษีตาไฟจึงเล่าเรื่องที่เป็นมาแล้วให้ฤษีตางัวฟัง แล้วว่าจะต้องแก้แค้นลงโทษให้จงหนักแก่ลูกท้าวพระยา ตลอดจนประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในเมือง ฤษีตางัวเตือนสติว่าอย่าให้ลงโทษถึงรุนแรงเช่นนั้นเลย ฤษีตาไฟไม่เชื่อฟัง นิรมิตรเป็นงัวขึ้นตัวหนึ่ง เอาพิษร้ายบรรจุไว้ในท้องงัวเต็ม แล้วปล่อยงัวกายสิทธิ์ให้เดินรอบ ๆ กรุงถึงเจ็ดวัน ทำเสียงร้องดังกึกก้องตลอดเวลา เมื่อเจ้าหน้าที่รักษาประตูเมือง เห็นงัวเป็นที่ผิดสังเกต ก็ปิดประตูเมืองเสีย ครั้นถึงวันที่เจ็ด ท้าวพระยาเมืองนั้นรับสั่งให้เปิดประตูเมือง งัวก็ปราดแล่นเข้าประตูไปได้ ขณะนั้นท้องงัวระเบิดแตกออก ไอพิษร้ายในท้องไหลออกมา ทำลายคนในเมืองตายหมด

ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่าเรื่องนี้ น่าจะมีเค้าความจริงแซกอยู่บ้าง ลางทีจะเกิดโรคห่าอย่างร้ายแรงขึ้น เมืองศรีเทพจึงต้องร้างไป

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด